

CST

Anuari 2015

Per una nova cultura
del territori

Anuari per la Nova Cultura del Territori

Revista tècnica de reflexions i articles des de diferents moviments per recollir experiències cap a una societat més sostenible

Edita: Centre per la Sostenibilitat Territorial (CST)

www.centresostenibilitat.cat

Oficina tècnica

Cal Monjo, sn

Sant Privat d'en Bas

17187

ISSN: 2462-5027

Dipòsit Legal: Gi 517-2016

Coordinació

Llorenç Planagumà i Guàrdia

Diseny i edició

Víctor de Paz - Tosca

Revisió Editorial

Àlex Casademunt i Monfort

Raül Valls i Lucea

Autors i entitats participants

Octavi Bonet – Tosca

Lluís Pagespetit – Fundació Vincles

Josep Maria Mallarach

Àlex Casademunt – UAB

Neus Monllor – Arrels a la Taula

Ferran González – GEDENA

† Carles Seijó – Plataforma Aturem el Fracking

Quim Sempere

Ernest Cañada – Alba Sud

Llorenç Planagumà – CST

Raül Valls – CST i Salvem les Valls

Isabel Junquera - REPTE

Esther Canal - REPTE

'Aprofitem aquest anuari per dedicar unes paraules a l'activista Carles Seijó, membre actiu del CST i lluitador incansable per una Nova Cultura del Territori, mort durant l'any 2015. Sense ell aquest anuari no seria el mateix i la feina del CST no hagués estat possible. Fins sempre Carles'

ÍNDEX

Presentació	7
Editorial	11
El perquè d'una Nova Cultura del Territori i del CST	17
Els cercles per a la sostenibilitat	24
Reflexions	28
• Una cultura responsable del territori: salut, bellesa i permanència. Josep M. Mallarach	29
• Sobre política forestal i conservació de la biodiversitat i el patrimoni natural. Ferran González-Prat	39
• Una Nova Cultura del Territori enfront un neoliberalisme destructiu. Raül Valls	54
Experiències	59
• Alimentació i territori. Neus Monllor	60
• Educació ambiental o l'educació per una Nova Cultura del Territori. Lluís Pagespetit, Octavi Bonet	79
• Què han portat els moviments i plataformes en defensa del territori al rendiment polític del moviment ecologista? Àlex Casademunt i Monfort	88
• Els ecosistemes fluvial i lacustre als Pirineus. Llorenç Planagumà, Ferran González-Prat	108
• Conflictes territorials per l'energia. Raül Valls i Lucea, Carles Seijó, Llorenç Planagumà	134
• La Carta Europea de Turisme Sostenible (CETS). Esther Canal i Danés, Isabel Junquera i Muriana	159
• Efectes de l'excés urbanístic i en infraestructures. Raül Valls	172

Grederes del Volcà Croscat / Víctor de Paz

Presentació

La Cimera de París sobre el canvi climàtic haurà servit per augmentar, poc o molt, la consciència pública sobre els danys que estem infligint al medi natural i, per tant, a nosaltres mateixos com a espècie. Però els avenços cognitius són efímers i poc eficaços si no es tradueixen en canvis en les conductes quotidianes. Fins i tot la gent més conscienciada continuarà cuinant, escalfant aigua sanitària i viatjant en vehicles motoritzats que cremen combustibles fòssils. Continuarem usant artefactes fabricats amb energia d'origen fòssil. Continuarem gastant electricitat produïda en un 60, 70 o 75% dels casos cremant fuel, gas o carbó fòssils.

¿Com escapar d'aquesta roda infernal que ens arrossega? Només hi ha una manera: treballar intensament per una transició energètica ràpida a un model 100% renovable. Només així podrem escalfar-nos, cuinar, tenir llum i altres comoditats elèctriques i utilitzar artefactes sense energia incorporada d'origen fòssil, que és la que provoca l'efecte hivernacle i el canvi climàtic. El missatge principal que hauria hagut de sortir de la Cimera de París és aquest: transició energètica immediata i ràpida! La transició energètica, però,

tot i ser l'objectiu més urgent, no esgota la gran transformació que cal per fer possible una vida humana civilitzada sobre la Terra. Cal també aturar la depredació accelerada dels ecosistemes provocada per un sistema econòmic expansiu que utilitza tècniques destructives, i això implica aturar el creixement i iniciar dinàmiques de decreixement.

'Cal aturar el creixement i iniciar dinàmiques de decreixement'

En essència, el que cal és reduir la petjada ecològica de la humanitat, que des de mitjans de la dècada de 1980 ha superat la biocapacitat de la Terra. Aquest és l'horitzó necessari: fer que la petjada ecològica torni a estar per sota d'aquest llindar perquè sigui possible per temps indefinit la vida humana sobre el planeta. I això vol dir, de moment, decreixement.

Aquesta tasca de construir una economia ecològicament sostenible

té, doncs, moltes dimensions diferents. Una de molt important és la territorial. Les lluites, protestes i propostes en temes territorials tenen a Catalunya una llarga història. El Centre de Sostenibilitat Territorial (CST) va néixer justament perquè ja existia aquesta història. Durant els seus anys d'existència ha permès coordinar i potenciar les múltiples lluites entorn de l'organització del territori que s'han desenvolupat a Catalunya, donar visibilitat a aquests projectes, i funcionar com interlocutor col·lectiu davant de l'opinió pública i les administracions; evitar la destrucció d'espais agraris i d'interès natural; frenar la cimentació de més superfícies i l'extensió urbana innecessària motivada per interessos especulatiu; protegir els rius i les aigües freàtiques; racionalitzar la captació d'aigua per a usos humans; protegir flora i fauna; impulsar l'estimació del medi natural, el seu respecte, el seu coneixement, etc.: vet aquí una llista, incompleta, de la gran tasca de la sostenibilitat territorial, part essencial de la lluita per a un món més habitable i per a una relació més harmoniosa amb el medi natural.

Crec que és una excel·lent notícia l'aparició d'aquest butlletí, que permetrà arribar més lluny. Com es diu a les diferents contribucions,

l'objectiu és una Nova Cultura del Territori, basada en els principis d'integralitat, sostenibilitat i equitat, que fomenti actituds d'observar, educar i actuar a favor d'aquesta nova cultura sobre la base d'uns valors que E.F. Schumacher resumia en tres: salut, bellesa i permanència.

*'Ens cal un
repartiment més
equilibrat de la
població al territori'*

*'La ciutat ja no és
aquell pol d'atracció
on abans era fàcil
trobar feina'*

Vull valorar, finalment, la importància donada en aquest primer butlletí a l'agricultura. Un dels reptes més importants de la política territorial del pròxim futur serà el retorn a la terra després de més d'un segle d'èxode rural. D'una banda, cal

un repartiment més equilibrat de la població en el territori, tot i que no es tracta de dinamitar les grans aglomeracions urbanes, que en gran mesura són un fenomen irreversible (i que exigiran canvis per millorar el metabolisme entre espècie humana i natura, en la línia del vell lema socialista de "superar el divorci entre el camp i la ciutat"). D'altra banda, cal fomentar tota mena d'actuacions per millorar la vida al medi rural i facilitar l'economia agrícola i ramadera.

La crisi econòmica pot ser una oportunitat, quan la ciutat ja no és aquell pol d'atracció on era (o semblava) fàcil trobar feina i ocasions de prosperar. L'atur massiu pot empènyer molta gent de totes

les edats a buscar oportunitats en l'agricultura i la ramaderia –i en les activitats industrials i de serveis induïdes per economies agràries més dinàmiques—; però això difícilment adquirirà el volum que seria desitjable si no hi ha polítiques públiques de millora del medi rural i de foment dels pobles i de les ciutats mitjanes. El progrés en les comunicacions avui fa possible trencar aquell aïllament rural que tant va fer per empènyer milions de persones a emigrar a les ciutats.

La tasca és molt gran, però la deplorable situació ambiental en què vivim la fa inexcusable. Endavant, doncs, amb aquesta nova eina comunicativa que és aquest butlletí.

Joaquim Sempere

Professor jubilat de Sociologia ambiental de la Universitat de Barcelona. Redactor de la revista *Mientras tanto*. Membre fundador del CMES (Col·lectiu per un Nou Model Energètic Social i Sostenible).

Paisatges típicament garrotxins / Tosca

Editorial

Catalunya no és indiferent a l'allau de projectes i iniciatives insostenibles a través de diversos projectes presents en tot el territori. Aquest fet provoca que ciutadans i moviments cerquin alternatives davant aquest tsunami sobredimensionat de projectes. Aquestes reaccions i propostes treballades entre moviments socials i experts han de generar un futur més amable amb el planeta.

La veu dels experts

Per això entomem i reflexionem en relació a les paraules que David Harvey, teòric social i geògraf professor d'Antropologia a la City University of New York (CUNY) i Miliband Fellow de la London School of Economics, comenta en una entrevista publicada el 2014: "... Però crec que també tenim l'obligació de prendre certes coses sobre les quals reflexionem i presentar-les de manera que siguin comprensibles per a un públic ampli, pensant en com la gent pot llegir això i extreure les seves pròpies conclusions. No crec que els universitaris coneguem millor el món que qualsevol altra persona. La meva opinió és que quan treballa amb organitzacions socials, aquestes saben què és el que volen i ho fan millor que jo, i no és la meva tasca

dir-los què han de fer, això ni se m'acudiria. Però quan potser jo puc ser útil és quan volen saber com el que estan fent es relaciona amb el que passa en el capitalisme, quina és la relació entre el que fan i la lluita anticapitalista.

'Moviments socials i experts treballen per un futur més amable amb el planeta'

Si volen reflexionar sobre aquesta relació, podem seure junts i intentar comprendre el que fan en relació amb pràctiques i qüestions més àmplies. Crec que en el món universitari intentem desenvolupar aquest panorama de com funciona l'economia, o com s'aplica la política, i de vegades això és útil per a les organitzacions polítiques i els moviments socials. Així que crec que cal mantenir oberts els espais a l'interior del món universitari per a treballs progressistes i estrènyer

llaços amb organitzacions socials per aprendre d'elles i que elles aprenguin de nosaltres en el procés de lluita política".

Harvey ens fa visual i quotidiana l'aliança entre el moviment social i la ciència

Els moviments socioambientals han posat en qüestió el creixement il·limitat

Harvey ens fa visual i quotidiana l'aliança entre el moviment social i la ciència que ha caracteritzat el conflicte socioambiental de finals del segle XX i principis del XXI. "Seure junts i tractar de comprendre". Aquesta escena s'ha donat centenars de vegades en aquests últims 25 anys. Veïns, activistes socials,

ecologistes, experts i intel·lectuals s'han assegut al voltant d'una taula a discutir, intercanviar i generar nou coneixement. Un coneixement al servei del bé comú i de les majories socials.

Diàleg entre diferents actors

La modernitat i el progrés tècnic han fet complexes les nostres societats i la necessitat de coneixement sobre com funciona el nostre món ha esdevingut estratègic i imprescindible. Els moviments socioambientals no només han posat en qüestió un model de desenvolupament sense límits, també han canalitzat propostes alternatives de per on han d'anar les coses si volem una vida digna en un planeta habitable.

Cal anar més enllà i com diu Harvey, els científics i experts revolucionaris també han de fer visible el fil conductor que connecta les resistències concretes a aquest model deslligat amb el funcionament d'un ordre de coses, el sistema socioeconòmic capitalista, basat en el creixement, l'expansió continuada i l'acumulació de capital en poques mans. Sigui per l'explotació a ultrança del territori o l'especulació financera. Més enllà de la contradicció capital-treball sorgeix la contradicció capital-territori o si volem capital de planeta on el medi natural esdevé purament recurs

Trobada internacional antifracking a Riudaura, març 2015 / Víctor de Paz

per alimentar el motor d'un model irracional que prioritza l'enriquiment de pocs per sobre del bé comú.

En aquest diàleg entre ciència i moviment social les aportacions són mútues. Els científics aporten als activistes coneixements que fonamenten les seves crítiques i resistències i alternatives raonables i possibles. Alhora la ciutadania mobilitzada converteix en una corretja de transmissió la conversió coneixement crític a programa polític concret, en actuació real sobre el terreny. També assenyalen als experts quines són les necessitats socials que s'han de convertir en

noves línies d'investigació científica i al final una millora democràtica al popularitzar la capacitat de decisió de temes complexos.

És en aquest sentit que sostenim que el conflicte socioambiental ha estat un factor democratitzador de la societat. Ha sorgit, lligada al lloc, una ciutadania més sabia i preocupada per l'esdevenir del seu entorn ambiental. Aquesta ciutadania ja no està disposada a suportar que unes elits socials i polítiques decideixin el que suposadament és bo per a tothom.

Tot i així la seva incidència política

ha estat encara molt precària i circumscrita a un marc local que els grans poders han treballat per reduir (l'autonomia municipal s'ha convertit qüestionada i respecte al fracking els ajuntaments s'han vist desautoritzats per governs de major rang). No obstant això i més enllà de l'afany

de lucre que mou els promotors de molts projectes, estem davant un xoc de manera d'entendre el món diferent. Davant d'un sector de la societat cada vegada més conscient que la velocitat desfermada de la nostra civilització ens pot portar al col·lapse, hi ha encara una majoria

que segueix creient en els mites del progrés i del creixement i il·limitat.

El paper dels sindicats

És en aquest context que, des de les oligarquies dominants i per a justificar els projectes de desenvolupament amb forts impactes ambientals i socials, segueixen vinculant el creixement amb el benestar material i els llocs de treball.

En aquest sentit és molt important que quan pensem en aliances socials prestem especial atenció als sindicats. Els posicionaments d'aquests enfront de les polítiques de creixement a ultrança són absolutament estratègics en la lluita per l'hegemonia ja que organitzen desenes de milers de persones al voltant del treball. Guanyar la batalla de les idees en aquest espai és fonamental. En aquest context és molt important que els moviments socials i les organitzacions polítiques optin per un diàleg constructiu amb els col·lectius sindicals implicats. Prioritzant les propostes alternatives i posant com a element irrenunciable la necessitat d'una "transició justa" on els treballadors no siguin els que paguin el preu de la transformació cap a un model socio-ecològic més raonable.

Aquestes noves realitats també

afecten al model de ciència vigent. Aquesta ha de sortir de la torre d'ivori d'una pretesa neutralitat i inserir-se en la societat per fer arribar la ciència i el coneixement i així millorar la democràcia.

No han de ser els treballadors els que paguin el canvi de model econòmic

És molt important el diàleg amb les organitzacions sindicals

Aquest anuari preten ésser una eina per desenvolupar i visibilitzar aquestes aliances. Un espai anual de reflexió i debat entorn a la Nova Cultura del Territori. Un racó d'anàlisi entre experts i ciutadania movilitzada per proposar alternatives a un model

Protesta durant la construcció del Túnel de Bracons

que ens duu a impactes ambientals i socials irreversibles. Reflexions en el camp de l'energia, l'agricultura, els espais naturals protegits, l'educació ambiental, els boscos, on és de vital importància l'aliança entre ciència i moviment social, el seu diàleg franc i els innumbrables coneixements que els experts han aportat a la ciutadania mobilitzada sobre els impactes actuals. Aquests diàlegs han permès anar més lluny i incorporar els valors d'una nova cultura de l'energia, de l'aigua, del territori,... en la societat.

No n'hi ha prou oposar-se al extractivisme i altres models depredadors en els nostres territoris, sinó que necessitem un altre model social basat en l'eficiència com per

exemple les alternatives energètiques que substitueixin les energies fòssils. Per això aquest anuari, per convidar a la reflexió sobre les alternatives més sostenibles.

El per què d'una Nova Cultura del Territori i del Centre per a la Sostenibilitat Territorial

L'octubre de 2003 la 18ª Trobada d'entitats ecologistes i plataformes en defensa del territori es clou amb la Declaració de Figures, sota el títol "Per una nova cultura del territori". Aquella declaració va ser el producte d'anys de lluites en front un model socio-econòmic que està comportant un desgavell territorial i ambiental sense precedents. Paral·lelament i a l'escalfor de l'extensió popular d'aquestes lluites cada cop més científics i experts s'han atrevit a aixecar les seves veus qualificades alertant sobre els desastres del model territorial imperant i elaborant propostes alternatives que assumeixin la necessitat d'establir clars límits territorials al creixement de la urbanització i les infraestructures, i cercant un model on prudència i contenció marquin uns ritmes de transformació més assumibles per l'entorn natural i les persones que l'habiten. Sobre el terreny i fruit del procés de presa de consciència social dels perills d'un creixement desbocat, han sorgit col·lectius pluridisciplinars que han donat una resposta professional a la preocupació i a les demandes socials de contenció i ordre en el desori

urbanístic que s'ha estès com una taca d'oli per tot el país.

*Calen límits
al creixement
actual urbà i
d'infraestructures*

*La societat s'ha
d'anar implicant
en la defensa del
territori*

Actualment només cal obrir un diari d'un dia qualsevol per adonar-nos que el debat i el conflicte territorial han esdevingut quelcom quotidià. Projectes, que fa una dècada haguessin passat desapercebuts o tingut un rebuig minoritari, avui

mobilitzen amplies capes socials que tot d'una qüestionen, es pregunten, cerquen el parer d'experts i s'oposen expressant un nou estat de consciència social que percep com insostenible aquesta situació. La sensació per part de moltes poblacions d'haver perdut el control sobre el seu entorn quotidià i de restar deseparades enfront transformacions radicals que fan irreconeixibles els seus indrets vitals fan que cada cop més ciutadans es plantegin si aquestes transformacions calen de veritat o no son deutes en molts casos d'interessos econòmics allunyats completament de les seves necessitats. Espais, abans significatius, esdevenen no-llocs, estandarditzats, banals i sense discurs.

Acusats de retrògrads

Enfront aquesta preocupació cada cop més estesa, certs sectors econòmics i institucionals han llançat malèvolament el debat sobre "la cultura del no", amb l'ànim de desqualificar i menystenir un dels moviments socials més importants de les darreres dècades. S'acusa als moviments i als experts que els hi donen suport de "retrògrads", d'estar "contra el progrés", de no entendre el moment històric ("globalització", "competitivitat", etc.), de no tenir propostes, quan no directament se'ls desqualifica acusant-los d'egoistes o

de no voler ser "emprenyats a casa seva" (el famós fenomen "nimby"). Tant és així que ciutadans preocupats militants de moviments en defensa del territori, científics crítics i professionals diversos del sector ambiental hem percebut la necessitat d'unir les forces per donar un pas endavant per fer més global i propositiu aquest clam indignat.

La fundació del CST

És en aquest context que vàrem fundar el Centre per a la Sostenibilitat Territorial- Altaveu de la Nova Cultura del Territori. Ens esperonen les següents raons: La primera es de tipus ecològic i ètic i també ha estat molt evidenciada. El model actual de gestió i ús del territori no té en compte les externalitats negatives associades a l'explotació dels recursos territorials i per tant n'obvia llur distribució desigual entre la població i llur caràcter diferit. La primera raó per demanar un canvi cultural és, per tant, objectiva i contrastable empíricament en l'estat actual del nostre coneixement científic. La gestió actual dels recursos vinculats al territori no n'assegura el gaudi a les generacions futures i, a més, genera iniquitat social en l'accés i gaudi actuals.

La segona es de tipus cultural i antropològica i parteix de la següent

Votació durant una de les reunions del CST / Llorenç Planagumà

paradoxa: més transformació territorial sovint comporta menys transformació social i cultural. El model d'urbanització dispersa, tan consumidor de sòl i per tant, intensament transformador del territori, genera, per contra, ben poca transformació social. Els processos de banalització, segregació i especialització funcional propis d'aquest tipus d'urbanisme

provoquen empobriment i involució social i cultural. La pèrdua de memòria històrica que provoca actualment el malbaratament del patrimoni natural i cultural comporta un empobriment personal en termes identitaris que dificulta qualsevol procés saludable d'integració i transformació socials. Dit en altres termes, el model actual d'ús i gestió del territori sembla ben poc eficient des d'un punt de vista

civilitzatori. Aquesta segona raó per promoure un canvi cultural parteix per tant d'un repte cívic: com podem evolucionar i transformar-nos com a espècie sense haver de transformar el nostre entorn? Aquesta segona raó es més moral, però no per això més licita.

Hem d'aconseguir evolucionar sense transformar l'entorn de la manera actual

Cal analitzar sempre la petjada ecològica dels projectes de creixement

La tercera raó per a demanar un canvi cultural és política, econòmica i social. Com ja hem comentat abans, l'explotació dels recursos del territori genera unes externalitats negatives que l'actual model de gestió no

contempla ni internalitza. Un principi de major justícia socioambiental demanaria que aquestes externalitats, que afecten directament però de forma desigual la qualitat de vida dels ciutadans, fossin avaluables i controlables per qui les pateixen. Només a través de mecanismes efectius de participació ciutadana, en la mesura que fan més transparents i plurals els processos decisionals, es pot garantir la internalització d'aquestes externalitats com a criteri indispensable per a determinar la rendibilitat social dels projectes públics o privats. L'aplicació del principi de precaució en la gestió i l'ús del territori no s'hauria d'interpretar com un fre al desenvolupament econòmic sinó com un estímul per a d'altres activitats menys agressives amb el territori i segurament amb més valor afegit.

La quarta raó és per manifestar la nostra creença en la planificació territorial com a potent instrument de presa de decisions territorials i com a espai de participació democràtica i racional per ordenar l'entorn i compassar els canvis del paisatge a les necessitats reals i els ritmes vitals de les poblacions que hi viuen. Hi creiem perquè el planejament permet la introducció de tots els elements que expressen la complexitat de la matriu territorial i la de les societats

Aiguamolls de la Moixina, Olot / Víctor de Paz

que en ella s'expressen. No podem, quan parlem de mobilitat, oblidar els connectors ecològics, no podem proposar creixements dels nostres assentaments urbans sense tenir en compte la petjada ecològica que suposen i sense tenir al cap els recursos hídrics i energètics a l'abast. La planificació territorial ha de servir no només per "ordenar el desori" sinó també per cercar estils de vida més amables, pacífics, sostenibles i respectuosos amb el patrimoni de les generacions futures. Per tant, un planejament territorial, també motor del canvi socio-cultural.

La tasca del CST

El CST com espai d'acció col·lectiva a favor d'un canvi cultural pel que fa l'ús i la gestió del territori aplega, des dels seus inicis, tres col·lectius diferents: els moviments socials, els experts i els professionals socioambientals. La lògica i la força d'aquest trident rau en el fet que cada col·lectiu aporta la seva font de legitimitat a l'acció col·lectiva del conjunt: els moviments cívics nodreixen de legitimitat social i política el canvi cultural, els científics l'argumenten i el racionalitzen, i finalment els professionals el materialitzen i el fan,

per tant creïble. Aquestes fonts de legitimació, i aquí radica la força del trident, es retroalimenten i donen consistència a una xarxa d'acció col·lectiva crítica amb l'actual model territorial que creix i es fa complexa i que pren consciència de la necessitat d'eixamplar la seva base social cercant l'hegemonia cultural.

El CST vol promoure una nova cultura del territori, difonent i explicant a la població les alternatives davant el model actual; i ho vol fer des de la formació dels escolars catalans, generant material didàctic que permeti a les escoles treballar curricularment aquestes problemàtiques, fins a la l'organització de seminaris i cursos amb la participació de responsables municipals, veïnals i membres d'entitats, per tal de capacitar-los per a respondre a les noves problemàtiques derivades de l'ús i la gestió del territori.

El CST vol ser frontissa, pont i espai de trobada entre els diferents actors que acompanyen el naixement d'aquest nou paradigma, facilitant l'intercanvi d'idees, propostes i solucions entre tècnics, polítics científics, empoderant agents socials i polítics portadors d'alternatives, com poden ser els nous moviments socials, determinats sectors econòmics, culturals i polítics emergents. Tot plegat amb la intenció

de crear sinèrgies, de multiplicar contactes i enfortir les relacions amb totes aquelles persones, col·lectius i institucions que poden i volen aportar noves idees, valors i propostes en relació a l'ús i la gestió del territori. El treball en xarxa també ha de permetre fomentar una consciència alternativa comuna, que consolidi aquest canvi cultural en marxa.

El CST també té com objectiu de treball el foment de la cultura de la planificació i ordenació del territori, apropant a la població en general els instruments de planejament existents, fent-los útils als ciutadans i institucions, i fent patent el caràcter estratègic que han de tenir. Proposant-ne, si s'escau, d'altres amb més capacitat de penetració social.

El CST vol, en resum, ser un element propositiu en la construcció d'un nou bloc social que faci valdre una nova cultura del territori. Que impulsi una transformació cultural que vagi calant en tots els sectors de la societat i que suposi un gir copernicà respecte a les destructives tendències actuals. No tenim molt de temps i ens cal posar-nos a treballar des de ja.

La seu del CST Escola del Territori està situada a Sant Privat d'en Bas (Vall d'en Bas)

Els cercles per a la sostenibilitat. Observar, educar i actuar per a la sostenibilitat territorial

Utilitat dels cercles

La idea de promoure els cercles per a la sostenibilitat territorial sorgeix de la necessitat de construir, difondre i socialitzar amb la major eficàcia possible, una nova cultura del territori (NCT), és a dir, una nova manera, individual i col·lectiva, d'entendre i d'entendre's amb el territori. Tot i que parteix d'uns principis i valors ben clars –integralitat, sostenibilitat i equitat- aquesta nova cultura s'ha de construir des de la participació i per a la participació ciutadana.

*La NCT és la nova
manera d'entendre i
d'entendre's amb el
territori*

Per altra banda, en matèria de gestió del territori, l'experiència ciutadana no solament és molt escassa sinó que sembla reduir-se encara més

en els darrers temps. Els processos intensos d'industrialització agrària, amb l'abandonament de les activitats més lligades a l'entorn (silvicultura, ramaderia, aprofitament de la biomassa, etc...) no han fet més que agreujar aquest dèficit. Aquesta és una altra raó fonamental per a construir entre tots, des de totes les visions i sabers, aquesta nova cultura del territori.

A partir del lema fundacional del CST "Observa, educa i actua a favor d'una NCT", es tracta de posar en contacte i complementarietat aquestes tres dimensions de canvi cultural (observació, educació i acció) per tal de generar sinergies i dinàmiques que permetin consolidar processos de canvi a nivell local i concret.

De fet, l'organització i estructuració del CST ja respon a aquesta necessitat fundacional (Xarxa Observadors, Escola de Territori, Xarxa crítica). Però, per a fer més operatius aquests espais de trobada i de retroalimentació, en un territori concret, ens basem en el concepte

de cercle per a la sostenibilitat territorial. Així, l'objectiu principal del CST esdevé, necessàriament,

el de vetllar per la disseminació i consolidació d'aquests cercles per a la sostenibilitat, arreu del territori.

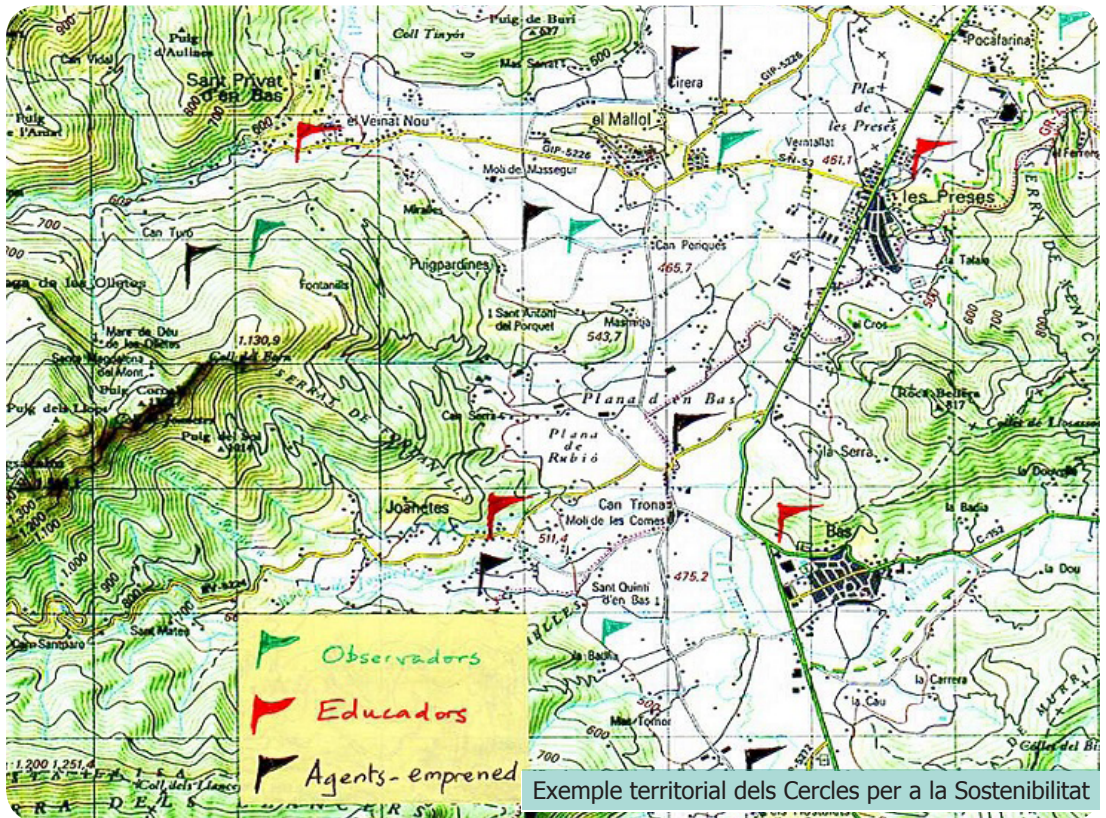
Què és un cercle per a la sostenibilitat territorial?

- ▶ Primer...més sentit comú que grans teories!
- ▶ La idea de cercle té una clara relació amb el concepte de xarxa crítica que s'utilitza en parlar dels Nous Moviments Socials.
- ▶ També amb la idea, encara experimental, de disseminació d'espores i de conreus socials.
- ▶ També, amb la de formes alternatives de participació política i social; més deliberatives, més pròpies d'una democràcia radical.
- ▶ Els cercles han de permetre posar en contacte, en un àmbit territorial determinat, observadors, educadors i agents/emprenedors (OEA) que estiguin d'acord amb la necessitat d'una nova cultura del territori (NCT).

Per què cal aquesta circularitat?

Una sola persona, entitat o institució, difícilment tindrà prou recursos en les tres dimensions del canvi cultural (OEA).

Posem un exemple: un excursionista és de ben segur un observador ocasional, que pot comentar amb els seus amics el que ha vist. Per altra banda, un professor d'institut pot incidir a classe en els valors de la sostenibilitat i ser, per tant, un educador. Però un educador pot ser també ocasional, en la mesura que ho faci perquè ho mana un programa o ho ha llegit en un manual. Si posem en contacte l'observador i l'educador, i entre ells s'estableix una relació de col·laboració i ajuda, el nostre observador pot esdevenir una font d'evidències empíriques que il·lustri l'avorrit manual; recíprocament, l'educador pot ajudar a l'observador a sistematitzar i entendre el que veu. Així podem afavorir, en definitiva, el pas d'una experiència individual i ocasional cap a una experiència col·lectiva i socialitzable. Si seguim el nostre exemple, podem pensar que de col·laboració "interessada" entre l'observador i l'educador també en pot sorgir la necessitat de programar

activitats que involucrin a d'altres agents i que afavoreixin iniciatives econòmiques territorialment sostenibles.

En definitiva, posant en contacte i relació aquestes persones, amb diferents recursos, però que viuen o treballen en un mateix territori i en comparteixen una visió similar, no solament incrementem llur potencial de canvi i d'acció individual, sinó que ho fem amb el de totes les persones i entitats que formen el cercle.

Treballar en cercles (cst) no és res més que una forma (basada en el sentit comú) de potenciar la mobilització i organització de recursos individuals i col·lectius a favor d'una NCT, en un àmbit territorial o sectorial concret.

*Sovint els límits
administratius
posen obstacles per
treballar en la NCT*

Què cal tenir en compte per construir els cercles?

- ▶ Conèixer el territori o sector (dim. ecològica, social i cultural).
- ▶ Combinació del saber expert i del popular.
- ▶ Disposar de capital social (teixit associatiu previ, cultura participativa, relacions amb les institucions locals).
- ▶ Una visió integral i sistèmica del territori fa que sigui especialment rellevant cercar complementaritats en el recursos del cercle.
- ▶ Aquesta mateixa visió integral del territori també fa que els límits administratius (municipals, comarcals) sovint siguin més una nosa que un favor per a la coherència territorial del cercle (valorar: major coherència territorial/major complexitat adm. > 0).

REFLEXIONS

Una cultura responsable del territori: salut, bellesa i permanència

Josep M. Mallarach

Doctor i màster en ciències ambientals. Coordina l'àmbit de Sostenibilitat, Hàbitat i Paisatge del Pla de Valors de Catalunya des de 2014

► El resum

Es postula una cultura responsable del territori orientada a la consecució de tres objectius, que són alhora valors intrínsecs: salut, bellesa i permanència dels valors ambientals que el constitueixen. Per tal d'aconseguir-los, es proposen set línies polítiques: un nou governament del territori, una economia territorial orientada al bé comú; una avaluació periòdica amb gestió adaptativa; una justícia ambiental efectiva; unes noves eines legals i de planificació; una cooperació internacional responsable; i, finalment, com a requisit necessari i resultat alhora, una consciència ecològica viva i assumida per tota la societat. Per a cadascuna d'aquestes línies es plantegen accions que es considera que podrien ser efectives i viables, la majoria de les quals ja s'apliquen en països del nostre entorn cultural.

Un dels economistes més lúcids del segle passat, E.F.Schumacher, en un brillant assaig sobre els usos del territori, demanava: Tenir un territori bell i saludable no és una finalitat per sí mateixa? Si es així, quina és, doncs, la seva gestió més adequada? I responia: aquella que procura la seva salut, bellesa i permanència. Aquests tres mots resumeixen, crec,

de la manera més concisa possible, els propòsits que hauria de tenir la nova cultura del territori, si vol recuperar el seny que el creixement desaforat i l'especulació irresponsable li van fer perdre.

Ara no cal reiterar la diagnosi de les problemàtiques del nostre territori, que han estat analitzades

abastament. Escau només esmentar que han donat com a resultat la pèrdua de salut, de bellesa i de permanència dels valors territorials, a través de la contaminació, degradació o destrucció de les millors terres de conreu, la fragmentació d'hàbitats i paisatges per infraestructures lineals, el desgavell urbanístic en els àmbits metropolitans que ha fet proliferar la lletjor, multiplicant els paisatges trivials i deshumanitzats...tot i que molts d'aquests efectes nocius, que tots considerem indesitjats, haurien estat perfectament evitables.

Les polítiques dels últims anys han fet proliferar paisatges urbans desgavellats

Hi ha hagut manca de visió amagada sota una suposada retòrica sostenibilista

Les causes de la degradació

Les causes d'aquesta situació són complexes, i es poden examinar des de múltiples angles, però si cal proposar algunes línies polítiques que facin possible impulsar una nova cultura del territori, més justa i responsable, cal identificar, si més no, algunes dels factors que expliquen que les decisions adoptades pels nostres poders públics durant els darrers quaranta anys, d'ençà la fi de la dictadura, hagin fet proliferar uns paisatges urbans i periurbans desgavellats i disfuncionals, amb centenars de pobles i veïnats multicentenaris abandonats, amb milers de segones i terceres residències escampades arreu, usades pocs dies a l'any, amb extensos paisatges fabricats de bell nou, anodins, sense ànima ni personalitat, mentre que per l'altra banda, els paisatges rurals esdevenien sobreexplotats i contaminats o abandonats.

De quines causes profundes parlem? D'una manca de visió, substituïda per una retòrica sostenibilista per encobrir polítiques insostenibles; d'una deixadesa impotent sotmesa al poder fàctic d'un mercat especulatiu, que estimula la mentida i la corrupció; d'una irresponsabilitat atrapada en la hipnosi de l'optimisme tecnocràtic, que torna inconscient als impactes

Paisatge de l'Alta Garrotxa / Víctor de Paz

negatius, sobretot els acumulatius; d'una incapacitat per plantejar alternatives reals a un model regit pels dogmes d'un "creixement" quantitatiu irresponsable i d'un "progrés" material destructor, que es sosté per mitjà d'unes polítiques comercials injustes envers els països on recauen els efectes nocius del nostre immens deute ecològic, i envers les generacions futures, cap

a les quals no es percep cap mena de deure.

Per un territori més saludable

Quines polítiques, doncs, caldria impulsar si volguéssim garantir un territori saludable, bell i amb una integritat ecològica perdurable? Vivim en una societat extremadament complexa, fràgil i interdependent, motiu pel qual els remeis a les

Un ramat pastura en un camp urbà / Tosca

patologies indicades s'haurien d'aplicar des de diversos àmbits de manera simultània. Crec que es poden resumir en set: un nou governament del territori, una economia territorial orientada al be comú; una avaluació periòdica amb gestió adaptativa; una justícia ambiental efectiva; unes noves eines legals i de planificació; una cooperació internacional responsable; i, finalment, com a

requisit necessari i resultat alhora, una consciència ecològica que impregni a tota la societat. Els eixos que considero essencials en cadascun d'aquests àmbits són els següents:

► 1. Un nou governament del territori

El nou governament que caldria fonamentar en criteris funcionals

com la simplificació, l'equitat, la representativitat i la transparència, hauria de fomentar la imaginació i empenedoria al servei del bé comú. La simplificació hauria de comportar eliminar àmbits administratius redundants, com ho són les diputacions, ajustar els municipis als àmbits funcionals. Crear una agència del patrimoni natural efectiva, organitzada en àmbits bioregionals, que garantis una gestió coherent de les propietats públiques, inclosos els dominis fluvials, maritimoterrestres i la xarxa de camins i vies pecuàries que tan abandonats han patit, que adequi els seus polítiques a les lleis naturals. Reequilibrar i guarir les patologies territorials revitalitzant els sistemes comunitaris, tant pel que fa als usos comunals de les propietats privades o públiques, per exemple boscos o pastures, com la gestió dels territoris comunals. En l'àmbit de la gestió privada, fomentar els compromís i acords de custòdia, tot plegat amb un seguiment i assessorament científic independent. Aquest nou governament hauria de donar veu preferent als col·lectius més febles i amenaçats, les persones, comunitats o sectors exclosos, marginats, i tenir cura prioritària dels elements del patrimoni natural i cultural del territori més fràgils i vulnerables, com poden ser les espècies en vies d'extinció, els boscos madurs o els

espais naturals sagrats i els camins històrics que els relliguen.

*La transparència
és un requisit bàsic
quan parlem de
gestió del territori*

*Necessitem una
economia basada
en el bé comú i el
benestar comunitari*

►2. Una economia basada en el bé comú i el benestar comunitari

La reforma del sistema econòmic actual, sotmès a la perversa especulació financera, és una condició indispensable si es vol impulsar una nova cultura del territori. No es podrà difondre la cura responsable del territori sense disposar d'eines econòmiques que abonin l'economia

real; sense sostreure de l'àmbit especulatiu el preu del sòl, els habitatges i tots aquells altres elements que cobreixen necessitats bàsiques de la població; sense uns preus que reflecteixin adequadament els costos ambientals i socials i, per tant, sense uns impostos urbanístics que gravin els danys ambientals i socials, enlloc de la creació de riquesa real; ni sense corregir l'assignació de recursos públics a les administracions locals, de manera que els recursos que perceben no sigui només proporcionals als habitants sinó als serveis ambientals, socials i ecosistèmics que faciliten llurs territoris. Per tant, caldria corregir les disfuncions de les regles econòmiques vinculades al territori, per tal de reduir el deute ecològic a ell associat, així com una part del deute econòmic, aquella que no és resultat d'artefactes dels mecanismes especulatius, que caldrà condonar. Per fer-ho possible, caldria que les decisions polítiques es basessin en indicadors que reflecteixin el benestar integral comunitari, el repoblament dels territoris abandonats, la restauració i regeneració dels sectors urbans, industrials i comercials degradats, així com la salut dels ecosistemes afectats, i limitar al màxim l'ús d'indicadors fragmentaris i enganyosos com és el Producte Interior Brut i molt especialment,

els indicadors de l'economia especulativa, que cal eliminar de les polítiques territorials, i substituir-los per altres més assenyats, com ara l'Indicador de Progrés Genuí.

►3. Unes eines legals més simples i efectives

Caldria aprovar una llei marc que assumeixi els principis de responsabilitat de conservar la salut, bellesa i integritat ecològica territorial, dins i fora del nostre país, cosa que comportaria ampliar la normativa d'avaluació ambiental estratègica a les normes i a les polítiques i regular l'avaluació ambiental de manera que esdevingui impossible aprovar cap acció pública que causi pèrdues significatives al patrimoni natural i cultural associat. Alhora caldria impulsar una revisió sistemàtica de les polítiques i normes que provoquen impactes negatius al territori i modificar-les en conseqüència, per tal d'eliminar disfuncions i sinergies negatives. A més, caldria aprovar algunes normes i plans necessaris, que ja s'han elaborat durant els darrers deu anys: la Llei de conservació de patrimoni natural i biodiversitat, amb la seva estratègia corresponent; el Pla territorial sectorial de connectivitat ecològica i les Directrius corresponents, amb un Pla de restauració de la connectivitat ecològica a escala territorial i

urbanística , desenvolupant les infraestructures verdes, promovent la desfragmentació de la xarxa viària i ferroviària, suprimint les infraestructures lineals redundants o promovent-ne el soterrament, etc. Garantir la integració harmònica de la planificació territorial, sectorial i derivada (forestal, agrària, urbanístic, etc) en la conservació integral del patrimoni natural. Dins d'aquest àmbit, a més, s'hauria de fomentar l'avaluació honesta de les polítiques territorials, des d'una perspectiva integral (ambiental, social, econòmica i cultural) amb una formació acadèmica i professional, i l'establiment d'unitats avaluadores en tots els departaments o regidories de grans ajuntaments amb incidència en el territori.

►4. Una justícia ambiental propera, àgil i efectiva

Per tal de poder tenir una justícia ambiental efectiva, és indispensable millorar el seguiment i l'accés a la informació ambiental del territori, especialment els vincles entre la salut ambiental i la salut humana, en l'aire, l'aigua, sòls, aliments, hàbitats humans i naturals, ...per socialitzar el compliment de la normativa vigent. S'hauria de millorar la justícia en matèria territorial i ambiental, prioritzant la mediació i la reconciliació, alhora que se

simplifica i millora la regulació dels delictes territorials i ambientals fets al país, així com aquells que són comesos fora del país per empreses catalanes. Caldria dotar a la fiscalia de medi ambient dels mitjans necessaris per fer front als delictes ambientals greus, i facilitar que les organitzacions orientades al bé comú puguin accedir àgilment a la justícia i fer complir les normes vigents i les que s'hagin d'aprovar per impulsar el canvi en la cultura territorial.

►5. Una política de cooperació internacional responsable

La nova cultura del territori no pot acceptar que la responsabilitat s'acabi en les fronteres del nostre país, tant si esdevé un estat federal, associat o independent, sinó que ha d'assumir plenament la responsabilitat que tenim en l'escena global, i d'una manera particular el veïnatge responsable amb tots els territoris veïns. La nostra petjada ecològica és desmesuradament gran, i la majoria dels impactes negatius de la nostra activitat econòmica recauen fora del nostre territori. Cal, doncs, adoptar mesures per reduir anualment la petjada ecològica, i donar compliment a tots els tractats ambientals (CBD, CITES, Kyoto, etc) i ratificar -si s'escau- aquells que calgui. Donar-hi compliment, implica modificar totes les polítiques que siguin necessàries,

incloses les territorials, energètiques i de mobilitat, fent un seguiment honest i independent, i retre comptes del grau de compliment cada any. En segon lloc, caldria assumir el lideratge de les polítiques de conservació del patrimoni natural transfrontereres amb els territoris veïns, tant en l'àmbit terrestre com en els àmbits fluvials i marins, en particular la cooperació transfronterera en les conques hídriques externes i en els espais naturals protegits transfronterers. En aquest mateix àmbit hi hauria l'impuls de polítiques previsoras i decidides per facilitar l'adaptació dels ecosistemes al canvi climàtic. I, naturalment, assegurar la presència activa i creativa en els fòrums internacionals corresponents.

►6. Avaluat l'efectivitat de les polítiques de conservació del territori com a patrimoni integral

Tot i que ja s'ha esmentat en altres punts, pel seu caràcter transversal cal garantir una avaluació independent, sostinguda pel govern, que reti comptes periòdicament de la salut del territori i el patrimoni integral associat, i de les seves tendències, acompanyat d'una interpretació honesta de les causes de les tendències negatives. Aquestes avaluacions les haurien de dur a terme totes les unitats responsables

de les polítiques sectorials amb incidència en el territori (agricultura, ramaderia, boscos, indústria, urbanisme, mobilitat, etc), a totes les escales pertinents, i contrastar-les, per tal d'aconseguir una visió de conjunt fiable i acurada. Cada unitat, doncs, hauria d'avaluar regularment el seu àmbit d'acció (ex. el sistema d'espais naturals protegits) explicar i fer públics els resultats. S'hauria de promoure una gestió adaptativa clara, que recolzi en els resultats de les avaluacions, amb un propòsit ferm de reduir els impactes negatius, propers i llunyans, directes, indirectes i acumulatius, des de l'escala dels projectes fins al de les polítiques, amb un debat democràtic transparent.

►7. Una consciència ecològica que impregni tota la societat

Els canvis anteriors no podran esdevenir realitat sense una presa de consciència

que ens comprometem amb el bé comú, des de la coherència ètica entre el que pensem, diem i fem, que fomenti la reverència per la vida, l'acció prudent envers els cicles naturals, amb responsabilitat i solidaritat envers les generacions futures.

Aquest canvi de consciència hauria d'abastar tots els agents que actuen en el territori: des dels òrgans polítics i les administracions públiques, fins

a les organitzacions empresarials i del tercer sector, alguns dels quals, com la xarxa de custòdia del territori, podrien tenir un paper molt important, puix que ja opera en base als valors del paradigma de la cura i la responsabilitat. Per tal d'aconseguir-lo, la millor manera és promoure una reconexió pregona amb la natura, fomentant totes les alternatives que hi contribueixin - des de l'educació infantil- i posant traves a totes aquelles que difonguin valors oposats. Aquesta consciència amatent a les implicacions que les decisions territorials tenen envers el bé comú actual i el de les generacions futures s'ha d'encarnar en el lideratge que impulsí els canvis esmentats, en xarxa, des de tots els sectors i àmbits compromesos, i s'anirà difonent en el teixit social com a resultat de la seva aplicació.

És viable aquesta nova cultura del territori? És dir, són viables aquestes accions? La seva viabilitat ve avalada pel fet que aquest repertori d'accions ja s'estan aplicant, unes en un lloc, altres en un altre, en diversos estats, nacions, regions, municipis o territoris del nostre entorn. Naturalment, demanen compromisos i sacrificis, però permetrien desenvolupar moltes sinèrgies positives entre elles, i donar, amb gran probabilitat, més resultats positius inesperats dels que

hom imagina.

*Les generacions
futures tenen dret a
gaudir d'un entorn
similar al nostre*

*La NCT és viable
i està avalada per
les accions que ja
s'estan aplicant*

*Cal una consciència
ecològica que
impregni a tota la
nostra societat*

Cap on ens durien si les apliquessin amb fermesa i efectivitat? Cap un territori amb uns usos del sòl més endreçats, amb una estructura urbana més compacta, a restaurar les peces territorial malaltes, lletges i disfuncionals. En durien a recuperar uns paisatges quotidians més sans, bells i diversos, que defugen la mediocritat i la banalitat, que conserven la identitat i que reforcen el sentiment de comunitat, de pertinença i també la responsabilitat que tenim de custodiar-los i trametre'ls en bon estat a les generacions futures. Cap un país amb una distribució del poblament i les activitats més equilibrada i saludable. I, per tant, i això és al capdavant l'únic que ho pot garantir, cap una societat que es vincula amorosament amb la terra, el mar i els paisatges que li pertoquen, que en gaudeix i en té cura amb responsabilitat i equitat envers el present i les generacions futures.

Bibliografia

- Borrini-Feyerabend, G. and Hill, R. (2015) Governance for the conservation of nature, in G. L. Worboys, M. Lockwood, A. Kothari, S. Feary and I. Pulsford (eds) Protected Area Governance and Management, pp. 169–206, ANU Press, Canberra.
- Felber, C. (2012) La economía del bien común. Ed. Deusto SA Ediciones.
- Kubiszewski, I. et al. (2013) Beyond GDP: Measuring and achieving global genuine progress, *Ecological Economics* 93 (2013) 57–68
- Kumar, S. (2014) Three dimensions of Ecology: Soil, Soul and Society. In L. Vaughan-Lee (ed) *Spiritual Ecology. The Cry of the Earth*: 129-144. The Golden Sufi Center.
- Pigem, J. (2011) Entendre la natura. Fonaments d'una cultura de la sostenibilitat. *Papers de Sostenibilitat* 17. Consell Assessor pel Desenvolupament Sostenible. Generalitat de Catalunya.
- Schumaner, E.F. (1997) *The use of the land. This I Believe and other Essays*. Ressurgence Book. Green Books Ltd.

Sobre política forestal i conservació de la biodiversitat i el patrimoni natural. Necessitat d'una gestió forestal més integrativa i de futur

Ferran Gonzàlez-Prat
Biòleg i assessor ambiental

► Introducció

La gestió forestal ha anat canviant amb els anys, si fins no fa gaire el bosc era vist com a subministrador bàsicament de fusta i llenya, avui dia està clar el paper que juguen els boscos amb el subministrament de molts altres serveis ecosistèmics, des de l'aigua, biodiversitat, embornal de carboni, junt amb activitats socials i culturals. Els últims anys, a més, cal afegir-hi la demanda de combustibles de fusta en forma de l'anomenada "biomassa forestal" per a la producció de bioenergia de forma generalitzada. Tot plegat crea nombrosos conflictes arreu del món, i és un repte per a una gestió o governança futura (Eckerberg & Sandstrim, 2013). Cal tenir en compte, però, que a casa nostra els conflictes no prenen el caire que pot arribar a atènyer en països tropicals en què la situació pot arribar a conflictes armats i violents (<http://www.fao.org/forestry/conflict/en/>).

S'han produït canvis en els patrons d'ús de la terra determinats per la interacció de factors ecològics, econòmics i socials, incloent la política i la tecnologia que han fet augmentar la competència pels recursos forestals, estimulat pels molts

interessos diversos, i que no sempre s'han reflectit en la política forestal assumida, al menys a nivell pràctic. Una mala política i una mala gestió pot agreujar els conflictes i causar un ús ineficient dels recursos, o bé un ús contraposat a les necessitats

del bé comú. Per això és necessari i urgent trobar solucions per a una gestió veritablement sostenible, i que tingui en compte les necessitats i compromisos globals. I aquí hi juguen un paper molt important els responsables polítics, els gestors, i també els centres de recerca.

Els últims anys estem patint una sèrie de tallades forestals que ens han fet reflexionar sobre què està passant amb la gestió forestal a Catalunya. En aquest article només es pretén plantejar algunes reflexions sobre la política forestal duta a terme i la dicotomia que s'observa entre la molta teoria, declaracions de bones intencions per a una gestió forestal de futur i sostenible, i la realitat d'alguns casos en què es contradiuen aquests principis i no es té en compte la necessària conservació de la biodiversitat i el patrimoni natural. Per això ens agradaria aportar alguns punts que creiem es podrien tenir en compte per aconseguir una política forestal més coherent i de futur.

Teoria i objectius de la gestió forestal

Cada any es duen a terme jornades de debat, cursos, conferències, etc., destinades a debatre la gestió forestal, i la necessitat d'englobar-la en un context de canvi climàtic, conservació de la biodiversitat, serveis ecosistèmics, etc.

També s'han aprovat multitud de projectes de caràcter local o comunitari, amb els mateixos objectius, amb resultats més o menys diversos però que tots coincideixen en millorar la gestió forestal i entendre els boscos, no només com a productors de fusta i llenya, sinó com a ecosistemes bàsics per a la supervivència del planeta.

També s'han endegat plans, estratègies, i aprovat normativa referent a la gestió forestal, i plens d'objectius i propòsits molt lloables i fent èmfasi en la "sostenibilitat".

Però com ja s'ha comentat a la introducció, massa sovint s'observen tallades, algunes de les quals efectuades per la pròpia administració, que es contradiuen amb tot el recull de bones intencions. Actuacions totalment contraposades al teoritzat.

Alguns dels implicats en la gestió forestal, es troben amb la dicotomia que des de la pròpia administració se'ls donen missatges contradictoris. Així, per una part, es veuen amb l'obligació de vetllar per fer complir la normativa vigent i complir amb les seves responsabilitats, però per altra banda els arriben ordres de prioritzar la rendibilització econòmica i de no posar "entrebancs" als aprofitaments de fusta i llenya, tot i ser conscients que a vegades aquests aprofitaments puguin ser excessius.

*La gestió forestal
cal englobar-la dins
el context del canvi
climàtic*

*No hem d'entendre
els boscos com a
simples productors
de fusta i llenya*

*És important
distingir les arbredes
explotades dels
boscos madurs*

El bosc, i els boscos madurs

En primer lloc caldria plantejar què entenem per bosc. Literalment i segons la definició del diccionari seria "lloc poblat per arbres", però si ens fixem en una definició més tècnica, es podria dir que és una "formació vegetal on predominen els arbres, els quals condicionen un ambient microclimàtic, biològic i edàfic específic", o des del punt de vista de l'ecologia, "els boscos són uns ecosistemes complexos i rics que funcionen com a hàbitat d'animals, moduladors de fluxos hidrològics i conservadors del sòl".

A Catalunya hi ha una llarga tradició d'explotació dels boscos, per la qual cosa molta superfície forestal es pot considerar d'arbredes o boscos explotats. Caldria distingir-los del que es consideraria "bosc madur". Cal tenir en compte que a Catalunya, i bona part d'Europa, s'han explotat i tallat els boscos des de temps ancestrals, sigui per a obtenir pastures, conreus, o superfície per urbanitzar, o sigui per l'aprofitament de la mateixa fusta i brancada.

Al món, molt poques clapes de bosc es poden considerar intactes (Greenpeace, 2006), o el que seria considerat un "bosc verge" (*virgin forest; primeval forest; primary forest; pristine forest*) (Schuck *et al.*, 1994). Es parla més de "boscos primaris" (UNEP/CBD/SBSTTA,

2001), com a boscos poc tocats per l'activitat humana i amb els processos ecològics no pertorbats.

Per la realitat de l'estat dels boscos de Catalunya, més que de boscos vells es pot parlar de "bosc madur", entès com: "totes aquelles masses forestals poc o gairebé gens afectades per les activitats humanes, en les quals es detecta, des d'un punt de vista funcional i estructural, un estat de maduresa avançat en equilibri dinàmic i que han assolit o tendeix a la consecució d'un estat pròxim al màxim biològic estable d'acord a les potencialitats naturals del medi" (Agelet i Montserrat, 2004). L'any 2013 es va analitzar detalladament el valor dels boscos madurs des de diferents àmbits (Mallarach *et al.*, 2013).

El cas dels boscos madurs a Europa

A Europa, fins no fa gaire s'ha cregut que l'únic bosc que es podia considerar "verge" o "prísti" era el de Bialowieza (Polònia i Bielorrússia), i se li poden sumar algunes clapes de taigà a Fennoscàndia -Península Escandinava, Finlàndia, Karèlia i península de Kola, a Rússia-; fagedes als Càrpats -com Retezat o Izvoarele Nerei, a Romania, Stužica a Eslovàquia, i Txornohora a Ucraïna, entre d'altres, per això es va signar un conveni de salvaguarda

de boscos vells, en les 7 nacions de la Convenció dels Càrpats (República Txeca, Eslovàquia, Polònia, Ucraïna, Hongria, Romania i Sèrbia)-; i altres boscos a Grècia, Àustria, Itàlia, etc. (Parviainen *et al.*, 2000). Als Pirineus, la Maçana (Catalunya Nord, França), és un dels exemples més coneguts. També hi ha alguns boscos vells i protegits a Navarra (Aztaparreta, Lizarzoia i Ukerdi).

Malgrat la hipotètica protecció d'alguns d'aquests exemples de boscos vells d'Europa, es pot comentar el que està passant a Bialowieza, en què el govern de Polònia vol autoritzar una explotació massiva de part d'aquest bosc. De fet ja fa anys que s'hi ha produït un conflicte entre els científics i ecologistes, que se centren en el valor natural del bosc de Bialowieza vinculat als processos naturals, i els forestals i part de la població local, que creuen que el bosc necessita una atenció continuada amb mesures de silvicultura de cara a evitar acumulacions de fusta morta, per a afavorir la regeneració dels arbres, i per reduir el nombre d'arbres morts que són percebuts com a cosa negativa.

Només un 16% de la superfície del bosc està protegit sota la figura de Parc Nacional, però fins ara es mantenia una explotació forestal sota control i reduïda. Però la pressió del "lobby" forestal, reclamant un

Fageda centenària de la Maçana, a la Reserva Natural del mateix nom (Rosselló, França)

increment de la tala, i un brot recent de coleòpters xilòfags que ha matat alguns avets rojos (*Picea* sp.) vells, han afavorit un canvi de posició, de manera que s'ha autoritzat un increment de l'explotació, i tallant en zones fins ara intocades.

"De prometre a complir hi ha molt a dir": Actuacions produïdes

Però la realitat que ens estem trobant a tot el món, és que hi ha una forta pressió sobre els boscos, tant aprofitament dels seus

recursos (fusta, llenya, "biomassa", biodiversitat,...), com sobretot de desforestació per urbanització, plantacions de conreus per a carn, palma, soja, etc.

I Catalunya no n'és aliena.

Per enquadrar el tema, posarem només alguns exemples als Pirineus dels últims anys.

- Un aprofitament en un bosc de pi negre que es justifica per la "recuperació de pastures" (zona en què prèviament s'havien endegat repoblacions forestals

per a combatre l'erosió, i en què no hi ha cap ramat de bestiar per a pasturar-hi), es venen la fusta com a "biomassa forestal" que va a Itàlia i retorna en forma de "pèl·let"

- Diverses tallades en boscos de ribera com a "neteges", en què es tallen tots els arbres més grans i es deixa una escassa filera només de verns més pròxims al riu,
- Diversos aprofitaments per a "biomassa", en què la brancada sobrant es deixa estesa i sense trinxar no només enmig del bosc, sinó tallant camins i tapant fonts,
- Tallades intensives amb extracció d'un gran nombre d'arbres vells, amb obertura de vials que causen una forta erosió al bosc (vials de fort pendent, llençant grans blocs de roques bosc avall)
- Aprofitaments forestals en alguns dels boscos de l'inventari de boscos singulars de Catalunya (CREAF, 2011), o del catàleg de boscos madurs de la Garrotxa (Agelet & Montserrat, 2004).

Moltes d'aquestes tallades s'efectuen dins espais naturals integrats a la xarxa Natura 2000, i no sembla que aquesta figura de protecció ambiental sigui un condicionant a l'hora de dur a terme les tallades. I de fet algunes es justifiquen com a

"recuperació d'hàbitat" per a algunes espècies d'ocells, amb obertura de vials que afavoreixen la freqüentació en indrets clau per a la reproducció d'aquestes espècies

Sense comptar amb algunes tallades que s'han aturat abans d'executar-les, o efectuades fa més anys però en plena vigència de les Directives Hàbitats (*Directiva 92/43/CEE*) i Aus (*Directiva 2009/127/CE*), PEIN (*Decret 328/1992*), etc., en què s'han afectat directament hàbitats i zones de reproducció d'espècies d'ocells, o de distribució d'espècies de plantes d'interès comunitari, algunes d'elles prioritàries.

Pels resultats de les tallades observades, es podria dir que la teoria d'una gestió forestal sostenible i conservació de la biodiversitat van per un cantó, i l'execució pràctica de les tallades per un altre.

I curiosament, per moltes campanyes d'educació i sensibilització ambiental que s'han dut a terme al país i des de fa molts anys, es continuen mantenint inalterables una sèrie de prejudicis relacionats amb el bosc, com és que "el bosc està brut", referint-se a la presència de sotabosc i/o bardissa (i no pas referit a la presència de residus inorgànics, que seria el que realment "embrutaria" el bosc), o hi ha una manca de coneixement i confusió de criteris en què es reclamen tallades

Brancada tapant un camí, concretament un camí-ral entre Ripoll i Sovelles (Les Lloses)

per a "recuperar el paisatge de fa 75 anys" -malament rai, ja que fa 75 anys a bona part de Catalunya hi havia una forta desforestació tan per l'aprofitament forestal, el carboneig, així com per l'aprofitament ramader-

A nivell internacional es podria alertar del greu perill de desforestació que està patint el planeta, sota demanda de productes que es compren també a Catalunya, i per tant en som directament responsables. Afegit a la problemàtica del canvi climàtic, problemàtiques assumides per bona part de la ciutadania, que pot reclamar una conservació dels boscos madurs del planeta, o actuacions

per a reduir les emissions de CO2 mundials, però que no s'extrapola a casa nostra, en què es considera de forma generalitzada que "hi ha massa bosc".

Natura 2000 i boscos

El cas de la gestió forestal en els llocs de la xarxa Natura 2000 és molt especial, ja que no es tracta de "simples" boscos, sinó de boscos considerats hàbitats d'interès comunitari (HIC), alguns dels quals amb caràcter de prioritari, i que poden allotjar espècies animals i de plantes que també poden ser d'interès comunitari. En aquest cas la gestió forestal ha de prioritzar forçosament

la conservació de la biodiversitat, o ho hauria de fer.

Natura 2000 és el nucli de la política de conservació de la biodiversitat de la UE, amb la xarxa d'àrees protegides que abasten una mitjana del 18% del territori terrestre de la UE. Els boscos tenen un paper essencial per a la xarxa i la biodiversitat d'Europa, en què gairebé un 50% de la superfície total protegida per la xarxa Natura 2000 són boscos. No obstant això, se sap relativament poc sobre l'aplicació de la política en els boscos.

Per aconseguir els objectius de Natura 2000 és necessari desenvolupar les sinèrgies i la col·laboració (o partenariat) entre els diferents grups d'interès en el bosc. Per aconseguir-ho, s'han elaborat nombrosos documents i guies que a més d'informació, aporten propostes de millora en la gestió, una de les últimes editada per la Comissió Europea (European Commission, 2015). Aquest document té per objecte:

- Facilitar l'aplicació pràctica de les directives de protecció de la natura responent a una sèrie de preguntes més freqüents sobre la gestió i conservació dels boscos dins Natura 2000;
- Promoure la integració dels objectius de conservació de Natura 2000 a les polítiques i pràctiques forestals

- Ressaltar la importància de la informació mútua, la comprensió i la cooperació i de compartir bones pràctiques entre totes les parts afectades o involucrades en l'establiment i l'aplicació de mesures de conservació de Natura 2000, especialment entre les diferents autoritats competents, els propietaris i administradors, i entitats de conservació de la naturalesa;
- Subratllar els múltiples beneficis que els boscos, especialment els de Natura 2000, poden aportar a la societat.

A banda de molts altres documents oficials, també s'han publicat nombrosos articles detallant els reptes i necessitats de la gestió forestal per a una correcta implementació de Natura 2000. En un dels treballs més recents (Winkel *et al.*, 2015) es remarca que en la gestió forestal s'haurien de tenir en compte cinc reptes importants relacionats amb l'aplicació de Natura 2000 en els boscos:

- 1 L'equilibri de conservació de la biodiversitat i la producció de fusta,
- 2 La integració de la conservació (ciència) i les demandes de les parts interessades locals,
- 3 El canvi climàtic,
- 4 Manca de finançament i menys

eficaç, i

- 5 Els conflictes relacionats amb altres polítiques sectorials.

Aquests mateixos autors, per a poder fer front a aquests reptes proposen:

- 1 Un enfocament d'aprenentatge a través d'una millor comunicació i transparència,
- 2 Una via emfatitzant el paper de la ciència de la conservació en el desenvolupament d'estratègies de gestió i la resposta al canvi climàtic,
- 3 Una millor integració dels ciutadans en el disseny i implementació de la política,
- 4 Destacar la necessitat d'una estratègia de finançament efectiu, i
- 5 La visió de promoure un ús del sòl europeu integrat i la política de conservació.

En aquest cas es fa molta més incidència en la comunicació, transparència, implicació de la ciutadania, necessitat d'estratègies de finançament. En resum, es remarca que cal seguir molt de prop els punts exposats per aconseguir que la implementació de Natura 2000 als boscos tingui èxit.

El cas dels boscos de ribera

Aquest és un cas molt especial, ja que si a nivell general hi ha un bosc menys valorat i mal interpretat, és

el bosc de ribera. Quan hi ha algun episodi de pluges fortes amb crescuda dels rius, sempre hi ha d'haver algú que en culpa la vegetació de ribera i pressiona per efectuar tallades intenses o endegaments fins i tot de lleres. Sovint en boscos de ribera pròxims a nuclis urbans, s'efectuen fortes estassades amb la justificació de prevenir l'efecte de les crescudes o riuades, però que s'executen més que sota criteris tècnics, sota pressió de la creença ancestral que els arbres són els que provoquen les riuades, quan de fet en certa manera la recuperació del bosc dels últims anys ha apaivagat els efectes de les riuades en absorbir part de l'aigua caiguda i retenir l'aigua que baixa pel riu.

El cas de la "biomassa forestal"

Des de fa alguns anys, hi ha una promoció molt forta de l'aprofitament de la "biomassa forestal" com a recurs energètic. Aquest és un recurs renovable, perquè els arbres que s'exploten es van renovant de forma relativament curta en el temps, que genera poques emissions de gasos d'efecte hivernacle en comparació amb la combustió de recursos fòssils (petroli, gas i carbó) i que Catalunya, i de fet a tot Europa, està incrementant la seva producció amb la recuperació de superfície arbrada. Però en realitat aquesta energia

es considera "neta", no perquè no generi emissions, sinó perquè es considera que produeixen un balanç gairebé "neutre". Però això és cert fins a cert punt, ja que en realitat la combustió de fusta i de biomassa en general, emet partícules en suspensió (PM), òxids de nitrogen (NOx), monòxid de carboni (CO), diòxid de sulfur (SO₂), plom, mercuri i altres contaminants (HAPs), de fet pot arribar a emetre més carboni i òxids de nitrogen fins i tot que el gas natural. Entre els coneguts com a *hazardous air pollutants* (HAPs), hi poden haver estirens, acroleïna, formaldehid, i gasos àcids com àcid hidrofluòric i àcid hidroclòric. De fet recentment hi va haver un episodi seriós de contaminació per benzo-(e)-pirè (BeP) a la ciutat de Vic que es va atribuir a la combustió de pèl·lets de baixa qualitat. I aquesta qualitat es pot perdre en aprofitar biomassa de rebuig forestal, amb fustes que poden ser tractades o contenir tòxics.

El problema que caldria tenir en compte amb l'aprofitament de la biomassa forestal és que no hauria de ser considerat com a recurs energètic gairebé únic, com passa en algunes comarques de muntanya. A molts municipis de Catalunya, actualment es canvien les calderes velles de gasoil o més noves de gas

natural, per calderes de "biomassa". I al mateix temps no s'inverteix en energia solar ni energia eòlica, o fins i tot ni geotèrmica. Per la qual cosa la "biomassa" està esdevenint la font d'energia de futur gairebé única, quan creiem que caldria tenir-la en compte com a font d'energia complementària.

Cal tenir en compte que els càlculs que s'han efectuat de previsió de l'aprofitament potencial de la "biomassa" s'han fet amb una producció anual gairebé sostinguda, en què en poquíssims estudis s'han tingut en compte els imprevistos i incerteses que es poden esdevenir a causa del canvi climàtic, o de la mateixa pressió que s'exerceixi sobre els mateixos boscos que poden perdre potencial productor.

A banda de la previsió de producció d'excedents de biomassa, cal preveure que tard o d'hora es pot tornar a revaloritzar la fusta de proximitat (ja hi ha alguns intents lloables), i si s'hipoteca el potencial productor forestal, per a combustió de "biomassa", aleshores no hi haurà prou arbres per a tot, o bé s'haurà d'acabar important pèl·let d'altres països. De fet ja està passant a Itàlia, on va a parar molta de la fusta que es talla a Catalunya, i que també compren fusta i pèl·lets

d'EUA. Aquest transvasament de fusta i pèl·lets és força habitual, i pot posar en contradit la "sostenibilitat" i l'efecte "neutre" de la biomassa forestal.

Per tot això, creiem que caldria revisar totes les propostes d'aprofitament de "biomassa forestal" i fer-ne previsions menys intensives, especialment pel que fa a alguns projectes de grans centrals tèrmiques que necessiten una elevada entrada continuada de biomassa.

Conservació i gestió dels boscos madurs

Factors d'impacte

S'han citat abastament els principals factors d'impacte als boscos per a la biodiversitat (González-Prat & Montserrat, 2013), i de fet la destrucció accelerada dels boscos primaris de tot el món està portant a la desaparició d'una gran diversitat d'espècies animals i vegetals que ni tan sols s'arriben a conèixer. I no hem de pensar que això passa en altres parts del planeta i que nosaltres poc hi podem fer, ja que aquests boscos s'estan destruint per culpa de productes que tots nosaltres consumim (conscientment o inconscient).

La política de l'anomenada "mobilització" de fusta en boscos

públics, si bé pot tenir una justificació de gestió que pot afavorir l'economia forestal i local, i fins i tot la millora d'alguns boscos massa homogenis o espessos, implica una intervenció continuada al bosc. I si bé en els boscos privats és comprensible una visió més productivista, en els boscos públics seria interessant tenir una visió més àmplia i valorar els serveis ecosistèmics d'aquests boscos. En alguns casos aquesta intervenció pot ser causa d'afectacions a algunes espècies de plantes i animals que viuen en aquests boscos, i que en el cas d'estar situats en espais naturals protegits, hauria de prevaldre la conservació per sobre de l'explotació-.

A Catalunya, malgrat haver inventariat alguns dels boscos madurs de comarques com la Garrotxa (ANEGX; Delegació de la Garrotxa de la ICHN, 2008) o del Parc Natural de l'Alt Pirineu i haver elaborat un inventari dels boscos singulars de tot el país (CREAF, 2011), la forta pressió d'aprofitaments forestals està posant en perill la conservació d'aquests petits reductes de biodiversitat (Mallarach *et al.*, 2013; Montserrat, 2013). Després d'algunes protestes, el Govern de la Generalitat de Catalunya va aprovar una proposta de preservar alguns boscos "a evolució natural", com es va anomenar. Estaria

bé que com en altres països, també es preservessin alguns dels boscos més vells sota figures de protecció d'alt nivell segons la UICN.

La pèrdua d'arbres vells i grossos és alarmant. En un estudi recent, Lindenmayer *et al.* (2012) alerten del perill de disminució dels arbres més grans i vells, arreu del món, i tan per causes humanes directament (desforestació) com indirecta (canvi climàtic). Cal tenir en compte que els arbres més grans són imprescindibles per a multitud d'espècies que en depenen, i també per la seva capacitat de reciclatge de nutrients, així com de magatzem de carboni (Nabuurs *et al.*, 2013). I a Catalunya no és que ens sobrin els arbres vells.

Conservació

Molts dels boscos madurs protegits, ho estan en zones de muntanya, abruptes i de difícil accés, i de sòl prim i pobre. Pocs exemples hi ha en zones planes i de sòl ric, ja que l'explotació o transformació d'aquests boscos ho han impedit.

És necessària una protecció eficient dels escassos exemples de boscos madurs que queden, o bé considerats singulars a manca de boscos vells. Tot i que molts d'aquests boscos es troben en espais naturals protegits, fins i tot de protecció especial, ho solen ser en figures que no impedeixen una explotació forestal i

cinètica d'aquests ecosistemes, per la qual cosa s'han continuat produint afeccions a aquests boscos i se n'ha discutit la seva gestió (Gràcia *et al.*, 2014; Giró *et al.*, 2015).

En el debat sobre la gestió dels boscos i de la superfície forestal actual o passada, caldria tenir en compte que Europa, majoritàriament i des de l'última glaciació, estava ocupada per extensos boscos, entre un 80 i un 90% de tota la superfície. D'aquí que sorprenguin algunes declaracions sobre l'actual "expansió" de la superfície forestal que ha acompanyat l'abandonament agrícola i ramader d'algunes zones de muntanya, com si el fet que creixessin arbres en zones abandonades fos una cosa rara i negativa. Una altra cosa és que per interessos humans es vulguin continuar mantenint espais oberts.

Conclusions

A Catalunya contrasta en gran manera la gran capacitat de recerca forestal que s'està duent a terme, liderant projectes internacionals (Iniciativa NEWFORESTS) i amb uns quants centres de recerca forestal de referència també internacional (CREAF i CTFC, però amb una política forestal durant molts anys encaminada a un aprofitament de productes de baix valor, costosa i que hipoteca la recuperació d'uns

boscós en un millor estat ecològic i que proporcionen uns valors ecosistèmics molt més valuosos que la simple fusta o llenya.

Conservació i aprofitament (en referència als boscos) han d'anar de la mà

Ens cal un major control i més acurat de la certificació forestal

Tampoc sembla que els resultats de la recerca que es duen a terme a casa nostra, es reflecteixin, no només en la política forestal aplicada, sinó que tampoc arriben a la societat en general i es continuen mantenint tòpics com els del "bosc brut",

entenent bosc com un jardí d'arbres sense sotabosc i com a molt amb bolets, i especialment greu la situació dels boscos de ribera, encara vistos com una amenaça front als episodis de crescudes de rius.

No es tracta de deixar de tallar i aprofitar els boscos de Catalunya, sinó que es tracta d'aconseguir una millor coherència entre la gestió, -entesa com a actuacions d'intervenció al bosc per a compatibilitzar un aprofitament amb la conservació i millora del bosc com a ecosistema-, amb tota la biodiversitat vinculada, i els serveis ecosistèmics que proporcionen, garantits.

Que es controli de forma més estricta i acurada la certificació forestal, sigui dels boscos de Catalunya com de la fusta provinent d'altres països, especialment de països tropicals, en què malgrat la certificació es continua causant una greu desforestació i la pèrdua de nombroses espècies de plantes i animals.

Que es mantinguin i preservin tots els boscos de l'inventari de boscos singulars i les poques clapes i representació de boscos madurs que queden a Catalunya. Aplicant de forma urgent la creació de l'anomenada "xarxa de boscos a dinàmica natural", o sigui, boscos que es preserven amb nul·la intervenció humana. A molts

països del món, i també en algunes comunitats autònomes espanyoles, s'han preservat alguns boscos com a reserves integrals o naturals, que no només es deixen a dinàmica natural, sinó que pràcticament no s'hi pot ni tan sols accedir per evitar-ne qualsevol alteració causada pels humans. A Catalunya només hi ha alguns pocs boscos en espais naturals protegits que gaudeixin d'aquesta protecció, però cap en forma de reserva integral.

També seria recomanable actualitzar les previsions que es varen fer al seu moment per l'aprofitament de la biomassa forestal com a combustible, ja que si bé es podia considerar interessant i complementària a altres fonts energètiques renovables i menys contaminants, en cap cas pot ser substitutiva i única com sembla que pot passar. Mentre s'estan canviant moltes calderes de gasoil o de gas natural per calderes de "biomassa", s'està fent molt poc esforç per a implantar mesures d'aprofitament d'energia solar i eòlica en edificis de l'administració. I diem d'actualitzar les previsions, atenent al fet que amb el canvi climàtic s'estan comprovant efectes no esperats, com que els boscos estan entrant en col·lapse i en alguns casos poden arribar a ser generadors de CO₂ més que embornals, sobretot a causa de la sequera i aridesa.

Bibliografia

- Agelet, A., & Montserrat, J. (2004). *Situació, delimitació i paràmetres de valoració dels "boscos madurs" al PNZVG*. Treball inèdit. Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa. Generalitat de Catalunya. Recuperat a http://mediambient.gencat.net/Images/43_59690.pdf
- CREAM. (2011). Inventari dels boscos singulars de Catalunya. Recuperat a: <http://www.cream.uab.es/BoscosSingulars/index.htm>
- Eckerberg, K. & Sandström, C. (Ed.) (2013). *Forest Land Use and Conflict Management: Global Issues and Lessons Learned*. Forest Policy and Economics, vol. 33: 1-128.
- European Commission (2015). *Natura 2000 and Forests*. Technical report 088. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Giró, F., Hidalgo, J., Mallarach, J.M. & Vila, J. (2015). S'han de preservar intactes els boscos més biodiversos del país?. *Notícies de la Institució (ICHN)* 117: 1-2.
- Gràcia, M., Comas, Ll. & Vayreda, J. (2014). Es pot fer gestió als Boscos Singulars?. *Notícies*

- de la Institució (ICHN)* 116: 1-2.
- Greenpeace (2006). *Roadmap to Recovery: The world's last intact forest landscapes*. Recuperat a <http://www.intact-forests.org/pdf.publications/Greenpeace.World.IFL.2006.pdf>
 - Lindenmayer, D.B., Laurance, W.F., i Franklin, J.F. (2012). Global decline in large old trees. *Science* 338 (6112): 1305-1306.
 - Luysaert, S., Schulze, E., Börner, A., Knohl, A., Hessenmoller, D., Law, B., & Grace, J. (2008). Old-growth forests as global carbon sinks. *Nature*, 455: 213-215.
 - Mallarach, J.M., Montserrat, J. & Vila, J. (coords. ed.) (2013). *Reptes per preservar els boscos madurs a Catalunya: II Jornades sobre boscos madurs*. Santa Coloma de Farners, 11 i 12 d'abril de 2013. Institució Catalana d'Història Natural; Associació Silene.
 - Montserrat, J. (2013). Estat de conservació dels boscos madurs de Catalunya. *L'Atzavara* 22: 73-78.
 - Nabuurs G.-J., Lindner M., Verkerk P. J, Gunia K., Deda P., Michalak R., & Grassi G. (2013). First signs of carbon sink saturation in European forest biomass. *Nature Climate Change* 3: 792–796.
 - Schuck, A., Parviainen, J. & Bücking, W. (1994). *A review of approaches to forestry research on structure, succession and biodiversity of undisturbed and semi-natural forests and woodlands in Europe*. Working paper 3. Joensuu, European Forest Institute.
 - UNEP/CBD/SBSTTA (2001). *Main Theme: Forest Biological Diversity*. Report of the Ad Hoc Technical Expert Group on Forest Biological Diversity. Subsidiary Body for Scientific, Technical and Technological Advice, Seventh Meeting, Montreal, 12-16 November 2001. Recuperat a <http://www.cbd.int/forest/definitions.shtml>
 - Winkel, G., Blondet, M., Borrass, L., Frei, T., Geitzenauer, M., Gruppe, A., Jump, A., König, J. de, Sotirov, M., Weiss, G., Winter, S. & Turnhout, E. (2015). The implementation of Natura 2000 in forests: A trans-and interdisciplinary assessment of challenges and choices. *Environmental Science & Policy* 52: 23-32.

Una Nova Cultura del Territori enfront un neoliberalisme destructiu

Raül Valls

Centre per a la Sostenibilitat Territorial (CST) i Alba Sud

► El resum

La velocitat i manca de control de les poblacions locals sobre les transformacions territorials són dues variables clau per entendre millor les resistències davant determinades obres "modernitzadores". La construcció i la destrucció es barregen dialècticament en una sort d'espiral negativa on un cop consumit mercantilment el territori, resta irreconeixible per als seus habitants.

És ben sabut que la humanitat ha actuat sobre el planeta com una autèntica força geològica, transformant la biosfera i redefinint les dinàmiques naturals en funció de les seves necessitats. És fàcil entendre que els paisatges que ens envolten serien força diferents si no fos per la nostra intervenció, i que ho seran quan la nostra espècie hagi, per la raó que sigui,

desaparegut del planeta. Això no és en si mateix ni bo ni dolent. La natura ha anat adaptant-se a la nostra intervenció i a les transformacions que hem dut a terme. Tant és així que algunes espècies han tingut la seva oportunitat gràcies a la nostra presència i intervenció i dissortadament resten en perill quan abandonem determinats espais o actuacions [1].

[1] Els espais agrícoles, sobretot els tradicionals, amb les seves feixes i marges, han estat territoris especialment favorables per a algunes espècies d'ocells i mamífers que hi han trobat un habitat adient. Els seu abandonament i la reaparició del bosc han suposat de vegades una dissortada pèrdua de biodiversitat.

Protestes contra la construcció del Túnel de Bracons

Els darrers dos segles però han suposat una acceleració de les transformacions fins a límits que han trencat els equilibris, amenacen exhaurir els recursos i estan suposant un greu impacte sobre la biodiversitat. El canvi climàtic i les seves conseqüències són un dels símptomes principals d'aquesta "gran transformació" operada per la humanitat sobre el planeta, en forma de "gran experiment universal" del que correm el risc de ser els propis conillets d'índies.

Per nosaltres aquestes transformacions apareixen bàsicament com a transformacions del nostre paisatge quotidià. És

per això que molts cops el rebuig popular i les mobilitzacions en "defensa del territori" tenen com a bandera o principal motivació, si més no inicial, els canvis en el nostre entorn immediat, les modificacions del paisatge. En aquest sentit cal destacar dos elements relacionats amb la velocitat i la manca de control de les transformacions:

1. La velocitat de les transformacions. L'acceleració del turbocapitalisme d'aquest tombant de segle i la seva constant necessitat d'expansió han fet que els paisatges quotidians de moltes persones s'hagin modificat a una velocitat mai vista en la història humana. El tsunami

urbanitzador de les dos darreres dècades del segle XX i la primera del XXI ha estat en aquest cas un exemple demolidor. Molts cops la desaparició, amb motivacions gens fonamentades, dels espais vivencials de les poblacions afectades per grans processos de construcció d'infraestructures o de creixements urbanístics, han generat desconcert i rebuig.

2. La manca de control sobre les transformacions. En nom d'un suposat "interès general", que en molts casos és més que dubtós, quan no directament deutor dels interessos de grans grups econòmics, les poblacions afectades no són consultades, ni escoltades sobre aquestes transformacions que afectaran el seu paisatge immediat. El discurs del progrés, el creixement econòmic i la "competitivitat" esdevenen un "mantra" que es repeteix fins a saturar per fer innecessari qualsevol procés de discussió democràtica sobre el futur del territori. Qualsevol cosa resta sacrificada a un suposat "desenvolupament" imprescindible per salvar-nos de la desfeta econòmica i l'empobriment.

A partir d'aquestes dues variables ens podem apropar i comprendre millor les resistències que sorgeixen a les dinàmiques de transformació que el

neoliberalisme promou en el territori. Aquestes dinàmiques es poden expressar tant "constructivament", fent pous de fracking, el BCN World o l'eix Vic-Olot, com "destructivament", deixant l'Ebre amb cabals mínims, enderrocant el Centre Social de Can Vies o posant en perill la fertilitat de les terres de conreu per la sobreexplotació. Tot i que per ser més exactes construcció i destrucció es barregen dialècticament en una sort d'espiral negativa on un cop consumit mercantilment el territori, resta irreconeixible per als seus habitants. Per tant, en relació a la protesta de la ciutadania, no només ens referim a una qüestió estètica, tan menystinguda molts cops, sinó social i cultural. La transformació paisatgística implica també la dissolució de formes de sociabilitat més amables i col·lectives i la mercantilització total de territoris i vides.

La gran rapidesa de les transformacions

El procés de turistització de Barcelona, per exemple, obeeix també a aquestes dinàmiques de construcció / destrucció. La ciutat esdevé un espai sotmès totalment a les lògiques mercantils. El territori es banalitza i esdevé cada cop més un decorat per les activitats turístiques i l'acumulació de capital. Les dinàmiques que es

Una protesta ecologista

generen tendeixen a marginalitzar la vida quotidiana real de la població, que malgrat ser la majoria es va quedant cada cop més arraconada, esdevenint molts cops una nosa pels negocis en marxa.

Les transformacions són ràpides, la qual cosa evita també el debat democràtic, i els ciutadans perden totalment el control de l'evolució del lloc on habiten, i acaben

La resistència creix davant un model que es donava per indiscutible

En nom d'un suposat 'interès general' no es consulta a la població

pràcticament no reconeixent-lo. Davant d'això sorgeix una resistència que al principi sorprenia als propis administradors públics d'un model de desenvolupament que donaven per ideològicament indiscutible i econòmicament convenient pels seus socis privats [2].

[2] Aquesta confusió entre bé general i lucre privat és molt pròpia dels temps actuals. Els estaments polítics, ingènuament o no, l'adoren com una veritat sagrada. En la situació actual d'atur l'excusa de la "creació de llocs de treball" esdevé el nou "mantra" per convèncer de la bondat dels projectes en marxa.

Quan la gent d'un determinat indret aixeca la seva veu davant grans projectes de transformació, enuncien un dret nou: el de tenir el control sobre les decisions que afecten al seu entorn immediat i a alentir el ritme dels canvis (quan aquests calen) per adequar-los a una escala més humana i racional. Les grans corporacions empresarials, en canvi, veuen el territori com un espai per a la generació de beneficis. Que els canvis siguin innecessaris (pous de fracking, aeroports, autopistes,...) els hi és del tot indiferent: del que es tracta és vendre el producte i fugir amb els diners. Un cop un territori ha estat explotat en cerquen d'altres per seguir la seva expansió destructiva.

La Nova Cultura del Territori

Una Nova Cultura del Territori implica una democratització radical de la societat i una ruptura amb un model de propietat i d'apropiació que posa el control i el futur del territori en mans d'una minoria irresponsable. L'objectiu d'aquesta minoria és només augmentar la seva riquesa i poder social portant, si cal, els sistemes naturals al límit de la seva extenuació. Preservar les necessitats generals i el bé comú rau en, per tant, en una planificació territorial democràtica que ha d'implicar un funcionament

saludable de la biosfera i la seva radical desmercantilització. Les lluites en "defensa del territori" han situat la responsabilitat en relació a una vida digna, saludable i pacífica per les futures generacions en el programa polític d'aquells que lluiten des de sempre per l'emancipació humana. Aquesta és sens dubte la seva gran aportació.

EXPERIÈNCIES

Alimentació i territori: la pagesia catalana en el marc d'un nou paradigma agrosocial

Neus Monllor

Consultora a Arrels a Taula

► El resum

La pagesia és imprescindible per articular sistemes de producció saludables que contribueixin al foment d'una nova cultura del territori. En aquest sentit, menjar és una acció directa de política agrària, ja que en funció del que posem al nostre cistell de la compra, estarem col·laborant i donant suport a un determinat model agroalimentari. Els conceptes de nova pagesia i de cuina compromesa afloren en el terreny de joc català per argumentar un canvi de paradigma vers un model agrosocial, basat en valors com la proximitat, la cooperació o el compromís. La clau de volta està en cadascú de nosaltres, en ser el primer graó del canvi que desitgem per a la resta del món.

El sector primari català pondera el 0,99% del PIB, segons dades 2014 de l'Anuari econòmic comarcal de CatalunyaCaixa, un pes que en termes econòmics es podria considerar irrisori i menyspreable. Pel que fa a les persones que treballen, la dada és de la mateixa intensitat, l'any 2015 només l'1,51% de la població ocupada es dedica a la pagesia, malgrat l'alimentació és el principal

sector de l'economia catalana en vendes i llocs de treball, aportant el 14,57% de les exportacions de Catalunya i el 16,62% del sector de les indústries manufactureres, amb una ocupació del 17,40%. Les dades mostren una Catalunya abocada als serveis, sector que representa el 73,33% del PIB i el 73,46% de l'ocupació del nostre país. Aquestes dades preliminars mostren

Celler Sauvella (Orcau, Pallars Jussà) / Jeroen Nagtegaal

un escenari on el primer graó de la cadena agroalimentària, la pagesia, continua afeblit enfront la resta de sectors que, malgrat en depenguin directa o indirectament, en la major part dels casos encara no valoren la necessitat estratègica d'enfortir-lo i fomentar-lo. Més enllà de la realitat numèrica, cal argumentar el paper estratègic que la pagesia desenvolupa en una societat postindustrial, tecnològica i moderna, tant per a preservar l'equilibri territorial, ambiental i social, com per a proveir d'aliments saludables la població propera.

Aquest article és una reflexió entorn el paper estratègic de la pagesia

catalana i la necessitat d'integrar els discursos urbans i rurals per tal de vetllar per una alimentació sana i compromesa. L'acte quotidià de menjar és una acció directa de política agrària, ja que en funció del que posem al plat estarem donant suport a un model agrari o a un altre. Quina és la pagesia que camina del bracet d'una nova cultura del territori? Quins models agraris estan treballant per un entorn amable, equilibrat i saludable? Quin és el pacte que cal signar entre les persones que produeixen i les que consumeixen? A què estem disposades cadascuna de nosaltres? Quin és el paper de les institucions que ens representen per assolir fites compromeses amb les

generacions futures?

Una cadena agroalimentària imperiosa

Malauradament, la tendència predominant a les societats postindustrials és que cada vegada menys empreses acaparen una major quota de mercat. Pel que fa al sector de l'alimentació, actualment els catalans comprem entre un 68% i un 80% dels nostres productes a supermercats, hipermercats i cadenes de descompte. D'aquests, només 6 establiments acaparen el 60% de les vendes (Vivas, 2014), dada que mostra la concentració del poder en mans de les grans cadenes comercials. A Espanya, i segons dades del Ministeri d'Economia i Competitivitat, l'any 2009, el 58% dels aliments van ser comercialitzats per quatre empreses (Carrefour, Mercadona, Eroski i Auchan).

L'estructura de bona part de la cadena agroalimentària catalana és asimètrica, ja que el mapa està dibuixat per infinitat d'empreses petites i disperses que produeixen matèria primera barata per a una indústria transformadora cada vegada més concentrada i una distribució amb patrons d'oligopoli que domina l'últim graó de la cadena. Aquesta estructura és la

que preval a Catalunya i a la major part de països del món, és l'entramat que Ploeg (2008) anomena "Imperis alimentaris", és paradoxalment el model que alimenta la major part de la societat, al mateix temps que és el model que desconnecta les persones d'allò que estan menjant. Els imperis alimentaris es manifesten des de múltiples esferes com ara la recerca a la universitat, les lleis de l'estat, els pactes transnacionals o les empreses agroalimentàries, elements que donen forma a un estatus de poder que actua sobre el territori i que condiciona els fluxos econòmics i socials que esdevenen en el sí de la cadena agroalimentària (Ploeg, 2008: 123).

*Cada vegada menys
empreses acaparen
una major quota de
mercat*

Un model agrari i alimentari desconnectat del territori i de les persones presenta externalitats negatives, tant des del punt de vista

Granja Rocanegra (Santa Pau, Garrotxa)

econòmic, com social i ambiental. Per exemple, a Catalunya es malbaraten 35 quilograms d'aliments per persona i any, una dada que multiplicada per la població catalana mostra que seria possible alimentar 500.000 persones durant un any sencer amb el menjar que acaba a les escombraries. Segons la Diagnosi del Malbaratament Alimentari de Catalunya (UAB, 2014), és en l'àmbit domèstic en el que es llença la quantitat de menjar més important, fet degut principalment a la poca consciència que avui dia té la població sobre la importància del menjar, el seu origen i el seu valor, més enllà del preu al que s'hagi pagat

aquell aliment. Aquesta desconexió entre la producció d'aliments i el seu consum és un dels principals esculls que ha de superar la nostra societat per avançar vers un territori més equilibrat.

Una altra dada per a la reflexió, i vinculada a l'entramat internacional del moviment d'aliments, és que un tomàquet consumit a Barcelona i produït a Almeria consumeix quaranta-una vegades més energia que un que s'hagi produït al Baix Llobregat, collit i venut en la temporada òptima (Heras, 2010). Aquest mateix estudi mostra com

la diferència entre comprar pomes industrials importades de Xile i pomes ecològiques locals, al llarg d'un any equival al consum energètic anual de 60.812 llars catalanes. La poma ha de recórrer gairebé catorze mil quilòmetres entre el vaixell i el camió, aquesta despesa energètica representa el 60% del total del que necessita per arribar de les gran explotacions de fruita xilenes fins a Mercabarna. L'autora de la investigació ens recorda que menjar un quilogram de pomes ecològiques en lloc de pomes de producció industrial estalvia l'energia equivalent a 196 hores d'una bombeta de 20 Watts encesa.

Malgrat el sector agroindustrial liderat per les llargues cadenes de comercialització continua sent el majoritari i el que més aliments introdueix a les cuines de casa nostra, emergeix una tendència, amb un creixement exponencial, que defensa que un altre model agrari i alimentari és possible. Neixen arreu del territori i de manera sincrònica, experiències agràries que donen resposta al model imperant de l'agronegoci. Aquesta resposta s'identifica amb els principis de l'agroecologia com a disciplina que integra les vessants culturals, socials, ambientals i econòmiques de la producció d'aliments (Altieri, 1999),

al mateix temps que mostra una infinitat de casos que exemplifiquen la riquesa pagesa que alberga el nostre país i el potencial creixent que té si la producció i el consum es donen la mà.

A Catalunya es malbaraten 35kg d'aliments per persona i any

Hi ha una desconexió entre la producció d'aliments i el seu consum

Patim una manca de relleu generacional a les explotacions agràries familiars

Figura 2. L'Escola de Pastors de Catalunya: una porta d'entrada per a la nova pagesia al món ramader

L'Escola de Pastors de Catalunya neix l'any 2009 al Pallars Sobirà per fomentar el relleu generacional de les explotacions ramaderes de muntanya. Actualment l'Escola de Pastors té un abast territorial català gràcies a la xarxa de suport que ha creat en els darrers anys a partir de les delegacions territorials i de les persones voluntàries que en formen part.

La funció principal de l'Escola de Pastors se centra en la formació que reben els alumnes, que consisteix en un mes intensiu de classes teòriques i quatre mesos de pràctiques en explotacions ramaderes majoritàriament catalanes. Una vegada els alumnes acaben la formació, poden rebre assessorament i orientació en temes com ajudes públiques, gestió tècnica, organització empresarial, relacions laborals, etc.

Una de les principals dificultats per fomentar el relleu generacional és l'accés a la terra. Per tal de treballar en aquesta direcció, des de l'Escola de Pastors es va impulsar la creació d'una entitat nova que centrés els seus esforços en resoldre els principals reptes actuals en relació a l'accés als recursos imprescindibles per produir aliments. L'any 2013 neix Terra Franca amb la implicació de diferents entitats i persones preocupades per les grans dificultats d'accés a la terra per part de les noves generacions de pagesos i pageses.

L'Escola de Pastors defensa un model agrari d'explotacions ramaderes familiars, de dimensions petites, de producció ecològica i de venda en circuit curt. Aquestes són les que donen vida i sentit a una nova cultura del territori, en la que la part agrària esdevé imprescindible i prioritària.

El relleu generacional al camp català

Un dels principals reptes als quals ha de fer front el sector agrari de les societats postindustrials és la manca de relleu generacional de les explotacions agràries familiars. Les últimes dades del cens agrari de 2009 mostren com l'índex de recanvi és només de 7,7 titulars de menys de 35 anys per cada 100 de 55 anys o més, dada que cau un 41% respecte l'any 1999 (Viure, 2015). L'estudi argumenta que la principal causa en la disminució de l'índex és la manca de relleu familiar en les explotacions agràries tradicionals. Els motius pels quals les persones que neixen en una família pagesa no continuen l'activitat agrària són diversos, tot i que les més comuns acostumen a ser per motivacions personals de la persona jove o per la viabilitat econòmica de l'empresa.

Per la seva banda, aquesta tendència contrasta amb un fenomen nou que Monllor (2011) identifica a la seva tesi doctoral i que concreta en l'emergència d'una nova generació de persones que, sense tenir orígens agraris directes, s'incorporen al sector agrari amb models innovadors

vinculats als valors de la qualitat, la proximitat i el respecte. Aflora a Catalunya i a molts altres països del món aquest fenomen nou com una resposta, per una banda, a la necessitat de relleu generacional, i per una altra, al reclam d'un canvi de model en els sistemes agraris i alimentaris. Aquesta pagesia nouvinguda presenta perfils diferents de la tradicional, tant pel que fa a les pràctiques agràries com a les actituds davant els principals reptes vinculats a la terra i a la producció d'aliments. Les incorporacions nouvingudes mostren indicadors de canvi de paradigma, fet que permet ser optimistes en identificar models nous que introdueixen novetats en alguns sistemes tradicionals tancats.

Una mostra de la visibilitat que presenta aquest grup nou de pagesos i pageses, es la creació per part de la Comissió Europea d'un grup de treball per analitzar la situació actual d'aquest col·lectiu nou per poder identificar els principals reptes als quals s'enfronta. El juny de 2015 es va establir el grup de treball "New entrants into farming: lessons to foster innovation and entrepreneurship"[3], amb 20

[3] Per a més informació veure: <https://ec.europa.eu/eip/agriculture/en/content/new-entrants-farming-lessons-foster-innovation-and-entrepreneurship>

Escola de Pastors de Catalunya / Joan Alvaro

membres de 14 països europeus per tal d'intercanviar els diferents punts de vista en funció de la regió, així com per avançar en la definició de propostes que donin suport a l'entrada de sang nova al sector agrari.

*Les incorporacions
nouvingudes mostren
indicadors de canvi
de paradigma*

Tot i que el fenomen de la pagesia nouvinguda és creixent a molts racons del nostre territori, cal tenir en compte que encara és un sector de la població agrària minoritari. Les barreres d'entrada per a una persona sense orígens agraris són molt elevades, sobretot les que fan referència a l'accés a la terra, al finançament i als mercats. Per tal de superar aquests dos entrebancs, la pagesia nouvinguda innova en models d'incorporació que faciliten traspasar aquestes barreres. Al mateix temps, diferents entitats del territori treballen per donar suport a la pagesia nouvinguda.

Per exemple, des de l'any 2009 l'Escola de Pastors de Catalunya ha format 116 persones que volen accedir al món ramader sense tenir orígens agraris previs. D'aquests un 65% continuen vinculats a l'activitat, o bé amb un projecte propi o bé treballant per a una altra explotació ramadera. Aquesta entitat més enllà de compartir eines i recursos amb l'alumnat, s'ha convertit en un node de referència per a la pagesia nouvinguda en temes ramaders. Per la seva banda, l'Escola Agrària de Manresa, amb l'especialitat de producció agrària ecològica, i recentment l'Escola Agrària de Tàrraga amb una formació dirigida a la nova pagesia, també juguen un paper clau en facilitar la formació i la creació de xarxes entre les persones que accedeixen de nou al sector.

Els models agraris

Més enllà de qui s'incorpora al sector agrari català, també cal argumentar quins models agraris s'estan instaurant en el nostre territori. Ploeg (2008: 291) argumenta que no tots els sistemes productius interactuen de la mateixa manera amb l'entorn econòmic, social i ambiental en el qual es desenvolupen. Per tant, en funció de les pràctiques que s'exerceixen al llarg de la cadena agroalimentària, els resultats sobre

Fruita Fonecades (Vilanova de Segrià, Segrià) / Neus Monllor

el territori seran uns o uns altres. Per exemple, l'ús recurrent d'agroquímics malmet la qualitat del sòl, de l'aigua i de l'aire, i n'hipoteca el seu ús per a les properes generacions. Per tant, no té el mateix impacte pel territori una producció ecològica lliure de productes químics que una altra que ho menystingui, o uns productes que han accedit als mercats locals d'altres que hagin viatjat milers de quilòmetres per ésser consumits.

És a partir d'aquesta reflexió que sorgeix el concepte de nova pagesia (Ploeg, 2008; Monllor, 2013), com

un model agrari que supera el paradigma de la industrialització i que preserva les virtuts de l'essència pagesa, sempre en consonància amb les novetats del segle XXI. Una nova pagesia que respon a models agraris i alimentaris vinculats als elements de la proximitat, el medi ambient, la diversificació, la cooperació, la innovació, el compromís social, l'autonomia i l'alentiment; components que Monllor (2011) identifica amb l'emergència d'un nou paradigma agrosocial.

En aquest sentit, la nova pagesia no fa referència a l'origen agrari de la persona que s'incorpora al sector, sinó al model d'empresa que posa en marxa per portar a terme la seva activitat. La nova pagesia està formada tant per persones amb tradició pagesa com per les que han entrat de nou al sector. El que en aquest cas és vital, és com es relacionen amb l'entorn econòmic, social i ambiental que les envolta i quin model de producció i de comercialització empren [4]. La majoria són models de base agroecològica que s'integren en les estratègies de desenvolupament rural per donar resposta a algunes de les crisis sistèmiques dels espais més despoblats del territori. Alguns autors parlen d'un procés de

recamperolització a Europa (Pérez-Victoria, 2005; Ploeg, 2008) que emergeix en consonància amb una demanda social de productes agroalimentaris compromesos amb l'entorn i les persones (Sevilla Guzmán i Martínez Alier, 2006).

La nova pagesia està formada tant per persones amb tradició pagesa com per les que han entrat de nou al sector

La nova pagesia i la cuina compromesa, un tàndem essencial per a revitalitzar el territori

Cada vegada que gastem un euro en menjar estem exercint el nostre dret a decidir quin model agrari i alimentari volem pel nostre país. El poder del consum és tan transgressor que moltes vegades l'obviem, desprestigiant d'aquesta manera la capacitat transformadora que rau en cadascú de nosaltres. "Sigues el canvi que vols veure al món", ja ho

[4] Per consultar exemples de nova pagesia aneu a www.etselquemenges.cat/origen

va anunciar Mahatma Gandhi. Ara només cal posar-ho en pràctica i transformar idees en realitats.

Segons dades de 2014, els catalans gastem en alimentació al voltant d'un 14,9% del total de la nostra despesa total a les llars. Aquests percentatge, que s'ha anat reduint al llarg dels anys, pot ser molt o poc en funció dels ulls amb els que ho vulguem analitzar. Un dels indicadors a tenir en compte en la despesa global del cistell de la compra, és quin percentatge està donant suport a un model agroindustrial i quin està donant suport a un model agrosocial. D'aquesta reflexió sorgeix el concepte de cuina compromesa, com una manera activa de fomentar la pagesia des de l'acte quotidià de menjar (Monllor et al, 2014).

La cuina compromesa es basa en cinc principis bàsics: compra local, producció ecològica, aliments de temporada, contacte directe i preus justos. Aquesta definició permet parlar d'un model alimentari articulats en uns principis ètics i solidaris, tant amb l'entorn com amb les persones que produeixen els aliments. Aquesta cuina la identifiquem tant a casa com als restaurants i als menjadors col·lectius d'escoles i hospitals. Allà on hi hagi un plat a taula, allà pot esdevenir la cuina compromesa.

Pel que fa a l'àmbit familiar, es detecta en els darrers anys una major presència d'aliments ecològics i de proximitat a les compres quotidianes, malgrat encara només el 4,7% de la població catalana consumeix productes ecològics diàriament. Són dades del Baròmetre de percepció i consum dels aliments ecològics de 2012, que també mostra que el 85% de la població catalana coneix els aliments ecològics i que un 31,3% en consumeix mensualment. Es detecta un canvi d'hàbits alimentaris entre la població que influeix de manera directa i indirecta en el foment d'un model agrari nou.

Els circuits curts de comercialització s'han anat estructurant per donar resposta a una demanda creixent d'un grup de persones consumidores que estan disposades a pagar un preu just per l'alimentació i a formar part del pacte no escrit entre el camp i el plat. La pagesia ha desenvolupat diferents estratègies per arribar al consum final, des de fires setmanals, cistelles a domicili, vendes a cooperatives de consum, botigues on-line, etc. Els circuits curts de comercialització són una bona eina per retenir valor en el primer graó de la cadena, tot i que no totes les experiències agràries són capaces d'arribar-hi. En aquest sentit, encara som en una etapa primerenca pel

Associació Poma de Muntanya (Sant Llorenç de Morunys, Solsonès)

que fa a l'articulació de la cadena agroalimentària compromesa i ens manquen eines per equilibrar-la. Es comença a parlar de la figura de "l'intermediari ètic o compromès" que faciliti l'acostament dels productes ecològics i de proximitat al consum final.

Creix la demanda social de productes compromesos amb l'entorn

Pel que fa a l'àmbit de les col·lectivitats, l'evolució dels darrers anys permet ser optimistes. Malgrat la major part de l'alimentació dels menjadors encara està en mans de les grans empreses de càtering, cal valorar l'esforç que s'està fent des de diferents indrets del territori per articular cadenes curtes de comercialització i models de distribució alimentària respectuosos amb tota la cadena de valor. Per exemple, l'increment de menjadors escolars ecològics que han incorporat aliments saludables als seus menús ha estat exponencial en els darrers 10 anys. Per la seva banda, el juny de 2015 es va aprovar al Parlament de Catalunya el "Pla de contractació pública alimentària de

Catalunya", per tal de fomentar el consum d'aliments de proximitat i ecològics als menjadors públics del nostre país.

Finalment, cal tenir en compte el paper estratègic del sector de la restauració a Catalunya. Som un país amb una tradició gastronòmica de primer ordre i ens mostrem al món com l'avantguarda culinària que no perd els orígens. Tant és així, que el 2016 Catalunya és Regió Europea de la Gastronomia, identificació aconseguida per la seva trajectòria als fogons. Malauradament, la imatge gastronòmica no està sempre vinculada a la pagesia de proximitat. La major part dels restaurants catalans encara són fidels als distribuïdors agroindustrials i als productes de gamma baixa. Aquest fet crea molta confusió amb les persones que cerquen compromís als plats dels restaurants ja que és molt difícil identificar l'origen dels aliments en la carta d'un establiment gastronòmic. S'identifiquen restaurants oportunistes que aprofiten la moda del Km0 i dels aliments de proximitat per fer bandera d'una fal·làcia que l'únic que aconsegueix és desvirtuar un model de suport a la nova pagesia i a l'equilibri territorial.

El 4,7% de la població catalana consumeix productes ecològics diàriament

Malgrat l'escenari majoritari és confós, cal ser optimistes i remarcar les iniciatives que han anat sorgint arreu del territori per fer visible el compromís entre la taula i el plat. Pel que fa a l'àmbit del consum familiar, l'augment de punts de venda tant en botigues de barri com en fires noves ha crescut exponencialment en els darrers anys. Al mateix temps, a Catalunya, el nombre de cooperatives de consum ecològic ha passat d'una desena l'any 2000 a més d'un centenar l'any 2014 [5]. En paral·lel a aquest fenomen, les grans superfícies no han volgut deixar escapar l'oportunitat de captar clients compromesos amb la proximitat i els productes ecològics, i han incorporat als seus lineals aliments amb noms i cognoms. Aquest és un indicador de l'augment de la demanda de producte del territori, al mateix temps que és

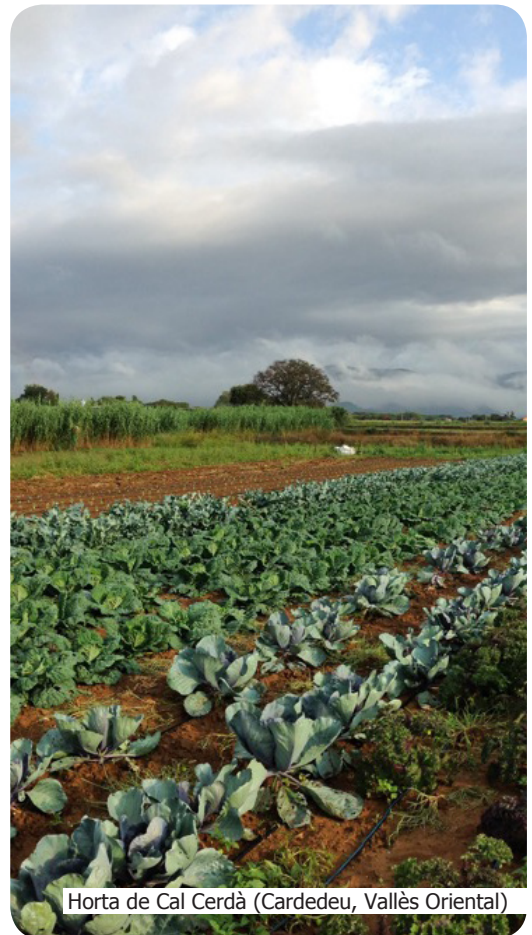
[5] Font: Revista Opcions núm. 46, en base a informació de La Repera, espai de trobada de grups de consum ecològic.

un indicador de com el gran fagocita el petit i desvirtua l'essència del model.

Pel que fa a l'àmbit col·lectiu, el cas més paradigmàtic és l'increment dels aliments ecològics en els menjadors escolars. L'any 2013 es va crear l'Associació Menjadors Escolars Ecològics amb l'objectiu d'impulsar l'alimentació saludable a les escoles. Des de llavors diferents entitats arreu del territori treballen per articular una xarxa activa i àgil que permeti que els aliments arribin als menjadors de les escoles i que aquest esdevingui un espai educatiu de primer ordre. Actualment un dels projectes que està portant a terme l'entitat és la creació d'una central de compres al Maresme per tal d'abastir 2000 menús diaris a la comarca.

Finalment, en l'àmbit de la restauració cal fer esment del paper que l'entitat Slow Food i els restaurants Km0 estan desenvolupant en els darrers anys. L'increment dels restaurant certificats per Slow Food amb la identificació Km0 mostra com han passat de vint-i-quatre l'any 2011 a seixanta-tres el 2015. Cada vegada més restaurants catalans es comprometen a emprar a les seves cuines aliments bons,

nets i justos. La xarxa de restaurants és una manera d'activar la pagesia propera i de donar-la a conèixer als establiments Km0-Slow Food. En paral·lel, altres restaurants del territori, sense estar certificats, també aposten per una cuina saludable i basada en els productes de proximitat i ecològics [6].

Horta de Cal Cerdà (Cardedeu, Vallès Oriental)

[6] Per consultar exemples de cuina compromesa aneu a www.etselquemenges.cat/restaurants

Territori empàtic: vers un nou paradigma social

El territori és el reflex de l'ànima de les persones que hi viuen i en viuen. Una nova cultura del territori passa per mantenir una relació empàtica amb l'entorn i amb tot el que en ell esdevé. L'empatia és la facultat de comprendre les emocions i els sentiments externs per un procés d'identificació amb el qual hom es relaciona. Hem d'aprendre a escoltar el territori i a mantenir una actitud respectuosa amb el nostre entorn. Malgrat ja hem començat a caminar vers un canvi de paradigma, la societat catalana encara necessita aprendre a dialogar amb els espais agraris que l'alimenten. La terra al nostre país està reclamant la renovació del model industrial per donar pas a formes alternatives de producció d'aliments que generin externalitats positives i que permetin la màxima expressió de la natura en consonància amb les persones que l'habiten. Som el que mengem i el nostre territori n'és un clar reflex.

Jaime Izquierdo (2009) detalla d'una manera magistral la necessitat imperant que tenim com a societat de refer les relacions entre el món rural i l'urbà, entre el camp i la ciutat, entre les persones que produeixen i les que consumeixen. Argumenta

que la pagesia vinculada a la terra té futur i que aquest futur passa per refer les relacions de confiança amb la ciutat. L'assaig es pregunta si les pageses i els pagesos son viables en termes econòmics, ecològics i socials; i respon que més que viables, són imprescindibles. L'autor parla de l'agricultura camperola postindustrial, com una manera de posar al dia les tradicions agrícoles, ramaderes i forestals per tal de tornar a donar-li vida als espais rurals i a la seva gent. A aquesta visió renovada de les relacions entre el món rural i l'urbà, l'anomena visió agropolitana.

Catalunya necessita refer els llaços entre el territori menys poblat i els conglomerats urbans en els que es concentra la major part de la població. Dades d'Eurostat de 2013, mostren com només el 5,8% de la població catalana viu en zones rurals, mentre que un 20,7% ho fa en zones intermèdies i un 73,4% en zones urbanes. Aquesta diversitat territorial és una oportunitat per crear relacions de confiança i simbiòtiques entre les persones que produeixen aliments i béns ambientals i les que els consumeixen. Aquestes relacions es generen en el marc d'un nou paradigma agrosocial en el que la proximitat, la diversitat, el medi ambient, la cooperació, la innovació, el compromís social, l'autonomia i

l'alentiment, esdevenen elements imprescindibles per caminar vers un territori empàtic.

La Nova Cultura del Territori passa per mantenir una relació empàtica amb l'entorn

La terra al nostre país està reclamant la renovació del model industrial

Menjar és una acció directa de política agrària

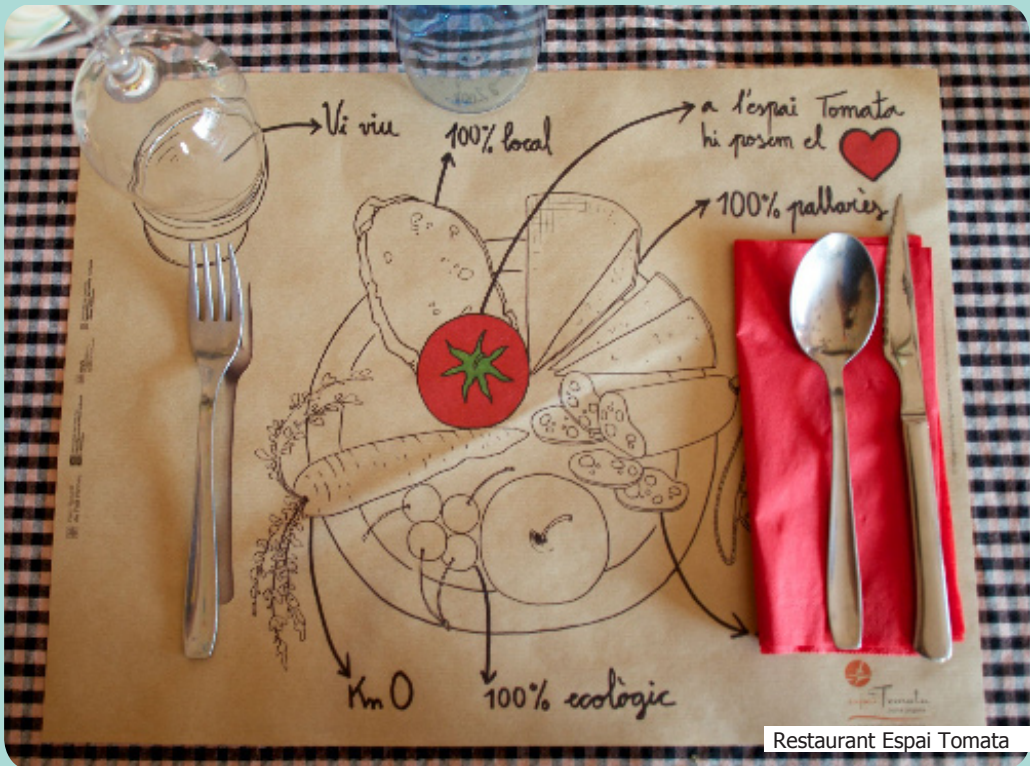
Figura 3. L'Espai Tomata: un laboratori viu per experimentar la cuina compromesa en un restaurant Km0 - Slow Food

L'any 2010 va obrir a Burg (Pallars Sobirà) l'Espai Tomata, un restaurant amb una clara vocació de transformació social, compromès amb la pagesia i les persones productores d'aliments saludables. Va néixer amb el lema de "cuina pagesa", per més endavant encunyar-hi el de "cuina compromesa".

La vocació innovadora de les persones que el van impulsar les va portar a crear el Laboratori Viu de l'Espai Tomata, com un lloc on experimentar i testar accions noves, com la redacció i la implementació d'un projecte pedagògic en el restaurant per tal d'educar les persones que hi menjaven a través de diferents materials divulgatius. En una primera fase, l'any 2010, es van editar targetes amb els productes de temporada, uns estalvis que els comensals trobaven a la taula amb l'origen dels principals aliments de la cuina i un menú en el que els protagonistes eren les pageses i els pagesos. En una segona fase, l'any 2013, es va pintar un mural divulgatiu al restaurant, es van musicalitzar quatre receptes i es van dissenyar i editar targetes amb dotze productors de la zona.

El projecte pedagògic va servir per aprendre i encunyar el concepte de cuina compromesa, com una manera de treballar en el món de la restauració basada en els principis del producte local, ecològic, de temporada, ètic i de compra directa. Aquesta filosofia està totalment en consonància amb el que el moviment internacional Slow Food defensa a través dels aliments bons, nets i justos, i per aquest motiu el restaurant es va incorporar a la xarxa Km0-Slow Food l'any 2012. L'Espai Tomata va voler portar la pràctica a l'extrem i va arribar a un 90% de consum de productes ecològics i a 36 productors als quals comprava directament.

L'octubre de 2013 va tancar les portes. Els quatre anys de funcionament van permetre l'experimentació amb un model gastronòmic compromès amb la pagesia, els aliments i l'entorn. La voluntat transformadora va arribar a bon port i avui altres experiències, com el restaurant Tarambana de Cardedeu, s'emmirallen amb el model de cuina compromesa de l'Espai Tomata per defensar que menjar és una acció directa de política agrària.

Restaurant Espai Tomata

Bibliografia

- Agència de Residus de Catalunya i Universitat Autònoma de Barcelona (2012): Diagnosi del malbaratament alimentari a Catalunya. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Heras, M. (2010): Quan l'om demana peres. L'insostenible consum energètic del sistema alimentari. Barcelona: Enginyeria sense fronteres.
- Izquierdo, J. (2008): Asturias, región agropolitana. Oviedo: Ed. KRK ediciones.
- Monllor, N. (2011): Explorant la jove pagesia: camins, pràctiques i actituds en el marc d'un nou paradigma agrosocial. Estudi comparatiu entre en sud-oest de la província d'Ontario i les comarques gironines. Tesi doctoral: Universitat de Girona.
- Monllor, N. (2013): "La nova pagesia: vers un nou model agrosocial" a Quaderns Agraris (Institució Catalana d'Estudis Agraris), núm.35 (desembre 2013), pp.7-24.
- Monllor, N; Guirado, Carles; Medina, F. Xavier i Moreno, Ignacio L. (2014): "La Cuina Compromesa en Catalunya: emprendimiento a favor de nuevas territorialidades" en Actas del XVII Coloquio de Geografía Rural: Revalorizando el espacio rural, pp. 551-564.
- Perez-Vitoria, S. (2010): El retorno de los campesinos. Una oportunidad para nuestra supervivencia. Barcelona: Icaria.
- Ploeg, J.D. van der (2008): The new peasantries. Struggles for autonomy and sustainability in an era of empire and globalization. Londres: Earthscan.
- Ploeg, J.D. van der (2010): "The food crisis, industrialized farming and the imperial regime", a Journal of Agrarian Change, 10(1), pp. 98-106.
- Sevilla Guzmán, E.; Martínez Alier, J. (2006): "New rural social movements and Agroecology", a Cloke, P.; Marsden, T.; Mooney, P. (ed.) Handbook of Rural Studies. London: SAGE Publications, 2006, pp. 472-483.
- Vives, E. (2014): El negocio de la comida. ¿Quién controla nuestra alimentación? Barcelona: Icaria.

L'educació ambiental o l'educació d'una Nova Cultura del Territori

Lluís Pagespetit

Fundació VINCLES, participació, educació, sostenibilitat

Octavi Bonet

Pedagog i educador ambiental de TOSCA

► Introducció

Quan parlem de nova cultura del territori, no podem obviar de cap de les maneres el fet educatiu; l'educació n'és una part intrínseca, rellevant i indissociable de qualsevol procés que vulgui entendre la relació de les persones amb el seu entorn i com aquet es gestiona. Per tant, parlem d'educació per debatre com donar respostes noves a problemes vigents, per entendre la complexitat i els canvis accelerats en un context de crisi sistèmica. Per poder decidir quina societat volem: com fins ara, o centrada en la persona com eix prioritari per a la construcció del benestar integral i del sentit de comunitat. L'educació per una nova cultura del territori hauria de promoure una col·lectivitat que vol i pot construir formes de vida èticament coherent, d'acord amb la disponibilitat i ús de recursos, en un món on els diferents estils de vida contribueixen al bé comú de tot el planeta.

Aprenem del i pel territori

Un dels paràmetres principals que defineix l'educació ambiental és la pràctica formativa que interactua amb el territori. Per aquest motiu la majoria d'experiències formatives es porten a terme en i per al territori, fruit de la interacció dels diferents actors i escenaris, motiu de bones i innovadores pràctiques d'aprenentatge. Aquest fet no es

dóna d'una manera aïllada sinó que està dins d'aquesta nova cultura d'entendre el territori. I fem èmfasi en la paraula nova perquè el context de crisi sistèmica que sembla que s'ha instaurat de forma permanent, els canvis locals i globals marquen la visió de societat i persona.

L'educació per a la sostenibilitat es part d'aquesta nova cultura,

motor de canvi que contribueix al desenvolupament i a la transferència d'aprenentatges individuals i col·lectius per a la corresponsabilitat en la construcció d'un nou món. Parlem de la nova cultura, de la nova educació i del sentit de comunitat. Una cultura del territori que vol respondre a preguntes com:

- Què pot aportar l'educació ambiental, per potenciar la qualitat de vida, la cohesió social i econòmica de la població local del territori?
- Com treballem en xarxa territorial potenciant la participació cooperativa dels agents i actors del territori, per esdevenir-ne protagonistes i destinataris?
- Com els nostres processos d'aprenentatge incideixen en l'enriquiment sociocultural de cada comunitat, visualitzant-la de forma efectiva en el compromís per la preservació i millora de biodiversitat i les interrelacions mútues?

La cultura del territori, com a valor universal i de país, configura una part important de les respostes noves als problemes vigents, per entendre la complexitat com a explicació dels canvis globals (globals i locals).

L'educació per a la sostenibilitat és part de la Nova Cultura del Territori

Com diu un proverbi africà; "molta gent petita, en llocs petits, fent petites coses pot canviar el món". En aquest sentit podríem fer esment de diversitat de propostes inclusives de custòdia del patrimoni, per a la preservació i la millora de les relacions amb el territori i les relacions entre persones i col·lectivitats que tenim arreu. Presentarem uns exemples com, el programa EROLA, el Fòrum d'EA.Cat i el YoungVolcandpark. El primer té com a base l'aprenentatge servei, servei a la comunitat, per l'apoderamenten base a la participació i la cooperació, de persones en risc d'exclusió social. El segon fa possible un espai d'intercanvi i debat d'idees i propostes individuals i col·lectives. El tercer crea un espai curricular d'aproximació al territori per tal de conèixer-lo, valoritzar-lo i ser capaços de compartir aquests coneixements amb els iguals, sobretot, però també amb la resta de la població local. Sortosament no són els únics

Puigrodó / Tosca Serveis Ambientals

i tampoc els millors, però els hem viscut de molt a prop per poder-los presentar.

El programa EROLA, una experiència múltiple

En base a un acord de custòdia del territori s'impulsa una proposta participativa socioambiental ambivalent. Per una part es col·labora amb la recuperació d'un valor patrimonial com és la masoveria

o mas de l'Erola i, per l'altra, amb un valor identitari local: l'ermita de la patrona del poble de Viladrau. La finalitat és disposar d'un nou recurs educatiu per a la inclusivitat amb perspectiva ètica i social per esdevenir, en una segona fase, un equipament educatiu i ecoturístic que ha d'afavorir la qualitat de vida dels seus usuaris/beneficiaris.

El programa, sense finalitat lucrativa, és va iniciar el 2009 i es basa en

dos eixos: crear un espai que permeti preferentment la realització de propostes educatives d'inclusió social de diferents col·lectius en risc, principalment infants i joves, i, segon, la valorització i ús patrimonial de propostes socio-ambientals i de lleure educatiu. La primera fase consisteix en adequar/restaurar l'espai per mitjà de propostes cooperatives, camps de treball i jornades de treball de voluntariat, amb persones i entitats en base a la responsabilitat social corporativa. Paral·lelament s'està creant el grup de treball per redactar el projecte educatiu, base de la segona fase, que sorgirà del procés de participació de les entitats implicades. Fins al dia d'avui s'hi ha fet una trentena de petites actuacions, reforçament de sostres, adequació de parets, arrebossat, pintat i construcció de lliteres. Amb tot això ja es porta un 50% de l'obra realitzada.

La participació s'aprèn participant, cada grup que vol utilitzar l'equipament també hi col·labora en la seva "restauració", des de portar-hi materials, a pintar, desbroçar, col·locar vidres, o netejar. D'aquesta manera el programa es basa en el voluntariat i la cooperació com a

estratègia per crear un servei de valor col·lectiu.

Fòrum d'EA 2000 + 13. SCEA [7]. Centre Cívil Ter de Girona

Cada dos anys des del 2000, les persones relacionades amb el món de l'educació ambiental s'han anat reunint per tal de reflexionar i debatre conjuntament sobre els reptes de futur del sector. Fa dos anys, sota el títol "La comunitat transformadora del territori", es van analitzar propostes educatives que estan sota aquest paraigua i que s'emmarquen en una educació per l'apoderament. No podem negar que no hem deixat de viure en un món arrelat al territori i que necessitem el planeta per continuar sustentant la vida dels éssers vius.

L'esgotament dels recursos naturals, la privatització de l'aigua, la generació excessiva de residus i els riscos provinents de l'energia nuclear són problemes ambientals persistents, generats pel model econòmic i social dominant. Aquestes amenaces que pateix el nostre territori continuen estant vigents, i apareixen nous fronts, com ara la fracturació

hidràulica (hydraulic fracking) o les prospeccions marines d'hidrocarburs, que ens fan estar ben alerta. Tots aquests problemes clamen un canvi de model de societat, en el qual la comunitat i el seu territori siguin el centre del desenvolupament. Però, davant de l'actual context de crisi, hi ha un gran ventall d'iniciatives que proposen nous models de relació.

Són urgents els canvis personals i socials per promoure un món més sostenible

Les transformacions del territori, mitjançant diferents estratègies, com ara la preservació, la intervenció, la formació o el treball en equip de col·lectius o associacions, són alternatives que generen nous valors. S'evidencia la necessitat urgent de fer canvis personals i socials per promoure un món més sostenible i més solidari, tot impulsant iniciatives comunitàries com a eines per a aprendre, apoderar-nos i canviar. L'educació per a la transformació del territori amb la participació de i a través de la comunitat, es poden

fer utilitzant diferents estratègies en base a quatre idees força des de l'educació ambiental:

- Participar en... "formar-ne part".
- Compartir...."entre tots"
- Repartir ..."per a tots"
- Cooperar en... "tenir quelcom de comú".

En el marc del Fòrum s'han presentat i compartit més d'una trentena d'experiències i les diferents visions i alternatives que ens proposem entre els ponents i participants, ens ajuda a identificar i definir el marc d'acció dels elements i actors clau i després d'aquests debats, agafar forces per apoderar-nos i passar a l'acció.

YoungVolcandpark

Aquesta experiència amb alumnes de la comarca de la Garrotxa tenia per objectiu intercanviar experiències entre alumnes de zones volcàniques actives d'Europa, identificar de quina manera els estudiants comuniquen i interpreten el coneixement d'espais volcànics, exposar la importància de l'educació en una zona volcànica protegida, par a una bona divulgació i cura del territori i recollir i divulgar experiències d'educació en un territori volcànic protegit.

El YoungVoclandpark es va emmarcar dins el 1r Congrés Internacional

sobre Gestió i Divulgació de Paisatges Volcànics Protegits (Volcandpark), tot i que va ser un projecte que es va iniciar el 2010 i que, quatre anys després de la seva celebració (2012), encara hi ha escoles que treballen l'entorn proper a partir de les bases d'ensenyament/aprenentatges i de transferència dels coneixements que es van proposar i treballar per una comissió de docents que van participar de l'experiència.

El YoungVolcandpark es va estructurar en diferents fases, on els diferents agents es van anar incorporant a mesura que el projecte ho requeria. Es designa la comissió de docents que desenvoluparan les grans línies estratègiques del programa; s'inicia la part més essencial del programa, la formació dels docents i la motivació de l'alumnat; l'ambientalització dels centres educatius és una part essencial per aconseguir l'èxit del programa; es treballen, des dels centres educatius, les diferents ponències que caldrà presentar així com també el mosaic commemoratiu col·laboratiu realitzat per tots els alumnes participants; redacció i lectura del manifest "Manifest from the Elementary and Secondary Students in the Garrotxa Schools to All Participants in The Volcadpark and to the Institutions".

La grandesa d'aquesta experiència va venir de la mà de dos factors: a) la capacitat que es va tenir per poder engrescar a més de 300 congressistes joves, la implicació de 70 docents, la capacitat de 60 joves de fer d'educadors a més de 200 alumnes de primària i secundària, i la mobilització de més de 1200 alumnes que van participar en les diferents activitats que es van proposar; b) la implicació d'institucions del territori i de fora del territori per aportat el seu granet de sorra.

*1200 alumnes van
participar en les
diferents activitats del
YoungVolcandpark*

Però sobretot, i cal destacar-ho, el pòsit que va deixar aquesta experiència i que, tal i com hem dit anteriorment, va marcar una manera de treballar l'entorn proper on els alumnes en són els màxim beneficiaris ja que han d'aprendre d'aquest entorn i també han de ser capaços de transmetre aquests coneixements a la resta de la

Grederes del Volcà Croscat / Víctor de Paz

comunitat educativa.

Un proverbi oriental diu: “Diga’m alguna cosa i l’oblidaré, ensenya’m alguna cosa i la recordaré, però fes-me participar i llavors ho aprendré”. Aquesta nova manera de treballar per entendre les noves formes de relació entre nosaltres i l’entorn social i ambiental, encara perduren en alguns dels centres educatius que van participar de l’experiència.

Per una nova cultura

Pedagogia del territori entesa com la participació efectiva de la societat en els processos de planificació per tal de multiplicar les probabilitats que s’interessi i s’impliqui d’una manera eficaç i innovadora en la gestió del territori. L’educació és la protagonista i el territori el millor escenari per aprendre. És necessari doncs fomentar el desenvolupament de serveis pedagògics en el marc dels organismes governamentals i

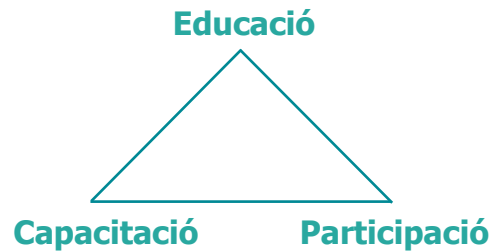
no governamentals.

Un altre aspecte a tenir en compte és el paper de l'educador i l'educand en aquesta nova pedagogia del territori. I com a nova pedagogia cal que fem referència a la vella pedagogia, aquella que ha apostat, segons ens deia Freire, per una pedagogia humanitzadora, problematitzadora i dialògica.

Aquests tres conceptes ens aporten una nova mirada d'aquesta nova pedagogia del territori, on ningú s'ha d'apropriar del coneixement. On la construcció del coneixement es donarà en funció de la reflexió i, la persona, n'és part important de la mateixa manera que ho és com s'estableix el vincle amb el món, amb el territori. Per tant, estem parlant d'una educació, educació ambiental, orientada cap a l'acció i la reflexió de les persones sobre la realitat, destruint la passivitat de l'educand. En aquesta nova cultura d'entendre la relació entre la societat i l'entorn, la paraula, el diàleg, és essencial. I la paraula té dues fases constitutives indissolubles: acció i reflexió. La reflexió sense acció, es redueix al verbalisme estèril i l'acció sense reflexió és activisme.

Això ens portaria a entendre l'educació Ambiental per a la

"capacitació" com a quelcom, no només útil, sinó essencial per a la construcció d'una nova societat humanitzadora, problematitzadora i dialògica:

Aquests àmbits d'acció i relació tenen la finalitat d'incrementar i afavorir la participació en els processos per una millor gestió, més transparent, més compartida i democràtica vers nous models de vida satisfactoris i sostenibles.

Aquest procés se'ns pot donar en tres tipus de contextos educatius: formal, no-formal i informal. Els programes d'educació ambiental formal se'ls associa a propostes de l'àmbit de l'educació reglada als centres docents per alumnat i professorat. Cal destacar els altres programes en què els destinats són el públic en general, grups entitats..., estaríem parlant d'educació ambiental no formal, majoritàriament vinculada a equips i equipaments municipals i amb els espais naturals protegits

com a principal marc d'acció. El tercer context l'informal, que implícitament rebem dels mitjans de comunicació com a principals emissors, però també, i cada vegada més, de les xarxes socials, cal destacar la seva manera no explícita de presentar-se però que té una incidència molt important. Amb tot, ens cal destacar també de tots aquests contextos, la importància de la capacitat dirigida a agents socials estratègics, tècnics i responsables polítics, una educació per la participació directa en la gestió territorial.

L'acció educadora del territori és decisiva per al benestar material, mental i espiritual de les col·lectivitats, per conèixer, entendre i participar de l'evolució constant del patrimoni social, natural i immaterial.

Què han aportat els moviments i les plataformes en defensa del territori al rendiment polític del moviment ecologista? El cas de la política territorial a Catalunya durant l'últim decenni (2002-2012)

Àlex Casademunt i Monfort

Professor Ciències Polítiques Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), activista de diferents moviments socials i President del Centre per a la Sostenibilitat Territorial (CST)

► El resum

Les mobilitzacions i els conflictes territorials que s'han donat a Catalunya durant el decenni 2003-2013, plantegen una paradoxa interessant: si bé han afavorit un intens debat intel·lectual i social sobre la sostenibilitat de les polítiques territorials, els referents normatius i cognitius d'aquestes polítiques, en canvi, gairebé no han canviat. Sostindrem que, dins del moviment ecologista, la manca de complementarietat i reciprocitat entre unes formes d'acció col·lectiva (les plataformes i moviments en defensa del territori) -molt eficaces en la socialització de nous marcs culturals però amb escassos recursos tècnics i financers- i unes organitzacions ecologistes més clàssiques -amb més recursos tècnics i financers però amb lògiques de l'acció col·lectiva molt diferents- hauria neutralitzat l'impacte polític del moviment ecologista en general. El context post democràtic i de polítiques d'oferta, hauria encara agreujat més aquesta contradicció.

Introducció i propòsit

El propòsit d'aquest article és valorar fins a quin punt l'emergència de noves formes d'acció col·lectiva

—que anomenarem “moviments i plataformes en defensa del territori”— ha contribuït a incrementar el rendiment polític —en termes

d'impacte en les polítiques territorials - del moviment ecologista en general. Sostindrem que, si bé aquestes noves formes d'acció col·lectiva han tingut un gran impacte a nivell social i cultural, la manca de coordinació amb altres formes d'organització (del moviment ecologista) n'hauria limitat el rendiment polític.

El cas de Catalunya i la seva política territorial[8] planteja una paradoxa interessant: si bé és cert i notori que en darrer decenni s'ha expressat una gran conflictivitat en relació a la gestió del territori (Nel·lo, 2003) -que ha afavorit l'emergència de noves formes d'acció col·lectiva (Alfama et alt., 2007) i que ha generat debats intel·lectuals (Ulled, 2003; Tarroja, 2005), però també socials, sense precedents- els referents

de la polítiques territorials[9] han continuat essent bàsicament els mateixos.

Vol dir això que la confrontació cognitiva que s'ha produït en aquests conflictes no ha tingut cap impacte en el saber gestionar i (saber) ordenar el territori?[10] No ho creiem. Existeixen evidències suficients per sostenir el contrari: canvis curriculars en la formació acadèmica d'algunes disciplines; nous posicionaments professionals sobre determinades polítiques o projectes d'intervenció; creació de normes per a adaptar-se a noves problemàtiques territorials; conceptualització crítica de fenòmens urbanístics... Tant és així, que des de sectors intel·lectuals, socials i polítics, s'ha començat a parlar de la possibilitat o necessitat d'una

[8] El decenni 2002-2012 es pot considerar força inestable en termes polítics: comprèn quatre legislatures amb canvis de govern significatius. Comença amb un govern de centre-dreta (CiU), presidit per Jordi Pujol, fins a desembre de 2003, continua amb dos governs de coalició d'esquerres (PSC/ERC/ICV-EUiA), presidits per Pasqual Maragall i José Montilla, fins a desembre de 2010, i finalitza amb un altre govern de centre-dreta (CiU) presidit per Artur Mas. És rellevant per al nostre propòsit constatar si aquests canvis de govern també han tingut un reflex en la política territorial.

[9] El referent d'una política és "la representació que aquesta (política) es fa del sector concernit, del seu lloc i paper en la societat" (Jobert i Muller, 1987: 63). En el nostre cas, els referents de les polítiques territorials es farien una representació del lloc que ocupa i del paper que juga el territori en la nostra societat.

[10] Per gestió i ordenació del territori ens referim a un conjunt (ampli i difícil d'acotar) de polítiques públiques o privades que incideixen directament sobre l'estat i l'ordenació del territori. Inclouria, almenys, les polítiques de mobilitat (i construcció d'infraestructures), les polítiques urbanístiques i residencials (habitatge, equipaments, centres logístics, comercials, d'oci), les polítiques energètiques i hidrològiques, el planejament sectorial i territorial, la gestió d'espais protegits, les polítiques agràries o de paisatge. Aquestes polítiques poden ser públiques o privades; és més observarem que la capacitat d'intervenció

nova cultura del territori (Tarroja i Camagni, 2006; Alfama et alt., 2007).

Per què no han canviat, llavors, els referents (dominants) de les polítiques territorials, i si ho han fet, ha estat en una direcció encara menys sostenibilista? La nostra hipòtesi parteix d'una distinció entre un saber científicotècnic i un episteme, en el sentit foucaultà [11]. Al nostre entendre, si bé en el seu conjunt el saber científicotècnic (en relació a la gestió i ordenació del territori) s'hauria vist enriquit i diversificat per l'emergència de noves visions, enfocaments o cultures científiques més sostenibilistes, això no hauria comportat, però, canvis significatius en l'hegemonia d'un determinat saber (episteme) dins d'aquest conjunt. En conseqüència, la tesi segons la qual podem entendre el canvi en una política (o conjunt polítiques) com el resultat de la institucionalització de noves idees no s'hauria confirmat en el nostre cas (Hecló, 1974).

Conflictes territorials i noves formes d'acció col·lectiva

Des de les primeres mobilitzacions contràries al Pla Hidrològic Nacional el 2001, fins a les darreres de l'estiu de 2012, en relació al projecte urbanístic "Eurovegas", la participació social en els conflictes relacionats amb la gestió del territori ha estat un fenomen social, cultural i políticament rellevant a Catalunya. Aquestes mobilitzacions han fet palès noves formes d'acció col·lectiva amb forts impactes en la configuració dels conflictes -tant en la seva dimensió cognitiva (emergència de nous marcs culturals) com política (participació de nous sectors socials en els conflictes). Potser per això, la seva tipificació no ha estat exempta de controvèrsia: acadèmica -pel que fa al seu caràcter més o menys reactiu (Dear, 1992; Bobbio, 1999; Nel·lo 2003; Alfama et alt. 2007)- però també política -acusant aquest tipus de mobilitzacions, des d'alguns sectors, de pertànyer a una "cultura del no" (Pujol, 2005)[12].

[11] En *Les paraules i les coses* (1966), Foucault revisa i reinterpreta el concepte clàssic de episteme, donant-li una connotació molt més política, suggerint l'existència, en el conjunt de sabers científics i tecnològics, de determinades "veritats" històricament "imposades" pels poders polítics i econòmics de cada època, per els qui tenen, en definitiva, la capacitat de fer aplicables aquests sabers.

[12] L'impacte polític d'aquestes mobilitzacions no es pot menystenir: en el conflicte relacionat amb la construcció de l'eix viari Vic-Olot per Bracons, la posició de *Salvem les Valls*, contrària a la seva execució, va interferir en la formació del primer govern tripartit català; les mobilitzacions contràries al transvasament de l'Ebre, van provocar fenòmens de transfuguisme entre partits polítics a nivell local.

Figura 4. Tipologia de formes d'acció col·lectiva en relació al territori

		Objectius de l'acció col·lectiva	
		Preservació / conservació	Desenvolupament alternatiu
Identitat	Refugi	tipus A) Mobilitzacions NIMBY.	tipus B) Ecoaldees, neorurals, comunitats alternatives.
	Projecte	tipus C) Grups i entitats conservacionistes/ecologistes.	tipus D) "Moviments i plataformes en defensa del territori".

Font: Alfama et. alt. (2007: 63)

Sobre la base de constatar els impactes polítics i socials d'aquestes mobilitzacions, alguns autors han volgut tipificar-los tot distingint-los d'un fenomen genuïnament NIMBY[13]. En la taula (Figura 4) es tipifiquen quatre formes d'acció col·lectiva en base a combinar la lògica identitària de la mobilització amb els objectius d'aquesta.

Així, mentre que una forma d'acció col·lectiva NIMBY (tipus A) desenvoluparia una identitat refugi

per preservar un "statu quo ante" al seu territori, els "moviments i plataformes en defensa del territori" (tipus D) desenvoluparien una identitat projecte a favor d'un desenvolupament alternatiu al seu territori. A més, com indiquen els seus autors, aquestes formes d'acció col·lectiva no serien estàtiques, sinó que, en força casos, en el transcurs dels conflictes, es donarien evolucions des del tipus A) cap al tipus D).

Quan abordem les diferències entre

[13] Mobilitzacions com les promogudes per la Plataforma en Defensa de l'Ebre, la Coordinadora contra el Pla 22@, la Campanya contra el Quart Cinturó, Salvem els Valls, Salvem l'Empordà o No a la MAT han estat objecte d'interès i d'estudi des de la Sociologia, la Ciència Política i la Geografia.

els moviments ecologistes més clàssics (tipus C) i els “moviments en defensa del territori” (tipus D) aquesta tipologia ens sembla menys precisa. Entenem que la diferència en la lògica d'aquestes dues formes d'acció col·lectiva no radicaria tant en què les primeres es projecten només cap a la preservació i les segones cap al desenvolupament alternatiu, sinó del lloc (més global o més local) en el qual es concep aquest desenvolupament alternatiu. Però no es tractaria d'una simple diferència d'escala -que fes que aquestes dues formes d'acció col·lectiva plantegessin els seus projectes a diferents escales- sinó de la lògica identitària (més global o més local) que els porta a plantejar-los-hi [14].

Al nostre entendre, aquesta contextualització més local és la que ha permès una clara orientació pedagògica a aquestes noves formes d'acció col·lectiva. Una orientació pedagògica que, com alguns autors han assenyalat, pot haver afavorit un major contacte entre el “món” social

i el científic (Sempere, 2005) [15]. En la mesura que han sabut donar un sentit local o particular als problemes socioecològics -connectant-los a la vida quotidiana dels que viuen al territori- han fet més comprensibles (i futuribles) per al ciutadà les propostes del moviment ecologista en general. Això explicaria, al nostre entendre, no solament el seu èxit en termes de participació i mobilització social, sinó també la seva gran capacitat de construir i socialitzar nous marcs culturals en relació a la gestió del territori. Vegem, en els dos següents apartats, com ho han fet.

2. Les actituds perceptives sobre el territori: el primer nivell de confrontació cognitiva

Folch (2003: 19) afirma: “La realitat territorial no és patrimoni perceptiu de ningú”. Per mostrar-ho ens parla de diferents actituds perceptives parcials (productivistes, funcionals, formals, naturalistes, patrimonialistes) en

[14] Aquesta lògica identitària d'allò local o territorial, ha estat interpretada per Castells (1997) com una reacció als processos d'homogeneització propis de la globalització. Així, també cal assenyalat la vinculació d'aquestes formes d'acció col·lectiva al moviment independentista català, amb la col·laboració d'organitzacions com Maulets o les CUP.

[15] És conegut el paper que va jugar la Fundació Nova Cultura de l'Aigua en la legitimació de les demandes de la Plataforma en Defensa de l'Ebre.

relació al territori [16].

Si el territori “no és patrimoni perceptiu de ningú” llavors, afegim nosaltres, també es tracta d’un espai de controvèrsia, no només cognitiu, sinó també ideològic, en el que els aspectes lligats a la socialització política són també molt importants. Estar, o no, a favor de la privatització/desregularització de les polítiques territorials condiona de ben segur les actituds perceptives que tinguem en relació aquest: o és que quan la Plataforma en Defensa de l’Ebre feia seu l’eslògan “Lo riu és vida” no ho feia també per denunciar el seu ús privatiu i crematístic que se’n fa?

Sobre la base d’aquestes fractures ideològiques té sentit afegir a la llista de Folch (2003) dues noves actituds perceptives del territori: la postproductivista, que

veuria al territori no només un objecte de producció sinó també d’especulació [17], i la sostenibilista -que transcendeix la naturalista i patrimonialista- i que s’hauria vist afavorida per la participació social en els conflictes territorials.

3. Marcs culturals i visions del territori en conflicte: l’emergència del debat territorial

L’expressió de noves actituds perceptives en els conflictes territorials és la que va a permetre l’elaboració de nous marcs cognitius (Snow i Benford, 1992), la formació de coalicions per a la seva promoció (Sabatier i Jenkins-Smith, 1999) i la conseqüent consolidació de marcs culturals alternatius [18].

Il·lustrem aquest procés amb

[16] Una actitud perceptiva productivista interpretaria el territori com un objecte productiu, susceptible de generar un determinat rendiment, mentre que una actitud perceptiva naturalista o patrimonialista el veuria, en canvi, com un patrimoni a protegir o preservar. Segons l’autor, aquestes actituds perceptives estarien molt condicionades per processos de socialització professional: no compartrien les mateixes actituds perceptives sociòlegs i enginyers, ecòlegs o físics.

[17] Aquesta actitud és la que estaria darrere de macroprojectes urbanístics d’oci i consum, promoguts des del sector públic i privat. “Eurovegas” en la comunitat autònoma de Madrid i “Barcelona World” en la de Catalunya, serien exemples recents de com es concreta aquesta actitud.

[18] Tàbara, Costejà i Van Woerden (2004:154) defineixen un marc cultural en els següents termes: “Sistema coherent d’elements cognitius i morals relatiu a la forma de percebre, de racionalitzar, d’avaluar i de prescriure determinats fenòmens de la realitat social, de tal manera que es tornen significatius i memorables per als diferents actors socials en joc”.

l'exemple del conflicte en relació a la construcció de l'eix viari Vic-Olot per Bracons (Alfama et alt. 2007).

Per a la plataforma ciutadana que va mobilitzar l'oposició a aquesta infraestructura, Salvem els Valls, el problema que plantejava la construcció d'aquest nou eix viari va transcendir aviat el de d'una mera cicatriu física (més o menys important) al territori, i va anar configurant-se com un problema de caràcter més general o global, associat a un possible canvi de model territorial [19]. De no haver-ho fet així, la plataforma hagués romàs en el seu estadi inicial NIMBY i la seva base social hagués continuat essent (únicament) la dels veïns directament afectats.

Els promotors de la infraestructura declaraven que el projecte constructiu responia a un problema concret de mobilitat, a la necessitat de connectar millor les capitals de dues comarques: Vic i Olot. Per als seus detractors va ser necessari

construir un marc cultural que justificués llur rebuig, ja que per als promotors, aquest marc cultural ja es donava per descomptat: qualsevol visió ("legítima") del territori havia de contemplar la seva màxima connectivitat física. Per tant, la tasca dels detractors no només va consistir a crear un marc cognitiu alternatiu, sinó també a desvetllar l'existència d'un altre contraposat i implícit. Sense això, com haurien desitjat els partidaris de la infraestructura, mai hagués aflorat el conflicte. Una vegada establert el conflicte, la seva evolució va anar reflectint la correlació de forces entre coalicions promotores de marcs culturals contraposats.

Així, la capacitat de fer aflorar conflictes territorials és un bon indicador del poder polític i social que han adquirit aquests nous actors polítics a Catalunya, en els últims deu anys [20]. Si hi afegim la gran atracció mediàtica d'aquests conflictes, podem sostenir que varen ser capaços de difondre i socialitzar marcs culturals alternatius en relació

[19] Des de finals dels anys noranta, els processos suburbans i rururbans de urban sprawl ja s'estaven estenent més enllà de l'àrea estrictament metropolitana de Barcelona i afectaven a comarques com Osona, que havia de connectar-se a la Garrotxa a través d'aquest eix viari. Per Salvem els Valls l'execució del projecte podia suposar l'extensió d'aquest procés cap a la Garrotxa (comarca industrial però amb un medi rural encara prou ben conservat).

[20] El 2004, l'Anuari territorial de Catalunya (Tarroja, 2005) registra fins a 200 conflictes territorials a Catalunya, la majoria dels quals amb mobilització ciutadana.

a la gestió del territori. Fins a quin punt això ha tingut un impacte al debat més acadèmic sobre la gestió i ordenació del territori, d'ara endavant, debat territorial?

El 2003, l'enginyer de camins, canals i ports Andreu Ulied, per encàrrec de la Generalitat de Catalunya (Pla Governamental CAT21), elabora i presenta un informe amb el títol "Catalunya cap el 2020. Visions sobre el futur del territori". En aquest informe es projecten quatre escenaris futurs de desenvolupament territorial o visions del mateix:

- "La visió tradicional renovada: la Catalunya-ciutat", que apostaria per un equilibri social i territorial, amb una diversitat de sectors econòmics oberts a l'exterior però amb una identitat reconeguda;
- "La visió més necessària: la Catalunya-nodal", que afavoriria una màxima connectivitat (física i virtual) dels seus ciutadans i prioritzaria el desenvolupament d'infraestructures físiques (ampliació d'aeroports, construcció de nous eixos viaris i ferroviaris, de centres logístics), virtuals (accés a la societat del coneixement) i tecnològiques (potenciació de sectors tecnològics punters);

- "La visió més oportuna: la Catalunya-global", que veuria al territori català un lloc estratègic en un món globalitzat, i afavoriria el turisme i l'organització de grans esdeveniments culturals, esportius i econòmics d'impacte internacional;
- "La visió més responsable: la Catalunya-ecoregional", que introduiria "elements de correcció en el model social i econòmic vigent per poder assumir l'existència de límits al creixement accelerat i el risc que es deriva de la dependència econòmica de poques grans empreses".

La presentació pública d'aquest informe va encendre un viu debat: si bé aquestes quatre visions es plantejaren de forma no excloent (com reflectia el seu enunciat), de seguida va semblar evident que l'elecció o priorització d'unes podia contradir la de les altres: per exemple, una Catalunya-nodal amb forts impactes ecològics sobre el territori podia comprometre el seu atractiu turístic (Catalunya-global) o la seva capacitat de desenvolupament endogen (Catalunya-ecoregional). En termes del mateix autor, podríem dir, en definitiva, que la visió més oportuna del territori no té perquè ser (també) la seva visió més

responsable. Així, el que va posar sobre la taula Ulied (2003), va ser el fet que optar per una determinada visió acabava essent, sempre, una decisió controvertida i, per tant, de naturalesa essencialment política.

L'opció clara i decidida del darrer govern de Jordi Pujol per una visió nodal i global de Catalunya era la que estava aixecant tants conflictes al territori. I aquests conflictes posaven en evidència que, davant d'un marc cultural productivista o postproductivista -implícits en aquestes dues visions del territori- se'n podia contraposar un de més sostenibilista i proper a la visió ecoregional que també contemplava l'informe d'Ulied.

Amb un canvi de govern imminent, l'expectativa que arribés una nova política territorial, va donar encara una major rellevància pública i mediàtica als conflictes territorials oberts. En

un context de majors oportunitats polítiques per als actors en litigi, la resolució dels conflictes territorials va escalar posicions en l'agenda política dels nous governants, i els "moviments i plataformes en defensa del territori" van tenir el seu moment de glòria pel que fa a la seva capacitat d'incidir en el debat territorial [21].

Com posen de manifest algunes dades empíriques, el debat territorial es va intensificar moltíssim amb el canvi de govern, a la fi de 2003. Les estadístiques sobre missatges enviats per la llista electrònica de distribució de notícies relacionades amb la gestió del territori (Box 5 Llista Territori) ho fan palès [22].

4. Més debat que canvis en la política territorial?

Amb l'arribada, al 2003, del nou govern (primer Tripartit), es va plantejar, des de sectors acadèmics i

[21] A la fi del 2003, en l'acord solemne per formalitzar el govern tripartit (Pacte del Tinell), es va fer referència a aquests conflictes, especialment als relacionats amb el Transvasament de l'Ebre i la construcció de nous eixos viaris com l'orbital B40 o l'eix Vic-Olot per Bracons.

[22] La llista electrònica de distribució, popularment coneguda amb el nom de "Llista territori", va ser creada en 1999 pel llavors president de l'Associació de Geògrafs Professionals de Catalunya, Àlex Tarroja. Aquest fòrum virtual de debat territorial va comptar amb més de 500 investigadors de diferents disciplines (Geografia, Ciències Ambientals, Sociologia, Ciència Política, Arquitectura, Enginyeries, etc...) d'un total de 1500 usuaris, entre ells també tècnics i polítics de l'Administració autonòmica. En paral·lel a la "Llista Territori", i en part com a conseqüència d'aquesta, la Societat Catalana d'Ordenació del Territori anirà publicant, anualment, i a partir de 2003, l'*Anuari Territorial de Catalunya*.

Figura 5. Correus electrònics distribuïts per la 'Llista Territori'

Gener	Febrer	Març	Abril	Maig	Juny	Juliol	Agost	Sept.	Oct.	Nov.	Des.	Total	Any
	261	289	146	82	132	116	86	17	67	23	236	1219	2012
166	169	226	240	186	218	209	225		230	236	263	2341	2011
152	179	321	345	255	297	275	277		227	254	243	2845	2010
162	192	268	269	204	195	214	154		157	182	217	2240	2009
220	210	237	193	278	196	222	194	14	189	259	324	2429	2008
200	381	344	376	233	264	239	214		232	298	475	3105	2007
310	269	364	463	396	514	497	372	2	282	461	674	4405	2006
305	493	600	542	449	604	542	520	3	424	494	558	5650	2005
595	500	398	458	334	437	495	378	23	506	368	356	5050	2004
311	172	220	297	217	363	311	197	8	183	397	179	3032	2003
163	104	141	139	137	107	106	66		97	153	167	1365	2002
68	110	94	131	110	117	107	69		100	98		1171	2001
	1	4							1			6	2000
							1					1	1999

Font: <http://es.groups.yahoo.com/group/territori/>

tècnics, la possibilitat d'un canvi cap a una visió territorial més sostenible. "El discurs i la pràctica de la gestió del territori a Catalunya durant 2004 expressa les contradiccions entre el canvi cap a una nova cultura i la inèrcia de la gestió i dels instruments, contradiccions que en molts casos desemboquen en conflictes territorials entre moviments ciutadans, agents econòmics i administracions públiques. Conflictes

que expressen que potser el territori català estava vivint al 2004 un present que ja començava a ser passat" (Tarroja, 2005: 14). Si prenem com a punt de partida l'herència que rep el nou govern el 2004, l'afirmació de Tarroja ens sembla raonable.

Pel que fa a l'ordenació del territori, durant els vint-i-tres anys de govern de CiU, el desenvolupament de figures de planejament urbanístic

va ser predominant enfront de les de planejament territorial, produint-se la paradoxa de deixar un territori donis regularitzat i, en canvi, profusament ordenat des dels plans d'ordenació urbana (Font, 2000). El resultat d'aquest "no model" territorial va ser un considerable desordre territorial respecte als espais lliures, els sistemes urbans i les infraestructures [23]. La manca d'una política territorial que regulés de manera integrada el territori, va afavorir un model d'urbanització difús que requeria el desenvolupament d'infraestructures per al transport privat i la consideració del sòl com un recurs il·limitat [24]. No és estrany que una de les prioritats del nou govern fos, precisament, l'ordenació del territori a través de la creació de nous òrgans administratius i de nous plans territorials [25].

Respecte a altres polítiques territorials, l'elaboració i aprovació de plans sectorials com el d'energia, el d'infraestructures de transport, o l'ampliació d'espais protegits (Xarxa Natura 2000, Pla Director del Sistema Costaner) la política seguida pel nou govern serà, bàsicament, la d'equiparar-se als estàndards europeus.

Si prenem com a possible punt d'arribada (de la política territorial del nou govern) els referents de política territorial que ja plantejava, deu anys abans, l'Estratègia Territorial Europea (ETE) [26], som més pessimistes. L'ETE basa la seva estratègia en tres principis directores:

- El desenvolupament d'un sistema urbà equilibrat i policèntric i una nova relació camp-ciutat;

[23] Des de l'aprovació de la "Llei de Política Territorial" (1983) fins a la seva concreció en un "Pla Territorial General de Catalunya" (1995) van haver de passar dotze anys, i dels set plans parcials que tenia previstos, només se'n va arribar a aprovar un el 2001.

[24] La conceptualització de fenòmens com el d'"urbanització" (Muñoz, 2005) només podia donar-se en plena eufòria urbanística, sota una pressió del sector immobiliari i de la construcció en general, sense precedents. Jiménez Sánchez (2007) assenyalava que el nombre d'habitatges construïts a l'Estat espanyol es va situar el 2006 en 900.000. Aquesta xifra supera a la dels habitatges iniciats a França, Alemanya i el Regne Unit juntes per al mateix any.

[25] Ens referim a la creació d'una Secretaria General de Planificació Territorial, dirigida pel geògraf Oriol Nel·lo, i a l'elaboració dels set plans territorials parcials, pendents des de 1983.

[26] Al maig de 1999, la Conferència de Ministres d'Ordenació del Territori de la Unió Europea va aprovar aquest document, de caràcter orientatiu ja que la UE no té competències sobre la matèria.

- La garantia d'una igualtat d'accés a les infraestructures del coneixement i, finalment;
- El foment del desenvolupament sostenible, la gestió intel·ligent i la conservació de la naturalesa i el patrimoni cultural.

Si per referent d'una política entenem "la representació que aquesta es fa del sector concernit, del seu lloc i paper en la societat" pot resultar operatiu reprendre les visions del territori que ens proposava Ulied (2003) i utilitzar-les com a marcs de comparació entre l'ETE i la política territorial del nou govern. Fent-ho així, podríem afirmar que mentre que l'ETE pretenia un cert equilibri entre una visió "nodal" i "ecoregional" del territori, la política territorial que es va a seguir a Catalunya va afavorir més aviat a una visió global del territori [27].

Enfront d'una intervenció del sector públic que garantís la cohesió social, la sostenibilitat i l'equilibri entre territoris, la política territorial catalana donarà cada vegada més protagonisme als agents (promotors) privats i a polítiques emblemàtiques de dubtosa rendibilitat social.

Tanmateix, la crisi econòmica del 2008 tindrà un impacte molt sever en la política territorial. A la crisi mundial del 2008 se li afegeix, a Catalunya, com en la resta de l'Estat, l'esclat de la bombolla immobiliària, que la precedeix. Això fa que siguin, d'entrada, els sectors de la construcció i de la promoció immobiliària els primers a notar els efectes d'aquesta crisi. La política urbanística expansiva duta a terme fins al moment trobarà aviat els seus límits en el seu impossible finançament. D'altra banda, les polítiques econòmiques restrictives del dèficit públic també paraitzaran l'obra pública i la construcció d'infraestructures. En 2010, i amb un nou canvi de govern, ens trobem amb un escenari paradoxal: sembla el més favorable per plantejar canvis en els referents d'una política territorial esgotada, i, no obstant això, serà encara més advers.

D'una banda, els efectes econòmics i socials tan devastadors de la crisi dels sectors lligats a la construcció –taxes d'atur disparades, dificultats per a la requalificació laboral, fallida financera de petits i grans propietaris– faran que el debat giri més entorn a la seva activació que cap a la seva

[27] Ens referim a la prioritització de l'Alta Velocitat sobre altres opcions ferroviàries per al transport de viatgers i mercaderies o a la promoció urbanística privada, entre molts altres més exemples.

reorientació. Per altre, la recessió del sector de la construcció tindrà també el seu reflex físic al propi territori, i la menor intervenció sobre aquest tindrà, com a efecte col·lateral, la desaparició de molts conflictes territorials associats. Aquest escenari, tan advers a una renovació sostenibilista serà, per contra, el més favorable a les propostes especulatives, pròpies de la visió més global i oportunista del territori.

Al box 6, en base a considerar dos eixos ideològics implícits en les actituds perceptives i les visions del territori que donen lloc, podem tipificar els referents de política territorial amb alguns exemples de polítiques territorials concretes.

En la política territorial catalana, fins a la crisi del 2008, van predominar les polítiques del quadre superior dret. A partir de llavors es produeix un gir cap al quadre superior esquerre, promogut especialment des del sector privat. Finalment, al llarg de tot el període s'haurien consolidat, de forma més residual, les polítiques del quadre inferior esquerre. Deixarem per a les conclusions l'explicació del

quadre inferior dret.

5. A manera de conclusió. Per què no han canviat els referents de les polítiques territorials?

Hem vist que a Catalunya, durant l'últim decenni, nous actors polítics ("els moviments i les plataformes en defensa del territori") han estat capaços de posar sobre la taula un debat sobre la gestió del territori sense precedents però, en canvi, no han aconseguit canviar (i fer més sostenibles) els referents de les polítiques territorials.

Creiem que la combinació de dos factors, que s'han reforçat mútuament, pot explicar aquest fracàs relatiu. El primer es refereix al propi moviment ecologista. Si bé els "moviments i les plataformes en defensa del territori" han estat capaços de crear, difondre i socialitzar uns nous marcs culturals en relació a la gestió del territori, aquesta tasca no s'hauria vist complementada per l'acció política d'altres formes d'organització del propi moviment ecologista que disposen de més recursos tècnics i materials [28].

[28] És significatiu constatar que ni en l'edició de Figueres (2003) ni en la de Tortosa (2005) de les "Trobades d'entitats i plataformes en defensa del territori, dels Països Catalans" no participessin dues entitats ecologistes tan importants com DEPANA o Ecologistes en Acció.

Figura 6. Actituds perceptives, visions del territori i polítiques territorials a Catalunya

	Menys productivista	Més productivista
Menys sostenibilista	<ul style="list-style-type: none"> • Actituds perceptives post productivistes • Visió global del territori • Exemples <ul style="list-style-type: none"> - Turisme residencial - Eurovegas /BcnWorld - AVE / Aeroport Alguaire 	<ul style="list-style-type: none"> • Actituds perceptives productivistes • Visió 'nodal' del territori • Exemples <ul style="list-style-type: none"> - Suburbanització / rururbanització - Orbital B40 (Quart Cinturó) - Ampliació Aeroport El Prat
Més sostenibilista	<ul style="list-style-type: none"> • Actituds perceptives sostenibilistes • Visió 'ecoregional' del territori • Exemples <ul style="list-style-type: none"> - Districtes agroecològics - Moviment 'slow' - Cooperatives de consum alimentari i energètic 	<ul style="list-style-type: none"> • Actituds perceptives i visions del territori orientades cap a l'ecologia de mercat • Exemples <ul style="list-style-type: none"> - Smart cities - Comercialització de serveis ambientals

Font: Elaboració pròpia

Sobre la base de combinar formes d'acció (pressió) política i tipus de recursos emprats Diani i Donati (1999) estableixen una tipologia per a les organitzacions polítiques no partidistes, aplicable també en el cas del moviment ecologista (Box 7).

Els "moviments i plataformes en defensa del territori" (veure també

box 4) podrien incloure's en el tipus 4 ("organitzacions de protesta participatives") en una posició diametralment oposada als grups ecologistes de tipus 1 ("lobbies d'interès públic").

Aquestes posicions reflecteixen lògiques difícils de conciliar tant pel que fa a la mobilització de recursos

Figura 7. Tipologia d'organitzacions polítiques no partidistes

		Formes d'acció	
		Convencionals	Disruptives
Tipus de recursos	Professionals	Tipus 1 'Lobbies d'interès públic'	Tipus 2 'Organitzacions de protesta professionalitzades'
	Participatives	Tipus 3 'Grups de pressió participatius'	Tipus 4 'Organitzacions de protesta participatives'

Font: Diani i Donati, 1999: 16.

com al repertori d'accions. La professionalització, implícita en les organitzacions del tipus 1, va lligada a la provisió d'incentius selectius materials i a la moderació del perfil polític perquè les consideracions relatives als potencials beneficis d'optar per una o una altra campanya, ja sigui en forma de socis, subvencions o patrocinis, esdevenen més importants (Jiménez, 2003:2).

Sempere, Martínez Iglesias i García (2007:7) ens il·lustren també aquesta idea:

"Si las grandes organizaciones ecologistas apuestan por proyectos grandes que permitan obtener resultados significativos en la transición hacia un modelo energético alternativo con fuentes limpias y renovables, los ecologistas locales apuestan por actuaciones que den

prioridad al equilibrio territorial y las demás dimensiones mencionadas más arriba. Los primeros se alían con una parte del empresariado, renunciando aparentemente a una lucha más amplia y polifacética por otro modelo de sociedad, pero a la vez adoptan un enfoque más universalista, que considera la crisis ecológica a escala planetaria. Los segundos parecen preocuparse más por el modelo de sociedad pero a la vez acentúan los intereses locales hasta unos extremos que pueden parecer particularistas”.

Hem vist a través de la figura Box 4 que les “plataformes i moviments en defensa del territori” basen la seva lògica d’acció col·lectiva en la creació d’una “identitat projecte” de base territorial (local) amb l’objectiu d’aconseguir un “desenvolupament alternatiu” (en relació a la gestió i ordenació del territori). No obstant això, que aquest desenvolupament alternatiu tingui sentit més enllà de la seva comunitat de referència ja no depèn d’aquests mateixos actors, ja que és a partir d’una experiència

local que construeixen un fenomen global. Les organitzacions ecologistes més professionalitzades, en canvi, basarien la seva lògica d’acció col·lectiva en la creació una “identitat projecte” de base universal [29].

La diferència entre aquestes dues lògiques no és superficial: en l’argumentació i justificació de les seves propostes, “els moviments i plataformes en defensa del territori” seguirien un raonament més aviat inductiu (del particular a l’universal), mentre que les organitzacions ecologistes més clàssiques seguirien un raonament més deductiu (de l’universal al particular). Conciliar tots dos raonaments requeriria alguna cosa semblat al que Rawls (1974) va denominar un “equilibri reflexiu”. Com ja hem vist en el cas de la instal·lació de parcs eòlics, la qual cosa per a les organitzacions ecologistes d’àmbit local sembla injust a nivell particular, per a les d’àmbit més global sembla just a nivell general, dificultant una acció coordinada (i complementària) d’ambdues formes d’organització i acció col·lectiva [30].

[29] Acceptant la idea que l’interès general, a diferència de l’interès comú, transcendeix la mera suma d’interessos particulars, les primeres actuarien sota la lògica d’un interès comú i les segones d’un interès general.

[30] Per tant, aquest tipus de situació o de dilema, no deixa de ser molt semblat al que planteja Rawls (1971) en la seva Teoria de la Justícia.

Protesta en defensa del territori a Vilafant / Àlex Casademunt

El segon factor -el context polític postdemocràtic (Crouch, 2004)- reforçaria encara més el primer.

En una lògica de "keynesianisme invers", en la qual els poders privats (i no tant els públics) serien els que crearien la demanda (polítiques d'oferta), només les propostes de polítiques "autofinançables" tindrien garantit el seu "plàcet" públic o governamental i, per tant, la seva execució. En aquest sentit, la sostenibilitat de les

polítiques territorials hauria estat sempre molt condicionada a la seva rendibilitat productiva o postproductiva (especulativa). El cas de les tecnologies "smart" (veure box 6) corroboraria la nostra observació: si bé és cert que introdueix elements de sostenibilitat en les polítiques territorials, només ho fa en la mesura que unes elits econòmiques ho veuen rendible.

És rellevant observar que aquest segon factor pot reforçar el

primer. Un context de governança postdemocràtica pot accentuar les contradiccions en el si del moviment ecologista, dificultant encara més la col·laboració entre els "moviments en defensa del territori" (tipus 4) i organitzacions ecologistes més professionalitzades i possibilistes, d'àmbit territorial major.

El cas de la implantació de parcs eòlics a Catalunya reflecteix aquest tipus de contradicció en el si del moviment ecologista: "*Lo curioso de este caso es que el capital privado se presente como defensor y promotor de una fuente de energía limpia y renovable —es decir, se alinee con el ecologismo— y que los ecologistas locales se propongan frenar y reducir unos proyectos que aparentemente deberían favorecer. El asunto se complica porque los ecologistas de ámbito nacional (GCTPFNN [Grup de Científics i Tècnics per un Futur No Nuclear], Ecologistas en Acción) y supranacional (Greenpeace) sí favorecen los proyectos eólicos y actúan en estrecha unión con las empresas promotoras.*" (Sempere, Martínez Iglesias y García, 2007:7).

En un context polític postdemocràtic, l'aplicació del concepte de governança en la política territorial hauria actuat de forma diferent a dos nivells: a nivell cognitiu/cultural hauria afavorit un major pluralisme. En permetre a

nous actors polítics -amb nous marcs culturals- participar en els conflictes territorials, s'haurien reequilibrat els recursos cognitiu/culturals afavorint un intens debat cultural i una incipient institucionalització de noves idees en relació a la gestió i ordenació del territori. A nivell polític, però, aquesta mateixa "governança postdemocràtica" hauria aguditzat el repartiment desigual dels altres recursos (especialment els econòmics) en els processos decisionals, afavorint la posició hegemònica d'uns referents de política vinculats a poderoses elits econòmiques i neutralitzant el potencial de canvi polític que la institucionalització de noves idees (més sostenibilistes) hagués pogut comportar (Hecló, 1974).

Bibliografia

- Alfama, Eva.; Casademunt, Àlex.; Coll-Planas, Gerard.; Cruz, Helena.; Martí, Marc. 2007. Per una nova cultura del territori? Mobilitzacions i conflictes territorials. Barcelona: Icaria.
- Bobbio, Luigi. 1999. "Un processo equo per una localizzazione equa" a Bobbio, Luigi. y Zeppetella, Alberico (eds.) Perché proprio qui? Grandi opere e opposizione local. Milano: Franco Angeli. p. 185-223.
- Castells, Manuel. 1997. La era de la Información. Economía, sociedad y cultura. El poder de la identidad. Vol. 1. Madrid: Alianza Editorial.
- Crouch, Colin. 2004. Posdemocracia. Madrid: Santillana.
- Dear, Michael. 1992. "Understanding and Overcoming the NIMBY Syndrome". Journal of the American Planning Association, vol. 58, n 3. p. 288-300.
- Diani Mario y Donati Paolo. 1999. "Organisational Change in Western European Environmental Groups: A framework for analysis". Environmental Politics, 8 (1), 13-34.
- Folch, Ramon. 2003. "Los conceptos socioecológicos de partida. Principios ecológicos versus criterios territoriales" en Folch, Ramon. (coord.) El territorio como sistema: conceptos y herramientas de ordenación, Barcelona: Consorci Universitari Internacional Menéndez Pelayo i Diputació de Barcelona. p. 19-42.
- Font, Antonio. 2000. "La experiencia reciente de Cataluña. Planeamiento urbanístico para el siglo XXI". URBAN, núm. 5, p. 60-82.
- Foucault, Michel. 1966. Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines. Paris: Gallimard.
- Jimenez Sánchez, Manuel. 2007. Boom urbanístico y corrupción política en España. Fundación Caja Mar.
- Jimenez Sánchez, Manuel. 2003. "Sumando esfuerzos. Tendencias organizativas en el movimiento ecologista durante los noventa. Cuadernos Bakeaz número 58.
- Jobert, Bruno y Muller, Pierre. 1987. L'Etat en action. Politiques publiques et corporatismes. Paris: Presses Universitaires de France.
- Hecló, Hugh. 1974. Social Policy in Britain and Sweden. New haven: Yale University Press.
- Muñoz, Francesc. 2005. La

producció residencial de baixa densitat. Elements de debat territorial núm. 21. Barcelona: Diputació de Barcelona.

- Nel·lo, Oriol. ed. 2003. Aquí no! Els conflictes territorials a Catalunya. Barcelona: Ed. Empúries.
- Pujol, Jordi. 2005. "La cultura del no" en Diari Avui. 28/05/2005
- Rawls, John. 1971. A theory of Justice. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Sabatier, Paul; Jenkins-Smith, Hank. 1999. "The Advocacy Coalition Framework: an Assessment", en Theories of the Policy Process, Sabatier, Paul. (ed.), Boulder: Westview Press.
- Sempere, Joaquim. dir.; Rodríguez, Roser y Torrents, Jordi. 2005. El paper dels experts en els moviments ambientalistes a Catalunya. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- Sempere, Joaquim.; Martínez Iglesias, Mercedes y García, Ernest. 2007. Ciencia, movimientos ciudadanos y conflictos socioecológicos, Cuadernos Bakeaz, n.º 79.
- Snow, David. A. y Benford, Robert. D. 1992. "Master Frames and Cycles of Protest" a Morris y Muller. eds. Frontiers a Social Movement Theory. New Haven: Yale University Press.
- Tàbara, David; Costejà, Meritxell y Van Woerden, Fincent. (2004). "Las culturas del agua en la prensa española. Los marcos culturales en la comunicación sobre el Plan Hidrológico Nacional". Papers, núm. 73, p. 153-179.
- Tarroja, Àlex. dir. 2005. Anuari territorial de Catalunya 2004, Barcelona: Societat Catalana d'Ordenació del Territori.
- Tarroja, Àlex; Camagni, Roberto. coords. 2006. Una nueva cultura del territorio. Criterios sociales y ambientales en las políticas y el gobierno del territorio. Col. Territorio y Gobierno: Visiones, 4. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Ullied, Andreu. (2003). Catalunya cap el 2020. Visions sobre el futur del territori. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- <http://es.groups.yahoo.com/group/territori/>

Els ecosistemes fluvial i lacustre als Pirineus. El seu estat actual, problemes i pressions

Llorenç Planagumà

Geòleg, coordinador del Centre Per a la Sostenibilitat Territorial (CST)

Ferran González i Prat

Biòleg, President del Grup d'Estudi i Defensa de la Natura (GEDENA - Ripollès)

► El resum

Els efectes del canvi climàtic són més accentuats al Pirineu que en d'altres regions més baixes. L'augment de la temperatura, la disminució de les precipitacions i la pèrdua de les geleres són només algunes de les afectacions que pateix aquest territori i que s'estan agreujant en els darrers anys. Totes afecten i tenen conseqüències directes sobre la fauna i flora dels Pirineus; els amfibis, per exemple, són un dels grups de vertebrats més afectats pel canvi climàtic. Tot i les males notícies que mostren els diferents indicadors, l'esperança està posada en l'assoliment d'un model econòmic diferent, més just, i més sostenible, que ens torni a connectar amb la natura. Si bé l'actual 'crisi' ha ajudat a aturar una mica aquest deteriorament (en frenar-se l'ocupació urbanística desmesurada i reduir el consum), cal recuperar la sensatesa i que el 'capital natural' passi a ser l'element clau per al futur desenvolupament.

Antecedents

L'any 1988 es va crear la Comissió Interregional d'Associacions de Protecció dels Pirineus (CIAPP), amb entitats d'ambdós vessants de les muntanyes, i es va editar la Carta de Protecció dels Pirineus, en què

la gestió de l'aigua n'era un dels punts clau. Els objectius es poden considerar plenament vigents:

Protegir per a mantenir el valor del medi i del paisatge

Acollir els visitants sense alterar els llocs d'acollida

Pirineus / Octavi Bonet

I permetre el desenvolupament econòmic dins el respecte de l'entorn

Malauradament alguns dels problemes d'aleshores, també s'han mantingut fins ara, sobretot l'excessiva pressió urbanística, i fragmentació del territori, amb la conseqüent alteració dels ecosistemes aquàtics i increment en la despesa d'aigua.

D'una altra banda, la Comunitat de Treball dels Pirineus, creada l'any 1983 sota l'impuls del Consell d'Europa, ha endegat algunes campanyes generals també a ambdós vessants del massís. Si bé els seus objectius són la cooperació transfronterera per al desenvolupament del massís pirinenc, els últims anys ha incorporat alguns objectius de desenvolupament sostenible, i ha propiciat la creació

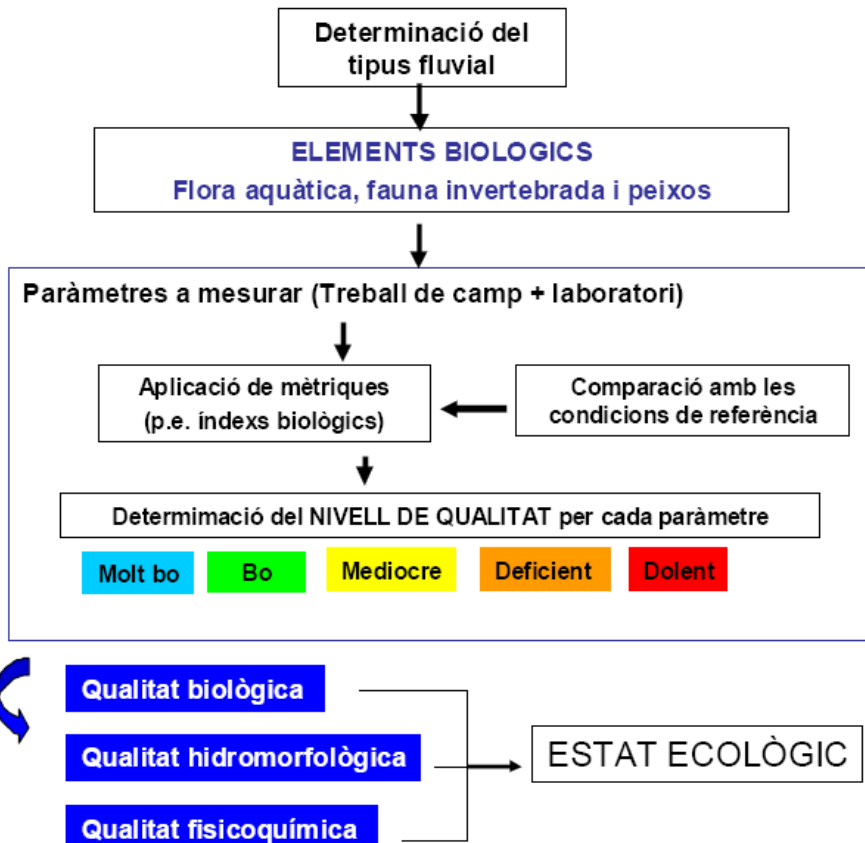
de l'Observatori Pirinenc del Canvi Climàtic (OPCC), l'any 2010.

L'estat ecològic dels ecosistemes fluvial i lacustre

La Directiva Marc de l'Aigua (Directiva Europea 2000/60/CE del Parlament Europeu i del Consell de 23 d'octubre del 2000 per la qual s'estableix un marc comunitari d'actuació en l'àmbit de la política d'aigües), té l'ambiciós objectiu de fer retornar els sistemes aquàtics a un anomenat estat ecològic bo, i a promoure un ús sostenible de l'aigua de manera que pugui mantenir-se sempre aquest bon estat, i abans de l'any 2015.

L'estat ecològic és el resultat de

Figura 8. Pautes per a la determinació de l'estat ecològic dels rius seguint la Directiva Marc de l'Aigua (DOCE 22/12/2000), segons el protocol BIORI, d'avaluació de la qualitat biològica dels rius

la valoració conjunta de la qualitat biològica i la qualitat fisicoquímica. Un bon estat ecològic significa que les condicions hidromorfològiques i fisicoquímiques dels ecosistemes aquàtics han de permetre el seu correcte desenvolupament, i en un estat semblant o molt igual al que es trobarien en condicions inalterades o de referència. Un incompliment dels objectius en qualsevol dels elements biològics (invertebrats, algues (diatomees), macròfits i peixos), o fisicoquímics mesurats (incloses les substàncies preferents llistades a l'Annex II del Reial Decret 60/2011), comporta el no assoliment del bon estat ecològic de la massa d'aigua.

Per a conèixer aquest estat ecològic i les tendències dels diversos components del medi natural vinculats a l'aigua, de la mateixa manera que per a qualsevol medi, es poden utilitzar un seguit d'indicadors que siguin mesurables, i fàcilment entenedors. Utilitzant variables fisicoquímiques, paràmetres hidromorfològics i indicadors biològics. D'indicadors n'hi poden haver de molts tipus, i de fet en relació als ecosistemes fluvials se n'han elaborat de més o menys complexes (IBICAT, HIDRI, IBMWP, IHF, ICF, QBR, KI,...).

Indicadors de canvi climàtic

A més de l'estat ecològic, cal tenir en compte molts dels indicadors de canvi climàtic que s'estan utilitzant des del Observatori Pirinenc del Canvi Climàtic (OPCC), com la precipitació i temperatura, humitat del sòl i estat fenològic de la vegetació, sequera hidrològica i climàtica, fenòmens extrems, durada de la neu, balanç de massa de les glaceres, variacions en la distribució espacial d'algunes espècies, etc.

Els objectius de l'OPCC són:

- **Objectiu 1:** Posar en comú els coneixements existents sobre els impactes del canvi climàtic als Pirineus i identificar els nous coneixements a capitalitzar.
- **Objectiu 2:** Analitzar la vulnerabilitat dels mitjans naturals al canvi climàtic i el seu impacte socioeconòmic, en particular sobre la població local.
- **Objectiu 3:** Elaborar recomanacions i consells operatius per permetre una millor adaptació de les activitats econòmiques i dels mitjans naturals fomentant el desenvolupament harmoniós del Massís i de les seves poblacions.
- **Objectiu 4:** Donar a conèixer els treballs de l'Observatori

a la societat civil i als actors socioeconòmics.

- **Objectiu 5:** Contribuir al desenvolupament de la visibilitat europea i internacional dels Pirineus en matèria d'observació i adaptació al canvi climàtic i donar suport a la creació d'una xarxa de l'Observatori a nivell europeu.

Un dels principals objectius de la col·laboració entre l'Oficina Catalana del Canvi Climàtic (OCCC) i el Servei Meteorològic de Catalunya (SMC), organismes que es troben integrants en l'OPCC, és disposar del millor coneixement possible en matèria de projeccions climàtiques regionalitzades. Per això l'any 2011 és proposà el projecte ESCAT (Generació d'escenaris climàtics d'alta resolució de Catalunya), que ha permès la creació de projeccions climàtiques d'alta resolució per al Pirineu català.

Els resultats del projecte ESCAT (www20.gencat.cat/docs/meteocat/Continguts/Climatologia/Canvi%20climatic/projectes/pdf/resum_executiu_ESCAT.pdf) constaten en el cas del Pirineu Occidental Català, per als propers 40 anys, un augment clar i generalitzat de la temperatura i una disminució de la precipitació. Les projeccions

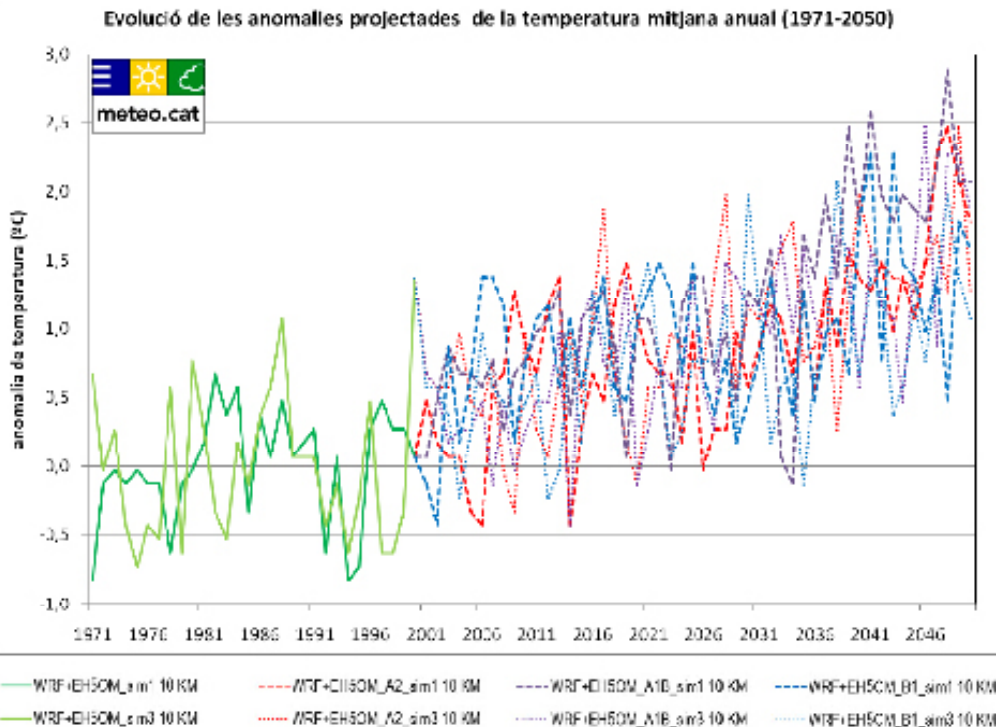
per al període 2001-2050 s'han treballat considerant tres possibles escenaris d'emissions. En tots els casos, els Pirineus representen la zona de Catalunya amb els canvis més importants.

Tenint en compte els resultats d'aquestes projeccions per als propers 40 anys, és d'esperar que es produeixin impactes significatius en diversos àmbits: reducció dels recursos hídrics, de la cobertura de neu a l'hivern i del potencial de generació elèctrica d'origen eòlic, així com un augment del risc d'incendis forestals. La magnitud d'aquests impactes es valorarà amb estudis específics per a cada àmbit, a partir del ventall d'escenaris generats en el projecte ESCAT.

Alguns resultats del projecte ESCAT relacionats amb l'àrea pirinenca:

- L'augment de la temperatura mitjana anual segueix un gradient longitudinal i altitudinal, de manera que el màxim increment assoleix al Pirineu Occidental (al voltant de +2,0°C).
- A escala estacional, l'augment més marcat s'observa a l'estiu a determinades zones del Pirineu (superior a +2,5°C).
- Disminució d'un 5% del nombre de dies de glaçada (dies amb temperatura mínima igual o

Figura 9. Evolució de les anomalies projectades de la temperatura mitjana anual (1971 - 2050)

Font: Projecte ESCAT i Servei Meteorològic de Catalunya

inferior a 0°C) al Pirineu, la disminució màxima estaria entre els 30 i 40 dies de gelada menys a l'any.

- Tot i la incertesa en aquesta variable, es pot dir que la precipitació mitjana anual tendeix a disminuir en gran part del territori, especialment al Pirineu Occidental.

Fòrums de debat

Es pot esmentar els fòrums que es van celebrar al Pirineu organitzats per DEPANA, PirineuFòrum, i en què entre molts d'altres temes, es va tractar el de "La nova cultura de l'aigua en comarques de muntanya" (2005). S'han organitzat moltes altres jornades, debats, cursos, seminaris, etc., referents a la planificació, gestió

i conservació d'espais fluvials, riscos ambientals, urbanisme, etc.

Importància dels Pirineus pels ecosistemes i la cultura

Els Pirineus, com totes les muntanyes d'Europa, són un refugi important per a ecosistemes i cultures. Colonitzats amb una menor pressió que zones més planes i baixes del continent, han mantingut més ben conservats boscos i altres ecosistemes que a menor altitud pràcticament han desaparegut substituïts per l'agricultura o urbanitzats.

Una menor densitat de població humana, i les dificultats del propi terreny i el clima, han ajudat a conservar fins a l'actualitat, no només un entorn natural de gran interès, sinó també un patrimoni cultural ric i molt particular. De fet alguns costums i usos socials també s'han conservat millor als Pirineus que no pas en terres més baixes.

Per això no és estrany que bona part dels Pirineus estiguin inclosos en espais naturals protegits, i que molt del patrimoni cultural (material i immaterial) també estigui protegit i declarat d'interès. Es pot destacar el Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici (Catalunya),

el Parc Nacional d'Ordesa i Mont Perdut (Aragó), i el Parc Nacional dels Pirineus (França), i les esglésies romàniques de la vall de Boí, com a Patrimoni de la Humanitat.

Els Pirineus, a més, proporcionen uns serveis ambientals de gran importància. L'aigua n'és un dels més valuosos, i de fet és el que ha permès un desenvolupament industrial en aquestes muntanyes, ja des de les fargues al segle XVIII. Aquesta aigua també és vital per a les grans àrees urbanes de molt més avall. I aquesta aigua és la que ajuda a generar electricitat en les moltes centrals hidroelèctriques del Pirineu. Altres serveis van des de la regulació climàtica a escala global i regional, a la millora de la qualitat de l'aire, regulació hídrica, etc. Fins i tot a nivell turístic, el vinculat a la neu és dels més importants, tot i que caldrà un replantejament urgent donada l'evolució que es preveu en un futur deguda al canvi climàtic. I justament en aquest últim aspecte, el del canvi climàtic, els Pirineus són un laboratori natural bàsic per a la recerca i millorar en el coneixement.

L'aïllament que secularment han patit els Pirineus, ha afavorit que hi hagin evolucionat algunes espècies tan d'animals com de plantes úniques al món, el grau d'endemicitat és força

elevat, i també s'hi han conservat algunes espècies relictas de les últimes glaciacions.

*Els efectes del canvi
climàtic són més
accentuats al Pirineu
que en regions baixes*

Si fins fa poc els Pirineus es podien considerar un refugi, i els canvis hi eren poc notables, els efectes del canvi climàtic són més accentuats que en altres regions més baixes. De fet en el seu informe de 2007, el Grup Intergovernamental d'Experts sobre l'Evolució del Clima (GIEC) va identificar les zones muntanyoses com a espais particularment sensibles al canvi climàtic [32]. La desfeta de les últimes glaceres, l'augment de temperatura, i la variabilitat entre les precipitacions, així com les freqüències de sequera i inundacions, estan causant i causaran grans transformacions en aquest territori. La vegetació forestal està avançant en alçada, les espècies més adaptades al fred i a la neu estan en regressió, també

hi han arribat espècies exòtiques i invasores. A més, la freqüentació dels últims anys a causa del turisme i la major mobilitat dels humans, també han ocasionat alguns impactes que han posat en perill, no només alguns d'aquests ecosistemes, sinó fins i tot la pròpia riquesa cultural.

**Gran Connector Ecològic:
Serralada Cantàbrica -
Pirineus - Massís Central
- Alps Occidentals**

L'any 2005 la Fundació Territori i Paisatge va proposar una gran corredor que permetés assegurar la connectivitat ecològica al sud-oest d'Europa, entre la Serralada Cantàbrica i els Alps, englobant la totalitat dels Pirineus.

Tot i la presència de nombrosos espais naturals protegits en aquests massissos muntanyosos, es tracta d'una zona força humanitzada, creuada per nombroses infraestructures viàries, i amb grans superfícies urbanitzades i cultivades. En el mapa següent es poden observar els grans massissos en verd, amb una connectivitat ecològica relativament òptima, però amb grans barreres marcades en vermell, fragmentades per infraestructures, urbanitzacions i una agricultura intensiva (box 10).

Figura 10. Gran Corredor de Muntanya: Serralada Cantàbrica - Pirineus - Massís Central - Alps Occidentals

Font: IUCN, Fundació Catalunya La Pedrera

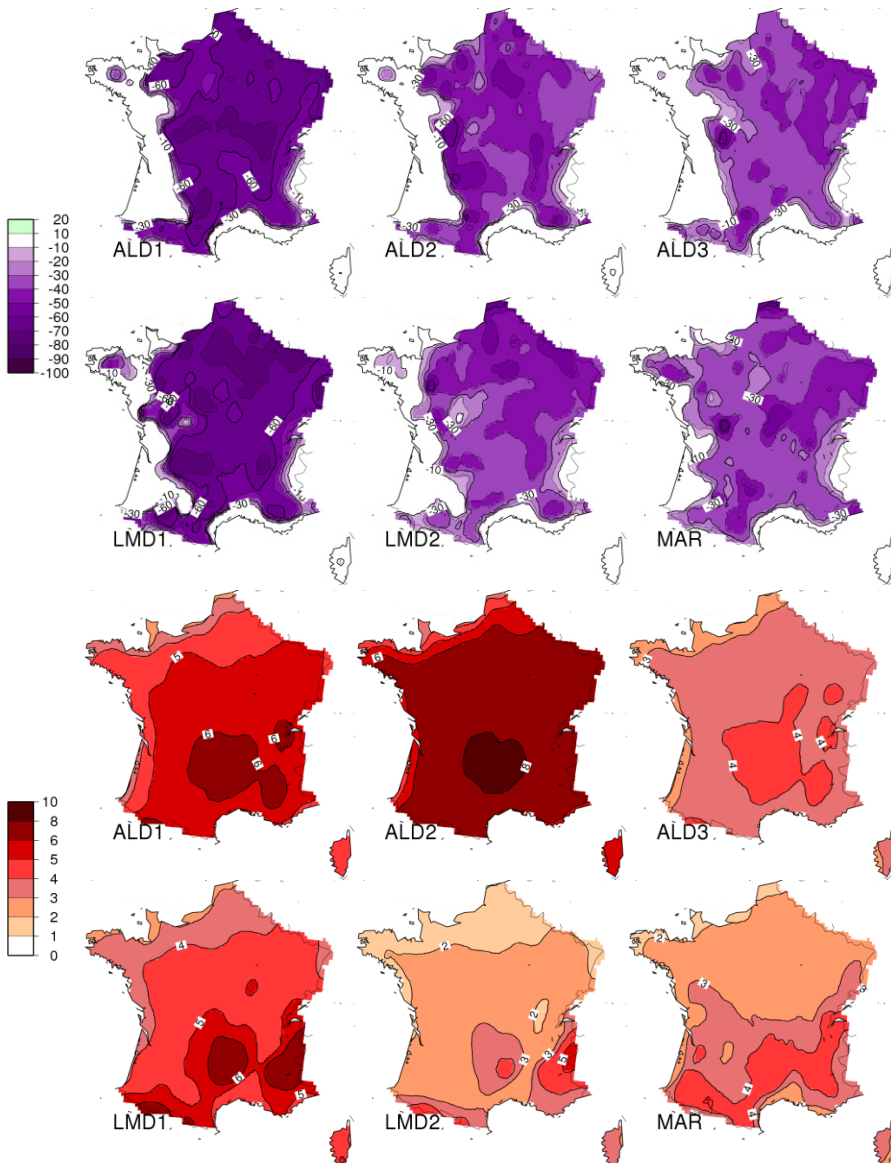
Tensions actuals de sostenibilitat als Pirineus

Pèrdua de geleres i Canvi climàtic

Actualment hi ha uns 65 aparells (entre glaceres i congestes) al Pirineu (2008) en franca recessió. Les previsions són que en la dècada del 2040 – 50 ja no quedi cap resta de gelera. I més si es tenen en compte les previsions del servei francès

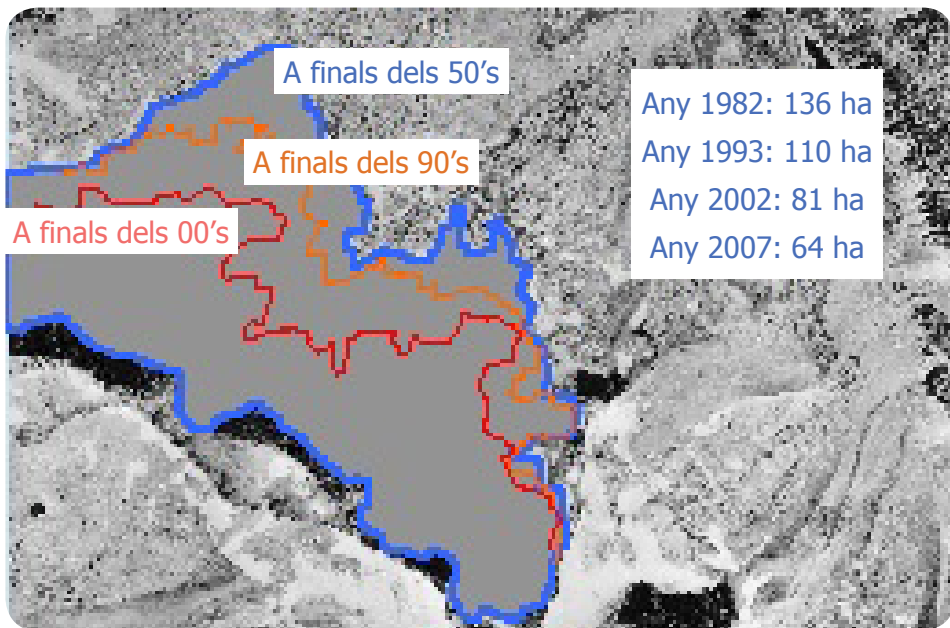
SCAMPEI (Scénarios Climatiques Adaptés aux zones de Montagne : Phénomènes extrêmes, Enneigement et Incertitudes). <http://www.cnrn.meteo.fr/scampe/> es pot veure (mapes següents) com a la zona del Pirineu pot disminuir la durada de la neu entre un 40 – 60% i un increment de 3 a 6 graus la temperatura a l'estiu.

Figura 11. Model de durada de la neu a les muntanyes franceses / Model d'increment de temperatura durant l'estiu

Font: SCAMPEI [33]

Figura 12. Pèrdua de glaceres al Pirineu

Font: Oficina Catalana del Canvi Climàtic (2012)

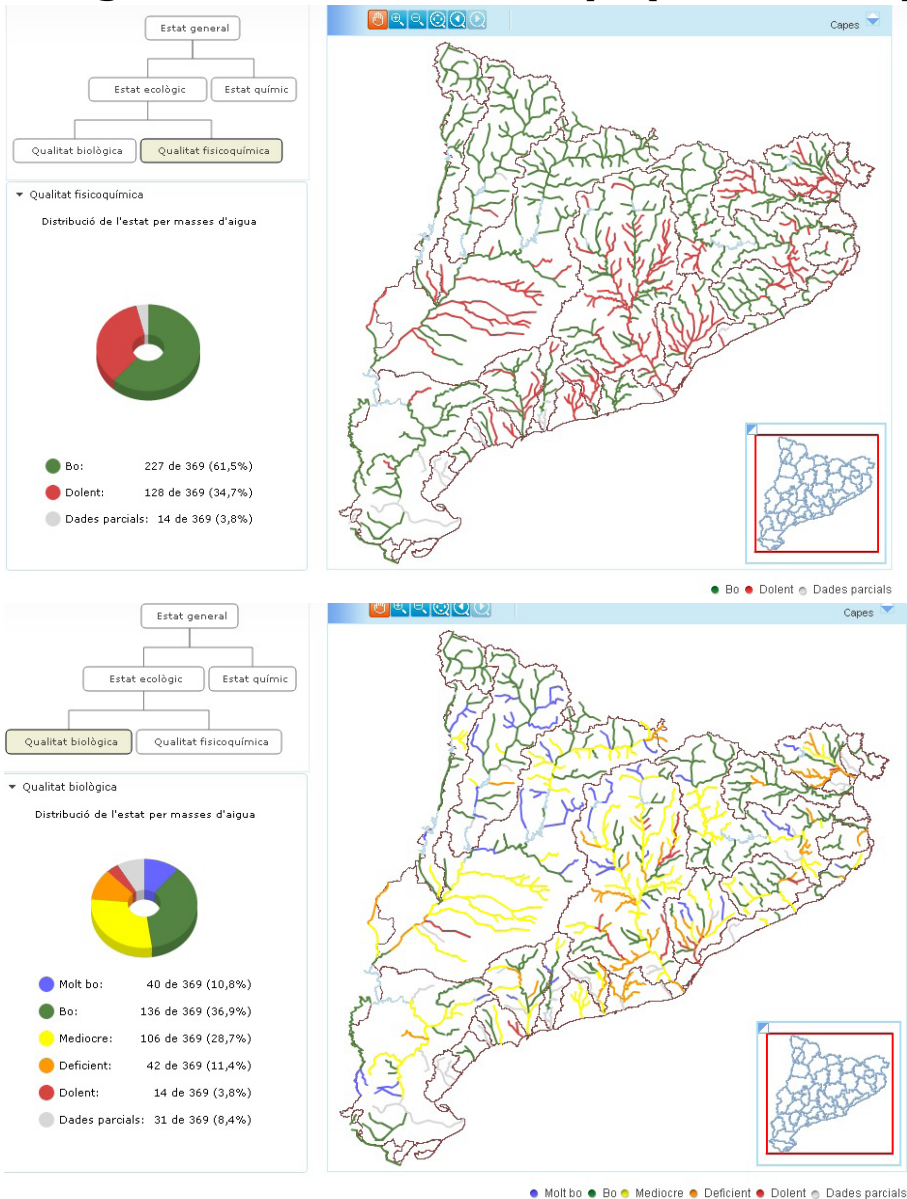
Biodiversitat i canvi climàtic

Els ecosistemes aquàtics als Pirineus, pateixen un procés d'alteració a causa de la contaminació. Si abans de la implantació de la xarxa d'EDARs la contaminació era molt pitjor que en l'actualitat, i que cal reconèixer una millora considerable sobretot a la xarxa fluvial, malauradament encara es manté una degradació constant d'aquests ecosistemes, i una pèrdua

de biodiversitat.

La contaminació no cal que vingui necessàriament per abocaments directes de residus sòlids o líquids, als llacs d'alta muntanya també hi arriba a través de l'aire. Així a bona part dels llacs dels Pirineus, com dels llacs d'altres regions del món, hi ha una acumulació d'elements tòxics, inclosos metalls i metal·loides, que

Figura 13. Qualitat fisicoquímica de les aigües continentals de Catalunya (2007 - 2012) / Qualitat biològica dels rius de Catalunya (2007 - 2012)

Font: Agència Catalana de l'Aigua

posen en perill la seva biota.

De fet, a més d'elements tòxics que hi arriben per l'aire, també s'hi dipositen microorganismes provinents del Sàhara, que hi aconsegueixen sobreviure i competir amb les espècies autòctones. I fins i tot s'han comprovat canvis en la composició química d'aquests estanys, amb un augment de fòsfor i nitrogen també d'origen aeri, que afavoreix el creixement del fitoplàncton i al seu temps causa l'eutrofització.

La qualitat fisicoquímica de les aigües continentals de Catalunya es pot considerar en la seva major part com a bona o molt bona, sobretot els rius i torrents dels Pirineus. Tot i que encara una tercera part es pot considerar dolenta o deficient, a menor altitud i en zones més humanitzades.

En el cas de la qualitat biològica la cosa empitjora, i malgrat no tenir-ne suficient informació, hi ha molts menys rius que es puguin considerar en un estat molt bo, i fins i tot a la Cerdanya bona part del Segre pateix una situació dolenta.

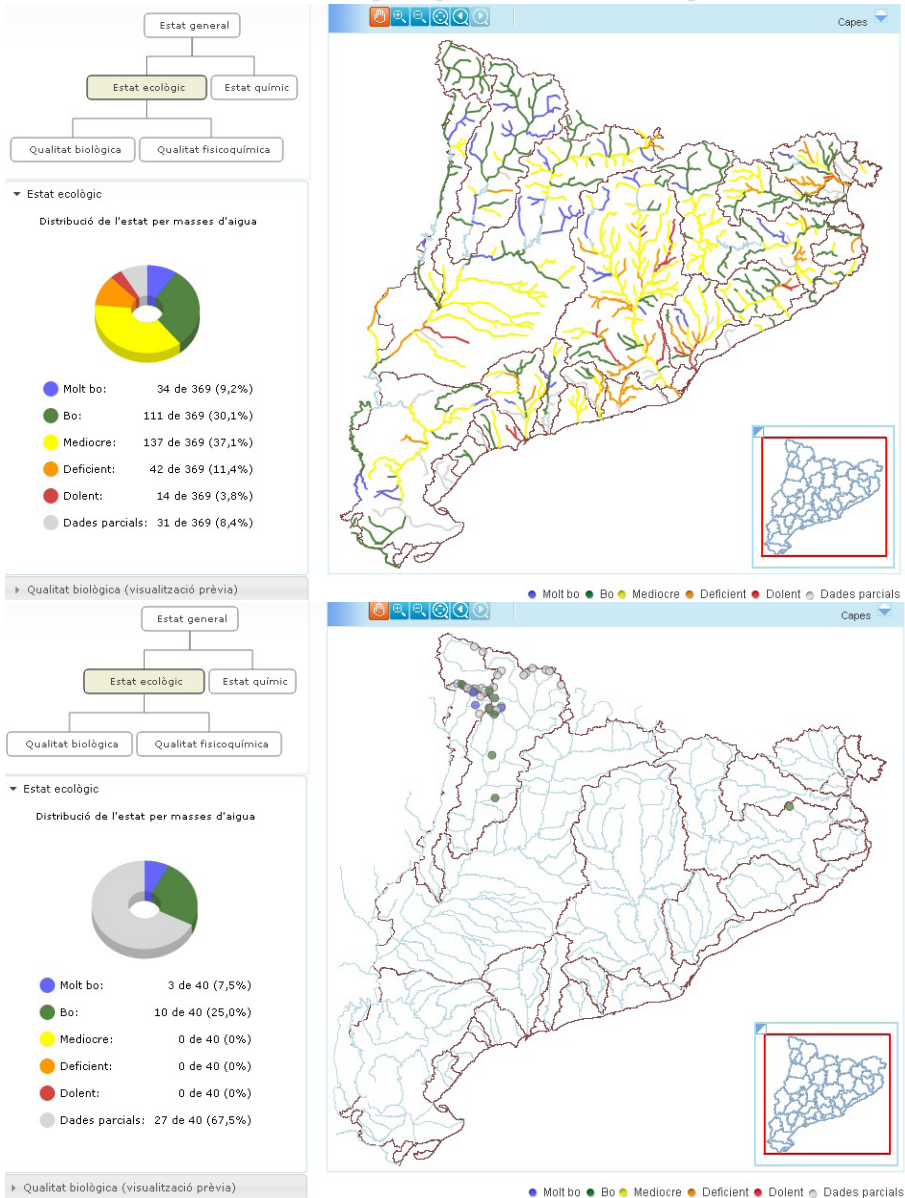
I a nivell de l'estat ecològic, s'assoleix el molt bon i el bon estat ecològic en un 43% dels rius analitzats, bàsicament de zones de muntanya i dels

Pirineus. Però hi ha molts trams de rius que presenten un estat ecològic mediocre, i fins i tot deficient en el cas del Segre a la Cerdanya. Aquests trams en què s'incompleixen alguns dels objectius de qualitat establerts, coincideixen en indrets molt poblats, zones industrials o agrícoles.

La situació a bona part dels estanys del Pirineu encara presenten un estat bo, malgrat el que s'ha comentat dels canvis biogeoquímics deguts a l'activitat humana i que s'escampen per via aèria a tot el món. Cal tenir en compte que l'estat dels estanys a 2012 es basa en les dades de 2007 a 2010, ja que els últims dos anys no s'han realitzat nous mostres, ni per part de l'ACA als estanys de Banyoles, Montcortès i Basturs, ni per la Confederació Hidrogràfica de l'Ebre als estanys pirinencs. Els 13 estanys que tenen dades d'estat ecològic (un 32% de les masses d'aigua) assoleixen els objectius ambientals: 3 estanys presenten un molt bon estat ecològic, tots ells als Pirineus, mentre que als 10 restants l'estat ecològic és bo.

Fixant-nos en la biodiversitat, del seguiment que es fa de les poblacions d'ocells a Catalunya, mentre que hi ha una certa estabilitat pel que fa a espècies forestals, es nota una certa recessió en les espècies d'espais

Figura 14. Estat ecològic dels rius de Catalunya (2007 - 2012) / Estat ecològic dels estanys de Catalunya (2007 - 2010)

Font: Agència Catalana de l'Aigua

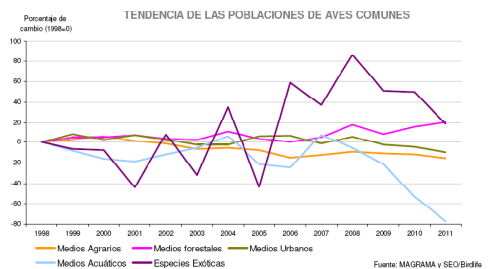
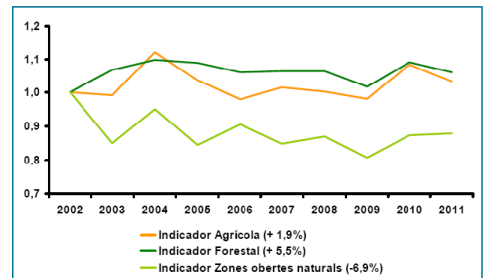
oberts. Pel que fa a les aus de medis aquàtics, tot i mantenir-se més o menys estable a Catalunya, amb l'augment en el nombre d'exemplars d'algunes espècies d'ànecs o ardeids, en canvi a Espanya s'ha notat una davallada notable (figura 15).

Analitzant l'estat de conservació de les espècies d'ocells a Catalunya, es nota que entre l'any 2002 i 2012 hi ha hagut alguns canvis, només una espècie extingida (l'aloja becuda), i algunes espècies que han millorat l'estatus reduint les que estan en perill crític.

Alguns mamífers aquàtics, com l'almesquera (*Galemys pyrenaicus*), presenten una població més o menys estable, però amb poblacions molt fragmentades per causes naturals i artificials. La llúdriga (*Lutra lutra*), en canvi, ha recuperat la seva població i s'està estenent per Catalunya després que als anys 1980s estigués a punt d'extingir-se, de totes maneres continua patint una forta pressió a causa sobretot de la fragmentació del territori per infraestructures viàries (només al Ripollès s'han trobat 3 llúdrigues atropellades en poc més de 5 anys).

Els amfibis són un dels grups de vertebrats més afectats pel canvi climàtic als Pirineus, i es considera que

Figura 15. Indicador de la tendència dels ocells respecte a determinats hàbitats (2002 - 2011) / Tendència de les poblacions d'aus comuns a Espanya (1998 - 2011)

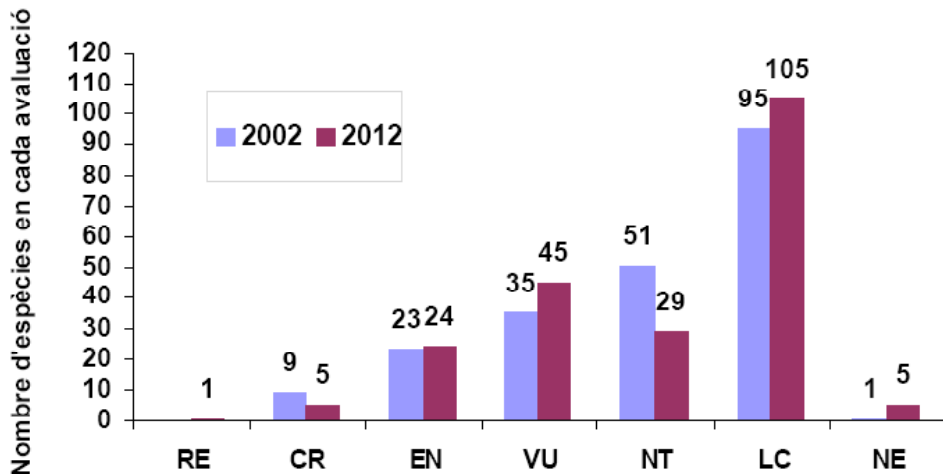

Font: Institut Català d'Ornitologia (ICO), SEO-BirdLife i Ministeri d'Agricultura, Alimentació i Medi Ambient

moltes espècies veuran agreujada la seva situació, sobretot espècies com el tritó pirinenc, la granota roja, o fins i tot la salamandra. De fet els amfibis estan patint a nivell global a causa de la seva vulnerabilitat a infeccions patògenes, que s'han disparat amb l'escalfament del planeta, i mai en la història del planeta es coneixia el nivell d'extinció d'espècies alarmant que s'està produint ara.

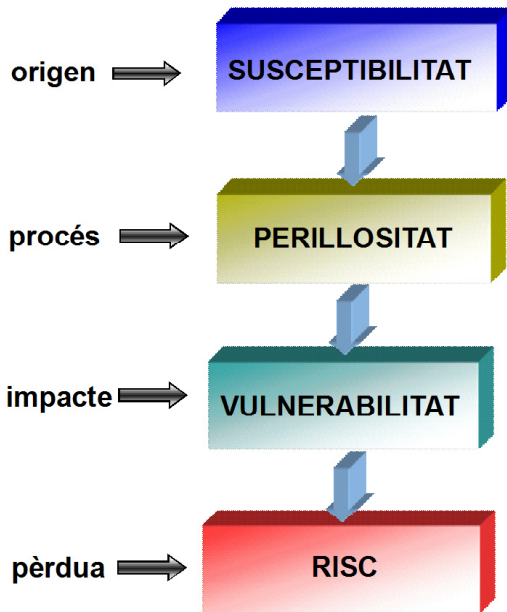
I pel que fa als peixos, a rius com el Roine Al Roine, per exemple, s'ha demostrat un augment d'abundància del barb comú (*Barbus barbus*) i la bagra (*Squalius cephalus*) i una disminució de dues espècies de ciprínids que són més d'aigües fredes (*I'alburn Alburnus alburnus* i *Leuciscus leuciscus*) (Daufresne et al., 2003), relacionades amb l'augment de la temperatura.

Figura 16. Estat de conservació dels ocells nidificants a Catalunya (2002 - 2012)

Categories d'amenaça: RE = Extint a nivell regional; CR = En perill crític; EN = En perill; VU = Vulnerable; NT = Proper a l'amenaça; LC = Preocupació menor; NE = No avaluada.

Font: Institució Catalana d'Història Natural [34], Institut Català d'Ornitologia

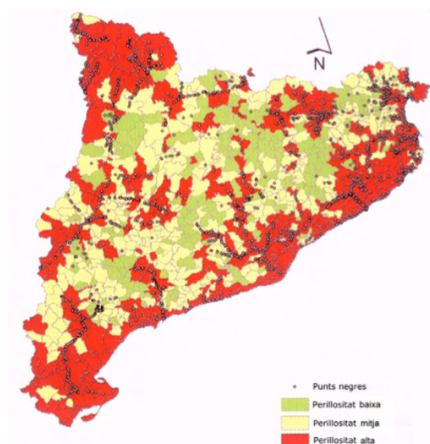
Causes de les inundacions:

- Precipitacions intenses
- Desglaç sobtat
- Pujada del nivell piezomètric

Factors condicionants:

- Estat de saturació del sòl
- Geologia de la conca de drenatge
- Vegetació i usos del sòl
- Activitats antròpiques (reducció permeabilitat i porositat del sòl; augment de l'ocupació de sòl; construccions en llocs inapropiats; manca de planificació; desforestació; canalitzacions dimensionades malament; abocaments a les lleres; etc).

Figura 17. Estimació del risc d'inundacions a Catalunya per municipis i situació dels punts crítics

Font: Pla INUNCAT

Crisis energètica (peak – oil) i infraestructures (LI)

Un dels límits als quals el sistema socioeconòmic ha arribat és el del petroli barat: cada vegada està més acceptat que hem arribat al pic d'extracció del petroli convencional. Aquest fet provocarà un encariment del preu i determinarà canvis en models actuals. El Pirineu no en serà aliè al basar-se, almenys en les vessants catalanes i aragoneses d'infraestructures viàries on el cotxe n'és el protagonisme. Aquest fet provoca que una de les maneres de mitigar aquesta crisi energètica sigui l'estalvi i això vol dir, voluntat política i bona planificació del territori per tal de disposar de transport col·lectius, infraestructures que durin i ben situades per tal que no es destrueixen per cap risc natural, habitatges aïllats i col·lectius com els hotels en cas del Turisme, etc...

Com a conclusió, doncs, cal repensar els pobles i els territoris perquè siguin més sostenibles ambientalment i socialment (energèticament parlant). I cal començar a debatre quin efecte tindrà en aquests territoris. Hi ha diferents estudis que pronostiquen una caiguda del turisme en els destins llunyans i un turisme cada cop més de proximitat. Els Pirineus tot i tenir molts milions d'habitants a una

distància de poques cal que analitzin si tindrà algun efecte en el turisme de un dia o de cap de setmana que venen en cotxes particulars.

“El nou turisme serà en gran mesura relativament local implicant molt menys viatges amb avió o cotxe particular i es farà sobretot per carretera, ferrocarril o vaixell. La població utilitzarà les instal·lacions que són molt més frugals i tenen el valor afegit de l'hospitalitat i per contra es deixarà d'utilitzar cada cop més l'oferta serveis de sumptuosos. Això pot ser una època d'or pel turisme auster però de qualitat on l'hospitalitat esdevé central.” NEW TOURISM IN A NEW SOCIETY ARISES FROM “PEAK OIL” James Leigh University of Nicosia 2011 publicat al TOURISMOS: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF TOURISM Volume 6, Number 1, Spring 2011, pp. 165-191.

Model turístic i agricultura (producte local)

Als Pirineus, més que l'agricultura, l'activitat del sector primari més important és la ramaderia. Ramaderia que si bé fa anys era bàsicament extensiva, després de reduir-se considerablement i incrementar el nombre d'explotacions estabulades, en l'actualitat torna a repuntar una lleugera recuperació del bestiar

Figura 18. Producció mundial de petroli i previsions

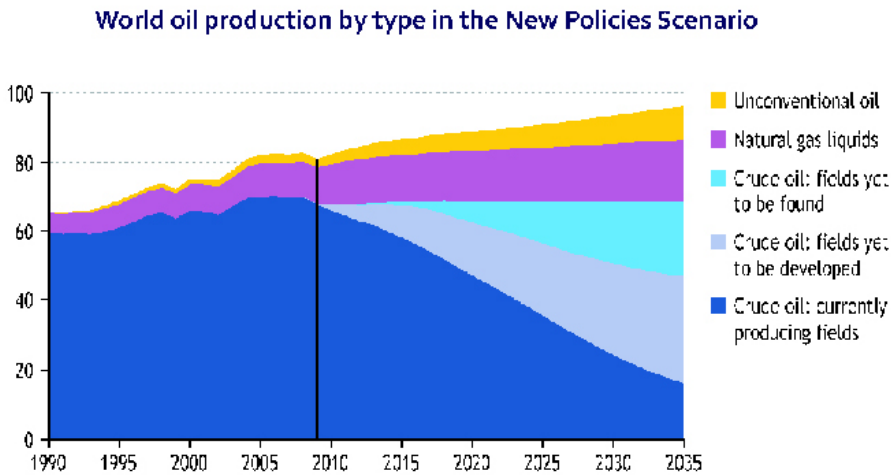
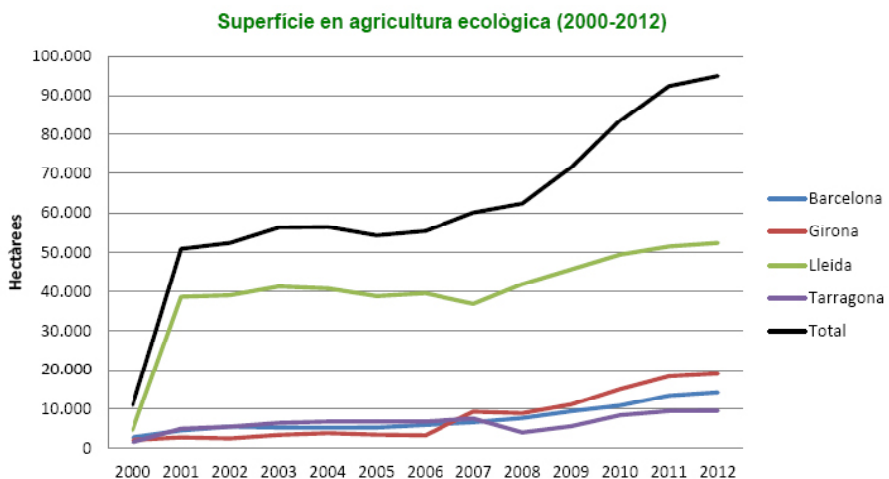
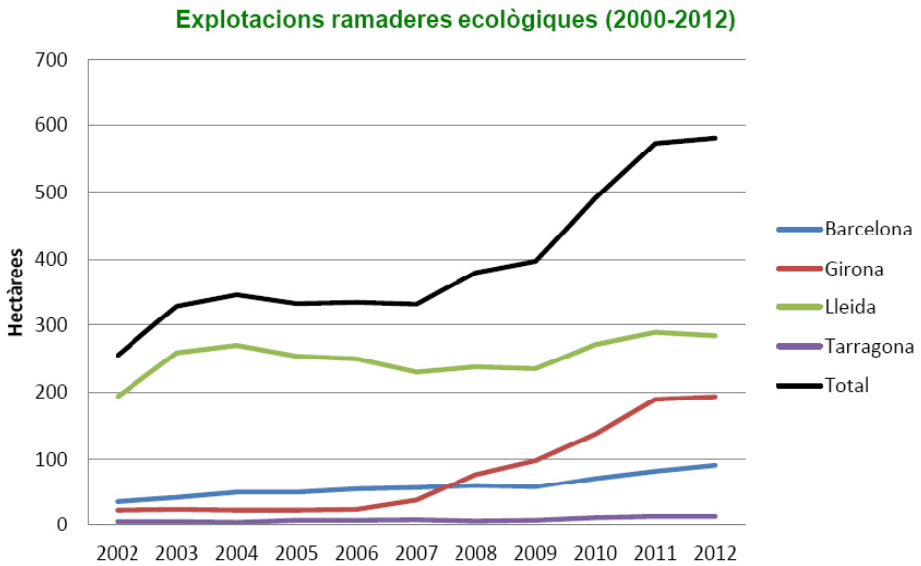

Figura 19. Evolució de la producció ecològica a Catalunya

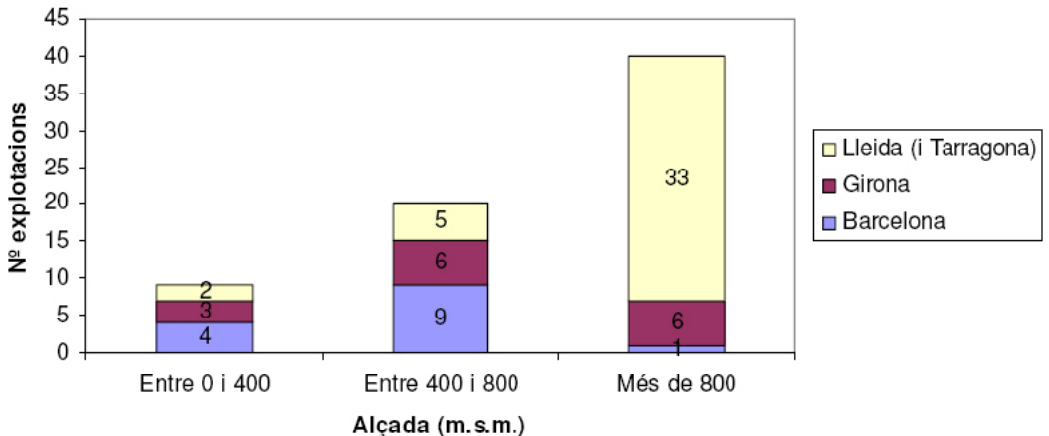

Font: Consell Català de la Producció Agrària Ecològica (CCPAE)

Figura 20. Evolució de la producció ecològica a Catalunya / Distribució altitudinal de les explotacions ramaderes ecològiques a Catalunya

Distribució altitudinal de les explotacions ramaderes ecològiques per regions

Font: CCPAE / Batolomé et al. (2009) [36]

extensiu, boví, equí i oví. Els prats de dall, com a millor exemple de l'aprofitament econòmic i la conservació de la biodiversitat, també van patir una procés d'abandonament i regressió, però justament mercès als espais naturals de protecció especial s'està ajudant a mantenir-los.

Amb l'escola de pastors i el projecte Grípia, s'està aconseguint recuperar una mica el sector primari a les comarques de muntanya. Juntament amb el projecte Terra de França, a més, es disposa d'un Banc de finques agràries per ajudar a aconseguir un relleu generacional en l'aprofitament agroramader dels Pirineus. En aquest sentit, el mes d'octubre de 2013 es va celebrar un seminari transfronterer a la Cerdanya, "La pagesia i l'accés a la terra", organitzat per la fundació Terre de Liens de França, i les associacions TerraFranca i Rurbans, treballen per a fomentar l'accés a la terra i els projectes agroecològics, posant en contacte propietaris, pagesos, i gent amb ganes de treballar la terra.

Per altra banda, ja existien molt abans i cada vegada més, múltiples projectes d'agricultura i ramaderia ecològiques, i una potenciació del producte local i de proximitat. Amb la implantació al territori de nombroses cooperatives de consum que ajuden a donar valor a aquests productes.

I bona part d'aquestes explotacions ramaderes ecològiques es concentren a les muntanyes dels Pirineus.

Només amb un bon sector primari sa i fort, i una població conscienciada per afavorir la producció local, es podrà aconseguir una millora econòmica general als Pirineus.

Amb el canvi climàtic es preveu un creixement del dèficit hídric en els pròxims anys que afectarà la producció potencial, a més dels efectes sobre els ecosistemes. Una de les incerteses més grans, prové de l'última reforma de la PAC que s'està debatent, i que no sembla que vulgui integrar les demandes d'una política agrària més verda i justa. Fins i tot s'incorporen com a mesures "ambientals" les obres dels regadius, que justament han afectat clarament grans extensions d'estepa cerealista i que no tenen en compte el dèficit hídric del territori.

Participació ciutadana i governança local (mitigació del risc)

Sens lloc a dubte la millor manera de sensibilitzar i educar és fer participar a la població en la gestió del territori. En la presa de decisions. Això és més rentable a llarg termini, econòmicament, ambientalment i socialment al prendre decisions

millors. Funtowicz y Ravetz (1993). En el cas de poder mitigar els riscos geològics alhora de prendre decisions en la planificació urbanística cal que aquestes siguin consensuades amb tota la comunitat que prèviament ha estat ben informada i és capaç de prendre decisions. Al final, la interacció entre població local, tècnics, científics i autoritats faran que es prengui la millor decisió per evitar els riscos geològics i conservar el medi ambient.

Per tant arribem a la conclusió que la participació ciutadana és una eina primordial per la mitigació del risc d'inundacions i la conservació dels ecosistemes.

Les polítiques futures als Pirineus

En l'Avaluació dels Ecosistemes del Mil·lenni, projecte de Nacions Unides, es va concloure que els ecosistemes i la biodiversitat a Catalunya i Espanya, han patit un procés accelerat d'alteracions, degut a una activitat econòmica molt vinculada a un ús intensiu del territori, amb el consum com a referent del desenvolupament econòmic. La urbanització accelerada i la intensificació en el consum de recursos, ha ocasionat una degradació dels ecosistemes, i de retruc dels

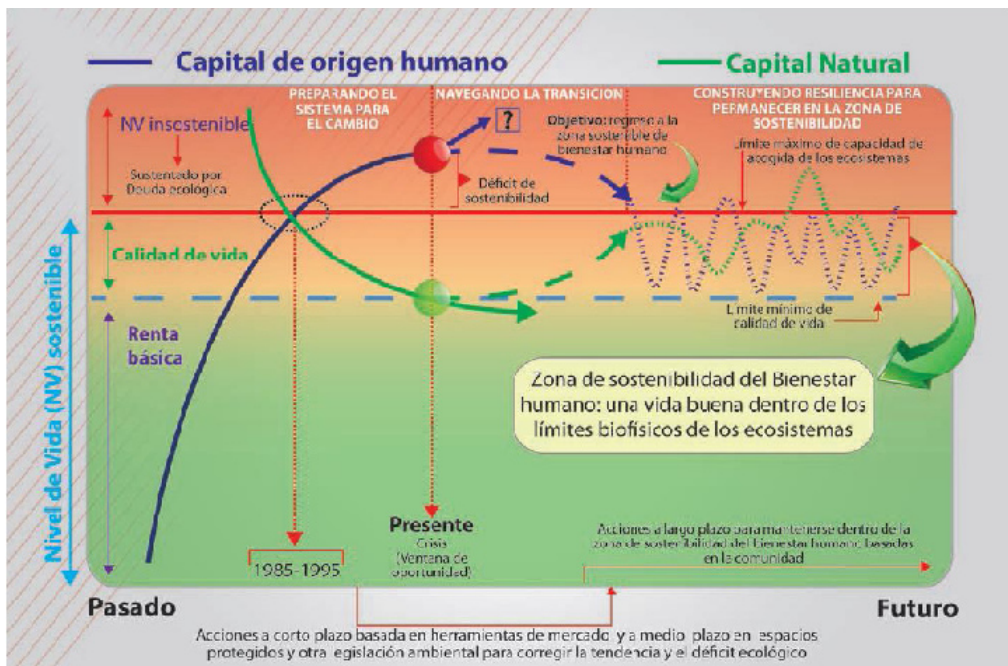
serveis que aquests proporcionen, especialment els serveis de regulació. En aquest sentit els ecosistemes aquàtics són uns dels més afectats i deteriorats.

L'actual "crisi" ha ajudat a aturar una mica aquest deteriorament en frenar l'ocupació urbanística desmesurada i reduir el consum de recursos naturals i energia, però cal recuperar la sensatesa i que el "capital natural" passi a ser l'element clau per al futur desenvolupament en què es valori més el benestar i la qualitat de vida, per sobre d'un nivell de vida fictici que es basava en l'espòli i la desigualtat social. La natura pot continuar proporcionant serveis, però és necessari un canvi radical de sistema que integri l'economia i els ecosistemes amb un model de desenvolupament més just i ecològic.

El futur només pot passar per acabar amb l'analfabetisme funcional que pateix la nostra societat, tan en valors ecològics com democràtics, i entendre que formem part de la natura, que cal respectar-la i tenir-ne cura, i que la societat ha de recuperar les regnes de l'economia i la política.

Al gràfic següent (figura 21) se sintetitza la transició cap a una

Figura 21. Model conceptual en què se sintetitza el desafiament de la transició a la sostenibilitat des del nou paradigma de la gestió adaptativa del capital natural en un món canviant

Font: Evaluación de los Ecosistemas del Milenio de España (2010)

sostenibilitat en què es valora molt més el capital natural. Un sistema basat en un creixement econòmic continuat només se sustenta a base de superar els límits biofísics dels ecosistemes, incrementar el deute ecològic, i fins i tot vulnerant els drets humans al planeta. D'aquí que cal recuperar a un espai de seguretat

on el capital natural i capital d'origen humà coevolucionin i s'adaptin, de manera que no se superi el límit màxim de capacitat d'acollida dels ecosistemes.

En el fons l'esperança rau en la capacitat d'aconseguir unificar el coneixement amb l'acció, amb un

esperit de coherència, consciència, i visió de futur.

Convenció Pirinenca

En aquest punt es podria recuperar la idea que ja es va plantejar a principis del segle XXI, en un Col·loqui d'Estudis Transpirinencs celebrat a Núria (Queralbs) (González-Prat, 2002 [37]), de crear una Convenció Pirinenca a model de les Convencions Alpina i dels Càrpats, que ja existeixen actualment a Europa. D'aquesta manera s'uneixen interessos i esforços pera gestionar grans massissos muntanyosos que es distribueixen entre diversos països.

Malgrat que l'any 2003 es va celebrar a Puigcerdà una jornada titulada "Cap a una Convenció dels Pirineus", i després que l'autor de la proposta (FGP) la presentés a la Direcció General de Política de Muntanya de la Generalitat de Catalunya, tampoc es va continuar amb el procés per a crear aquesta Convenció.

Si que és cert que de mentre s'han endegat alguns projectes transfronterers que ja es poden enquadrar en una Convenció com la proposada, però sense una coordinació i una voluntat política de dur a terme una gestió conjunta de la regió i per a un veritable desenvolupament sostenible. I si bé ja existeix la Comunitat de Treball dels Pirineus, falta el tractat

internacional que representa la Convenció i el compromís de treballar per la protecció i el desenvolupament sostenible dels territoris que conformen els Pirineus.

Bibliografia / Referències

- [31] Agència Catalana de l'Aigua (ACA) (2006). BIORI. Protocol d'avaluació de la qualitat biològica dels rius. Departament de Medi Ambient i Habitatge, Generalitat de Catalunya. Barcelona. 89 pp.
- [32] GIEC (2007) - Bilan 2007 des changements climatiques. Aportacions dels Grups de treball I, II. i III al quart Informe d'avaluació del Grup intergovernamental d'experts sobre l'evolució del clima. GIEC, 103 p.
- [33] SCAMPEI (Scénarios Climatiques Adaptés aux zones de Montagne : Phénomènes extrêmes, Enneigement et Incertitudes). <http://www.cnrm.meteo.fr/scampe/>
- [34] Germain, J. & Mallarach, J.M. (coord.) (2013). Informe sobre l'Estat i les tendències del Medi natural a Catalunya. Institució Catalana d'Història Natural (ICHN)
- [35] Evaluación de los Ecosistemas del Milenio de España (2011). Ecosistemas y biodiversidad para el bienestar humano. La Evaluación de los Ecosistemas del Milenio de España. Montes, C, F Santos-Martin and J. Benayas (Editors). Fundación Biodiversidad. Ministerio de Medio Ambiente, y Medio Rural y Marino. 304 p.
- [36] Bartolomé, J. & López, F. (2009). Diagnosi de la ramaderia ecològica i el subministrament de matèries primeres per a l'alimentació animal a Catalunya. Universitat Autònoma de Barcelona.
- [37] González-Prat, F. (2002). El Pirineu, problemes de conservació i gestió. La necessitat d'una Convenció Pirinenca. IBIX Annals 2000-01: 237-246.

Conflictes pels recursos naturals relacionats amb l'energia a Catalunya

Raül Valls i Lucea

Centre per a la Sostenibilitat Territorial (CST)

Carles Seijó

Centre per a la Sostenibilitat Territorial (CST)

Llorenç Planagumà

Geòleg, coordinador del Centre Per a la Sostenibilitat Territorial (CST)

► El resum

Més enllà de les cimeres sobre el canvi climàtic, la dependència energètica als hidrocarburs i les grans problemàtiques per la geopolítica energètica, hi ha també problemàtiques territorials a nivell local que provoquen tensions i impactes en comunitats i pobles rurals i no tan rurals. Catalunya no és aliena a aquest fenomen i darrerament s'han donat diferents casos de lluites territorials. En aquest article es farà referència a tres d'aquestes: el cas del fracking, el projecte Castor i el permís d'investigació per l'extracció d'urani a la Segarra. Tots tres casos tenen punts en comú, com la geologia i l'energia, i són exemple de l'efecte que tenen els projectes energètics en el territori. La solució a l'hora de resoldre aquestes problemàtiques passa per l'aposta per una economia més respectuosa i, per tant, menys extractiva, i per dur el poder de decisió directament al territori, a la ciutadania, als experts i els moviments ecologistes.

Reflexió sobre la despossessió dels municipis del seu territori

Darrerament és freqüent que en aquest món tan globalitzat aterrin a Catalunya empreses que tenen l'objectiu d'explotar els nostres

recursos naturals i en aquest cas geològics. Són, en molts casos i com veurem a través dels tres exemples plantejats, empreses privades, de capital estranger i també local. L'arribada d'empreses estrangeres amb intencions explotar

Antiga explotació d'hidrocarburs a Riudaura (La Garrotxa) / Víctor de Paz

els recursos naturals era un fet habitual als països poc desenvolupats, on els interessos econòmics i la urgència per augmentar l'activitat econòmica estaven per damunt dels interessos dels pobles i comunitats que vivien al territori que es pretenia explotar. Quan l'activitat extractiva començava, aquesta suposava un xoc on els pobles veien que se'ls desposseïa de les seves terres, potser no físicament però sí espiritualment. Eren en tot cas processos traumàtics on l'impacte socioambiental era i és

gran, ja que una empresa privada que treballa amb la lògica del benefici econòmic sempre es situarà al límit de les legislacions ambientals per tal d'estalviar costos.

Aquesta situació ha arribat durant els últims anys també a territoris com Catalunya. I és en aquest paradigma on es generen les noves formes de lluita contra la desposseïció i la voluntat d'expansió de les empreses transnacionals. Lluites que impliquen a pobles (sovint ubicats en zones

rurals i despoblades) que demanen poder decidir i ser sobirans del devenir del seu territori. Són persones, gent sensible envers el seu patrimoni natural, cultural i intangible (com pot ser la tranquil·litat que es respira en un entorn rural). L'encaix d'aquestes demandes en la governança de Catalunya ha de ser un fet i els casos de concessions donades de manera dubtosa, a esquenes del territori, i que justificades com una eina per aconseguir el bé comú només pretenen desposseir a una gent del seu territori per tal que d'altres acumulin més capital i recursos incrementant la desigualtat i la crisi ecològica, no s'han de repetir.

1. El cas del fracking

L'ús de la fractura hidràulica (el fracking) en argiles i altres materials impermeables per a l'extracció d'hidrocarburs no convencionals és una realitat a l'Estat espanyol. Aquest article el que pretén és posar una mica de llum sobre la fosca tècnica de la fracturació hidràulica i subratllar els danys que aquesta pot causar al territori.

Fins ara l'explotació es realitzava dins l'àmbit dels hidrocarburs convencionals. Però la tècnica de la fractura hidràulica s'utilitza per

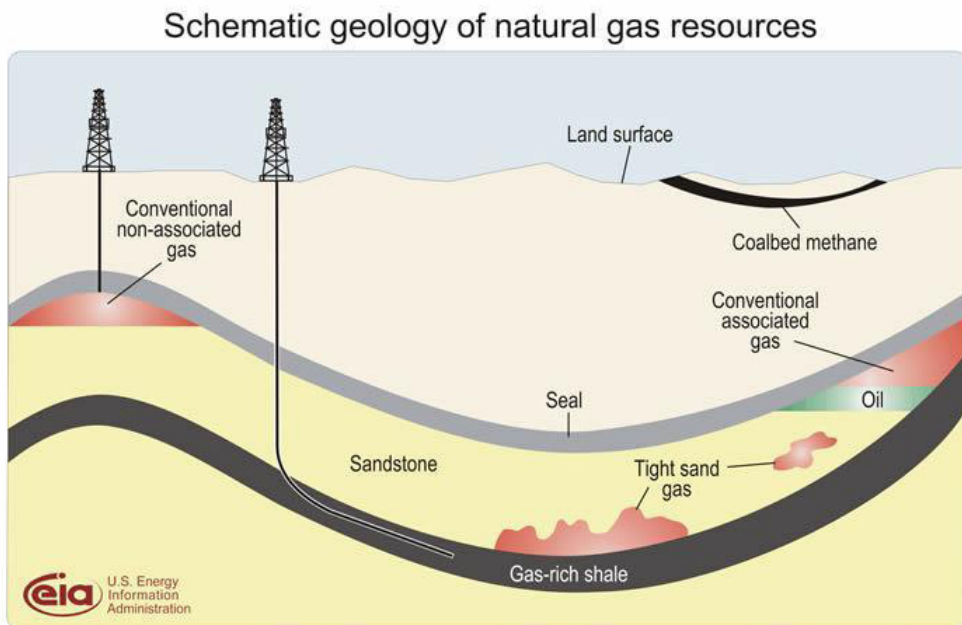
extreure un altre tipus d'hidrocarburs, denominats no convencionals. Per tant el primer que cal fer és diferenciar aquests diferents tipus d'hidrocarburs.

Els **hidrocarburs convencionals** (petroli o gas) són els que es troben situats en una roca magatzem o reservori, porosa i impermeable, i que són capaços de fluir fins a la superfície quan es perfora dit magatzem o reservori (l'hidrocarbur es troba emmagatzemat dins el sistema porós de la roca, als espais oberts o petits forats de la roca). Aquesta 'facilitat' d'extracció és la que ha provocat que fins al moment l'explotació d'hidrocarburs es produeixi dins l'àmbit dels denominats hidrocarburs convencionals.

Els hidrocarburs no convencionals són, en canvi, són un grup ampli i heterogeni de tipus d'acumulacions diferenciades:

- **Hidrats de gas:** també anomenats caltratos, es generen i emmagatzemen en sediments marins actuals i profunds, dipositats al fons marí.
- **Oil sands:** són sorres que tenen el seu sistema porós omplert amb bitumen (barreja d'hidrocarburs pesats).

Figura 22. Esquema dels tipus d'extraccions d'hidrocarburs

Font: U.S. Energy Information Administration

- **Coal bed methane:** és el gas natural, metà, associat a les capes de carbó. Es troba retintut en fractures de les roques i, fonamentalment, absorbit en la matriu de la roca (carbó).
- **Tight gas:** és el gas natural situat en roques molt compactes, com gresos i/o calcàries, amb valors de permeabilitat matriarcal molt baixos.
- **Shale oil i shale gas:** hidrocarburs que es troba en lutites i altres roques. Són les litologies que constitueixen les roques mare dels hidrocarburs, roques amb mida de gra molt fi, riques en matèria orgànica i amb

molt baixos valors de porositat i permeabilitat matriarcal. En altres paraules, el shale oil i el shale gas són els hidrocarburs que es troben emmagatzemats a la roca mare en la qual es van generar. La seva exploració-producció és la que està experimentant un major creixement en els darrers anys, així com una creixent repercussió als mitjans de comunicació. Les reserves mundials de gas associades a aquest tipus d'acumulacions són, doncs, molt importants. Aquest article precisament vol posar el focus en l'exploració d'aquest tipus de recurs natural.

Estem davant el final d'un cicle econòmic que ha suposat l'esgotament dels recursos naturals finits. Davant d'aquest escenari, s'han començat a explotar jaciments que fins ara havien estat descartats per la seva baixa rendibilitat. Els hidrocarburs en són un exemple clar, segurament el més important. I és que diferents entitats i agències d'energia estan pronosticant la fi de l'era del petroli 'barat' (el gas encara té una mica més de marge però tampoc tardarà massa anys a arribar a l'estat d'esgotament que ha experimentat el petroli).

És en aquest context que es planteja la possibilitat de la fracturació

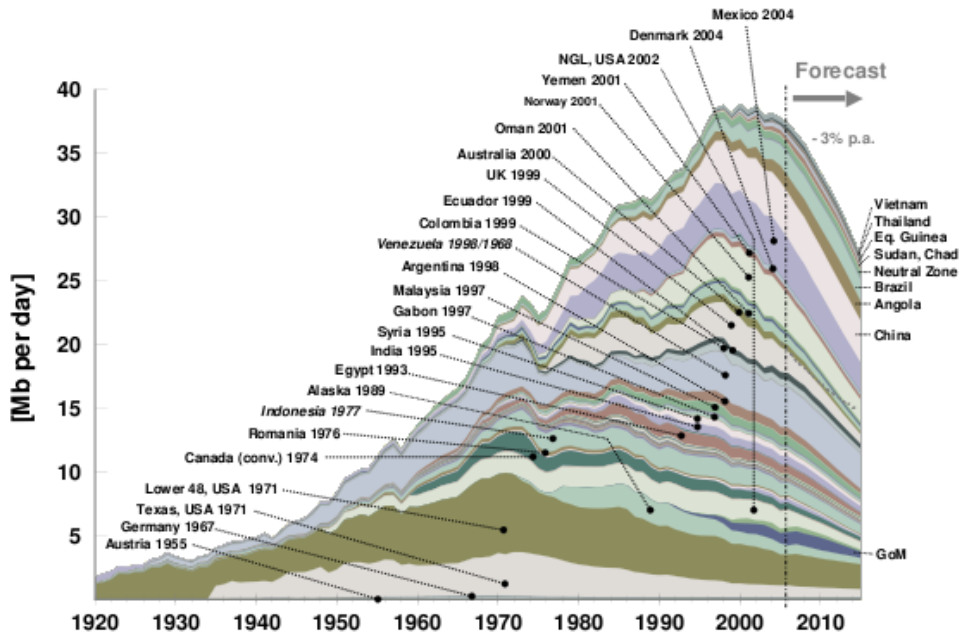
hidràulica (fracking). Abans, en un context d'abundància de petroli, aquesta activitat era impensable per la seva baixa rendibilitat econòmica). El fracking consisteix en fer una perforació vertical des de la superfície fins a la capa de la roca que es busca, normalment permeable. La perforació es realitza a través d'un tub d'acer que està recobert de ciment per a protegir els aqüífers dels additius químics que posteriorment s'afegeixen al procés i que circularán pel tub.

La perforació horitzontal sol ocupar un quilòmetre i mig de longitud

Perforació en horitzontal

Quan s'arriba a la capa on es troba l'hidrocarbur, es continua la perforació en el pla horitzontal. Aquesta segona perforació sol ocupar un quilòmetre i mig de longitud, encara que pot arribar a assolir els 3km. Dins de la capa de pissarra s'utilitzen explosius per a provocar petites fractures i s'injecten milers de tones d'aigua a

Figura 23. Producció de petroli per països

Font: IHS 2006; PEMEX, petrobras; NDP, DTI, ENS(Dk), NEB, RRC, US-EIA. January 2007.

molt alta pressió, barrejats amb sorra i additius químics. Aquest líquid a pressió fractura la roca alliberant un gas que, després, juntament amb el líquid injectat, retorna a la superfície (retorna entre un 15 i un 80% del fluid injectat).

El pou es va fracturant entre 8 i 12 etapes, amb la qual cosa el conducte

pateix uns canvis de pressió molt grans amb el conseqüent perill de fallida del revestiment de ciment.

Entre els additius químics utilitzats hi trobem benzens, xilens, cianurs, i molts més. S'injecten fins a 500 substàncies químiques, algunes fins i tot cancerígenes i amb elements mutagènics. Moltes no estan ni tan

sols catalogades, de manera que es deconeixen els riscos que poden suposar. A més, el fluid de retorn també porta cap a la superfície altres substàncies que s'han arrancat de les capes de roques explotades. I és molt comú que les roques on s'aplica la fractura hidràulica continguin metalls pesants com el mercuri o el plom i elements com el radó, ràdio o urani. Tots ells arriben a la superfície quan prèviament no hi eren. El fluid de retorn s'emmagatzema en basses de decantació (figura 24).

Aquesta tècnica, malgrat les seves millores tecnològiques, no es pot controlar al 100% i no es pot garantir el seu correcte funcionament ja que no es pot saber amb antel·lació el comportament reològic de les roques que es volen fracturar.

Tensions i contradiccions

Hidrocarburs i sobirania energètica

Catalunya no està contemplada com una gran conca d'hidrocarburs i les perspectives d'explotació de gas o de petroli al nostre territori són inferiors a d'altres zones com es pot observar al mapa de CNBC (figura 25).

Les conques carboníferes asturianes són les que presenten un major potencial (el contingut de capes de

carbó i gas és semblant al de moltes altres conques productores de CBM del món. No obstant això, els elevats cabussaments de les capes de carbó s'oposen un repte tecnològic a superar.

Els potencials objectius identificats i sobre els quals s'està començant a treballar i a desenvolupar treballs de recerca es situen en roques del Paleogen, del Cretaci superior i inferior (com la Valmaseda del País Basc - Burgos), del Lías-Juràssic (com les margues toarcienses de Ayoluengo) i del Westfaliense-Estefaliense del Carbonífer (com les formacions Barcaliente i Fresnedo a la conca cantàbrica). Estructa fonamentalment de formacions geològiques que tradicionalment eren investigades pel seu interès com a potencials roques mare, generadores d'hidrocarburs. També a les conques eocèniques de la depressió de l'Ebre hi ha possibilitats d'explotació d'hidrocarburs.

Viabilitat econòmica

Les pissarres són roques metamòrfiques (modificades per l'acció de la calor i la pressió) que formen làmines. No totes les pissarres estan associades a la presència de matèria orgànica i d'hidrocarburs; tan sols algunes d'especials com a les que es farà referència a continuació. La més coneguda és la pissarra

Figura 24. Procés de fractura hidràulica (fracking) en detall

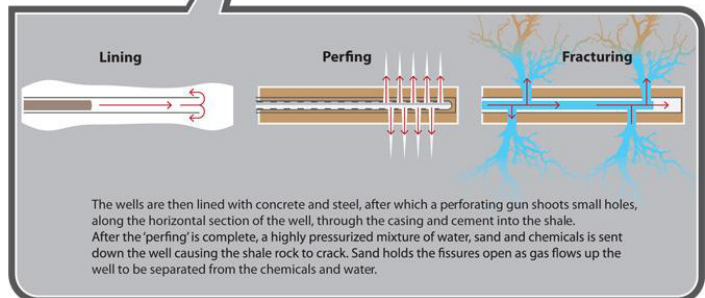
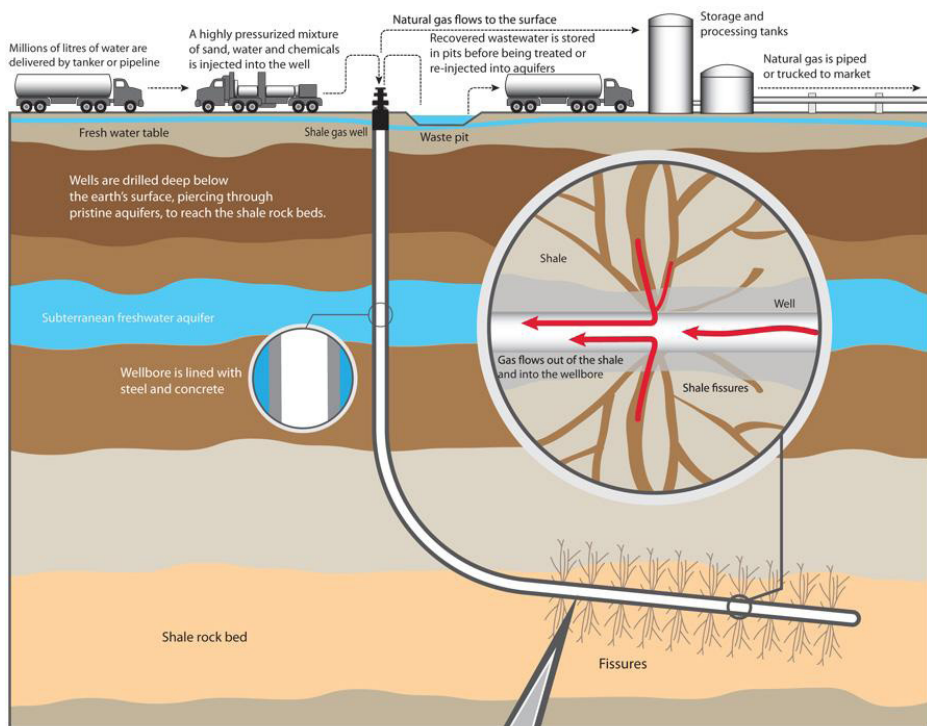
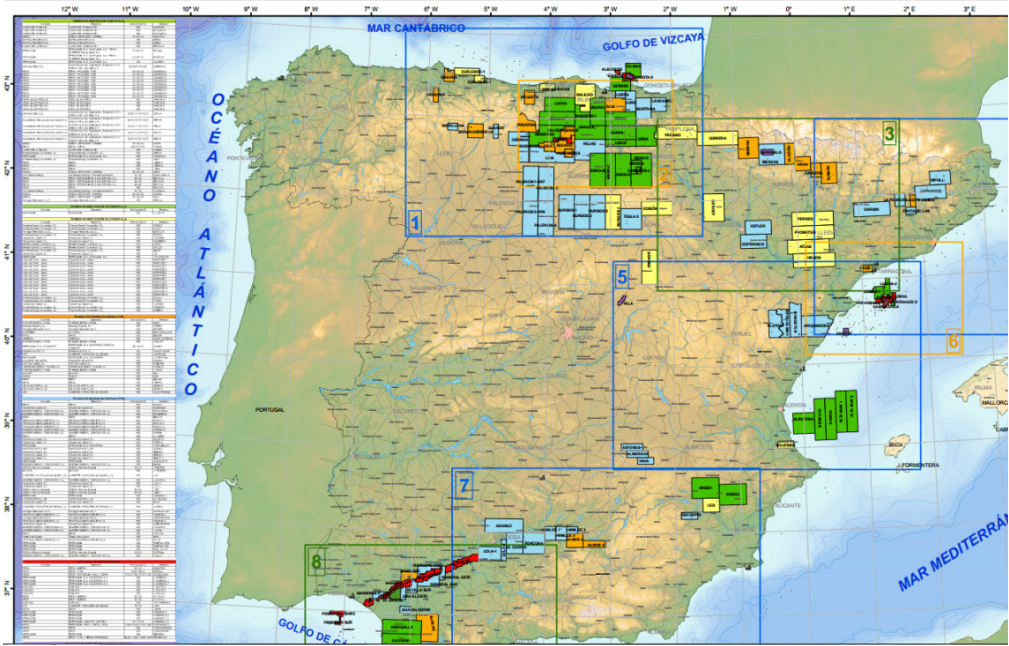
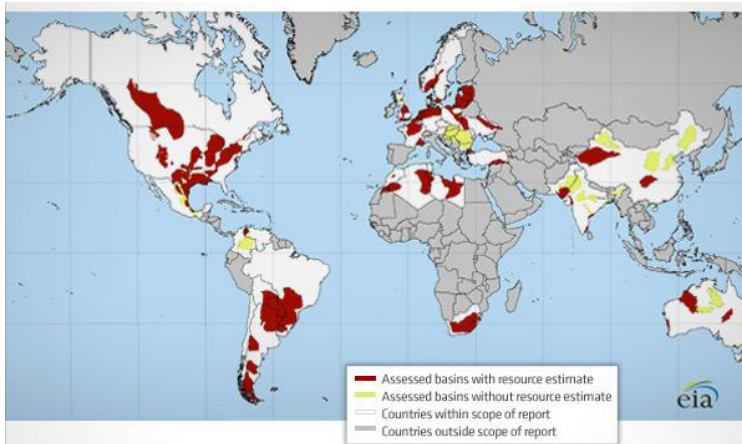

Figura 25. Conques carboníferes a l'Estat espanyol

Font: Ministerio del Interior

Figura 26. Reserves de shale gas mundials

Font: Energy Information Administration CNBC

bituminosa (pròpiament lutita), que conté les restes de material orgànic que va quedar atrapat en les argiles que van donar lloc a la pissarra. El material contingut es diu kerógeno, i és una espècie de petroli 'poc cuinat', ja que la matèria orgànica no es va veure sotmesa a les condicions de temperatura i pressió adequades.

Les lutites bituminoses són conegudes des de fa mil·lenis i els seus recursos a escala planetària van ser avaluats fa dècades i són gegantins. En termes de barrils equivalents a petroli (conversió per energia), s'estima que hi ha arreu del món entre 2,8 i 3,3 bilions de barrils, més de la meitat dels quals es troben als EUA (en tota la història de la humanitat s'han consumit poc més d'un bilió de barrils de petroli convencional).

No obstant això, recurs no equival a reserva. El recurs és el que hi ha, mentre que la reserva és el que hi ha que es pot explotar. No tots els recursos es poden explotar, ja que cal que arribin a una rendibilitat econòmica que compensi la inversió necessària. La Taxa de Retorn Energètic (TRE) normalment ha de ser superior a 10 perquè la inversió sigui rendible econòmicament. El problema és que l'explotació de kerógeno, amb totes les tècniques utilitzades fins al moment, té una

TRE molt baixa, d'entre 2 (Cleveland & O'Connor) i 4 (Rapier), fins i tot explotant les reserves de més alt contingut energètic.

No hi ha de moment cap estudi que avaluï seriosament quina és la TRE del gas d'esquist, però tot apunta que ha de ser baixa, donats els costos de producció a boca de pou que es coneixen de les explotacions d'EUA (entre 2,25 i 9 dòlars per cada mil peus cúbics (tfc). Aquesta xifra és unes 8 vegades superior a la dels pous convencionals per exemple de Rússia. Tenint en compte que la TRE del gas rus se situa al voltant de 20, podem estimar que el gas d'esquist ha de tenir-ne una de situada entre 2 i 3 (fins i tot hi ha qui planteja que pot ser inferior a 1).

Impactes sobre el medi i la salut

Segons les indústries extractives que apliquen la tècnica del fracking, cada aspecte de la fractura és monitoritzat i degudament controlat. No obstant això, hi ha nombrosos riscos inherents a la tècnica de la fractura hidràulica que poden comportar accidents greus de contaminació (sobretot si les empreses encarregades de posar en pràctica aquesta tècnica al territori no inverteixen els recursos necessaris per al bon funcionament i/o manteniment de les instal·lacions

o no disposen de personal tècnic suficientment format).

Tot i considerant una bona praxi de la tècnica, l'aplicació del fluid té uns impactes directes sobre el medi i fins i tot sobre la salut de les persones que habiten en zones properes als pous d'extracció. En la següent secció es detallaran alguns dels greus problemes i impactes que pot comportar l'aplicació de la tècnica del fracking al nostre territori.

Residus

Tal i com s'ha detallat anteriorment, la composició del fluid de fracturació consisteix majoritàriament en un 98% d'aigua i un agent d'apuntament (normalment sorra) que serveix per mantenir obertes les fractures formades, i un 2% de productes químics que serveixen per aconseguir una distribució homogènia de l'agent d'apuntament, facilitar el retrocés del fluid i inhibir la corrosió (entre d'altres funcions). S'han llistat més de 600 compostos que s'injecten a través d'aquest fluid, segons la United States House of Representatives - Committee on Energy and Commerce, April 2011. Alguns d'aquests compostos, com ja s'ha comentat, presenten un nivell de risc perillós i molt perillós sobre la salut de les persones, segons afirma la National Fire Protection

Association (NFPA 704).

És important tenir en compte que, un cop injectat aquest fluid al subsòl per dur a terme la fracturació de les roques i la recuperació de l'hidrocarbur no convencional, aquest fluid ara residual retorna amb els productes químics ja aplicats però també amb d'altres productes (alguns tòxics) provinents del subsòl. Aquestes substàncies que es sumen al fluid evidentment depenen de les característiques del subsòl que es perfora però en alguns articles científics recentment publicats es descriu la presència de metalls pestants (arsènic, plom, crom, mercuri), de compostos orgànics volàtils (benzè, toluè, etilbenzè i xilè), de substàncies radioactives d'origen natural (urani, ràdio i radó) i de grans quantitats de sals (Energy Policy 53 (2013) 442-453).

Així doncs, tenint en compte la composició química que pot tenir el fluid residual de retorn, és important saber què es fa amb aquests residus i com es gestionen. Recordem que, al costat del gas, emergeix a la superfície entre el 15 i el 80% del volum del líquid injectat.

Un altre problema és que la resta del líquid que no retorna roman al subsòl, amb els possibles riscos que

Figura 27. Bassa d'emmagatzematge del fluid de retorn

això pot comportar. El reciclatge d'aquesta tipologia de residus encara està en fase de desenvolupament, és extremadament costós i, per tant, és rarament utilitzat. En la majoria de les explotacions, les indústries opten per emmagatzemar els residus en basses d'evaporació, amb l'evident perill de contaminació atmosfèrica o dels voltants. S'han

descriu casos de desbordament de basses d'emmagatzematge del fluid de retorn per pluges copioses i per mal càlcul de la quantitat de fluid que retorna.

Contaminació de l'aigua

En primer lloc, és important ressaltar el gran consum d'aigua que implica la utilització de la tècnica del

fracking. Només per a la fase de fractura es necessiten com a mínim uns 20.000 metres cúbics d'aigua (aproximadament 12 piscines olímpiques) per a cada injecció d'aigua. Evidentment, aquest és un dels aspectes més importants a considerar tenint en compte l'escassetat d'aquest recurs en un país com Espanya.

El procés de fractura hidràulica pot alliberar gasos a l'atmosfera que contaminin l'aire

Les necessitats d'aigua de les operacions de fractura entrarien en conflicte amb el subministrament per a la demanda local. Això podria tenir nefastes conseqüències per a la vida aquàtica, la pesca, les indústries o les explotacions agrícoles o ramaderes de la zona afectada.

Un altre aspecte a tenir en compte és la possible contaminació de les aigües subterrànies o superficials a través del líquid de fracturació. Amb el terme contaminació ens referim

tant als compostos químics utilitzats en el procés de fracturació, com als compostos provinents del subsòl que conté el fluid residual com al propi gas extret.

La contaminació d'aigües subterrànies o pous d'aigua potable normalment es deu a esquerdes o fractures de les canonades (a causa d'un mal manteniment o mala praxi) o a causa de la fracturació de capes superiors de roca amb la posterior migració del fluid de fracturació cap als aqüífers. Tot i que, evidentment, la possible contaminació dels aqüífers depèn en gran part de la seva ubicació en el subsòl que s'està explotant, és important tenir en compte i avaluar aquesta possibilitat.

La contaminació d'aigües superficials properes a la zona d'explotació és també possible a causa del possible desbordament de les basses d'emmagatzematge del fluid de retorn tal com s'ha exposat en l'apartat anterior.

Contaminació atmosfèrica

A més de problemes relacionats amb la gestió dels residus i la possible contaminació de l'aigua, la fractura hidràulica i les plataformes d'explotació d'hidrocarburs no convencionals poden generar un altre tipus de contaminació, en aquest cas

de l'aire. I és que durant el procés es poden alliberar grans quantitats de compostos orgànics a l'atmosfera.

Entre ells és important destacar les fuites de gas metà que es produeixen durant el procés d'extracció o des dels tancs d'emmagatzematge. Aquest cas pot causar un increment del conegut com a efecte hivernacle. Una altra font de contaminació de l'aire són les pròpies basses de fluids residuals. Els compostos orgànics (alguns d'ells cancerígens com el benzè) tendeixen a ser més lleugers que l'aigua i per això surten a la superfície de les basses d'emmagatzematge. De la superfície poden passar a l'aire i també provocar contaminació atmosfèrica.

Un estudi recent dut a terme per la Universitat de Colorado (Science of the Total Environment 424 (2012) 79-87) posa de manifest el risc que les emissions del procés de fracking tenen per a les persones que treballen a les explotacions i per als habitants de les zones afectades.

Cicatriu al paisatge

Els danys al paisatge i la seva modificació són significatius i, ben mirat, aquest és potser el major problema o inconvenient del fracking enfront de la producció convencional. I és que per explotar un reservori no convencional es necessita

perforar un gran nombre de pous, generalment molts més que per produir un magatzem convencional. Això comporta un major nombre d'emplaçaments i d'infraestructures i trànsit associat (transport de maquinària, transport d'aigua, etc.).

L'afectació superficial és important durant la perforació-fracturació dels pous; un cop realitzades les dues operacions aquesta queda molt mitigada. Cada emplaçament des del qual es perfora i s'estimula un pou per objectius no convencionals pot ocupar 1,5 hectàrees aproximadament. Quan es perfora un reservori convencional n'hi ha prou amb disposar d'una hectàrea, o fins i tot menys.

Compatibilitat amb altres sectors econòmics

La fractura hidràulica no és compatible amb altres sectors com l'agrícola i el turisme rural, per exemple. És per això que, quan es pretén iniciar un procés de fracking, cal analitzar també si la pèrdua d'activitat econòmica en aquests sectors i en d'altres compensa l'activitat minera. En d'altres països hi ha comunitats que tenen clar que el seu principal actiu és la tranquil·litat i el paisatge i per això limiten certs tipus d'activitats econòmiques nocives en aquest aspecte. I és que és una dada contrastada que la majoria de concessions que s'estan

donant des de l'administració afecten a territoris que tenen aquest actiu: la tranquil·litat.

Dret a tenir un medi ambient sa

Les persones tenen el dret a disposar d'un ambient sa i és important la declaració de la preservació del medi ambient com un interès públic. Però a més a més i trencant la visió antropocèntrica, la natura també té uns drets i cal exigir a persones, comunitats, pobles i nacionalitats el seu respecte.

Un dels drets que entenem que té la natura és l'aplicació de mesures de precaució i restricció per a les activitats que puguin conduir a l'extinció d'espècies, la destrucció d'ecosistemes o l'alteració permanent dels cicles naturals. I la tècnica de la fractura hidràulica no creiem que actui en benefici dels drets de la natura; més aviat ho fa en contra. També és preocupant que espais que figuren dins la Xarxa Natura 2000 estiguin afectats per concecions d'exploració i perforació per obtenir hidrocarburs no convencionals.

Transparència i participació

L'administració competent ha d'actuar com un ens del segle XXI i no del segle XX. És per això que davant els permisos que s'estan sol·licitant cal actuar de manera transparent i

participativa i no de forma opaca i jeràrquica. L'administració hauria de complir els següents requisits:

- **Transparència.** Les noves tecnologies faciliten que es pugui penjar a la pàgina web de l'administració pertinent tota la documentació generada en l'expedient administratiu. El govern francès a hora d'ara ja es regeix per aquests criteris de transparència.
- **Comunicar i gestionar la demanda social.** Experts i mediadors cal que es desplacin fins als territoris afectats per recollir les demandes socials en relació als projectes d'extracció i per explicar amb detall la situació. Cal que aquestes persones actuïn amb empatia, transparència, coneixement i compromís.
- **Avaluar tècnicament el projecte.** S'ha d'avaluar amb dades i fets la solvència tècnica del projecte de l'empresa.
- **Gestió política.** Després d'haver realitzat tots els passos anteriors i tenint en consideració totes les variables cal que l'administració prengui una decisió política.

Figura 28. Cicatrius al paisatge causades per l'exploració dels hidrocarburs no convencionals

Font: www.industrialcars.com

Gas natural i nou model energètic

Alguns experts apunten que el gas natural se situa com una font d'energia de transició cap a un model energètic baix en carboni (produeix la meitat d'emissions de diòxid de carboni a l'atmosfera que el carbó - per unitat d'energia produïda- i un terç menys que les

emissions produïdes pel petroli. Però sota el lema de primer pensar i després actuar s'ha de planificar bé el procés de transició cap a un nou model energètic. Aquí està la clau de si el gas és necessari o no. Amb les inversions adequades i si s'impulsa una nova cultura energètica basada en l'estalvi, les renovables, l'eficiència i la sobirania energètica, el gas no

serà necessari.

Desenvolupament econòmic i desenvolupament social i ambiental

La noció de desenvolupament subjacent a aquest tipus de polítiques atribueix el benestar de les persones exclusivament al creixement econòmic. Aquest creixement se suposa que només és possible si ens sometem a les relacions de mercat, on tot es converteix en una mercaderia i per tant on tot té un preu. Des d'aquest punt de vista els éssers humans i els recursos naturals són vistos com a mitjans per aconseguir aquest desenvolupament i per això els defensors d'aquestes polítiques creuen justificats en alguns casos els sacrificis de determinats drets humans.

El dret al desenvolupament es defineix, per altra banda, com un procés global i no només econòmic, ja que preveu també el desenvolupament cultural i el social, entre d'altres. La Declaració del Dret al Desenvolupament de Nacions Unides estableix condicions preexistents per a la vigència d'aquest dret, com l'autodeterminació dels pobles, la sobirania sobre les riqueses, la participació social i la vigència dels

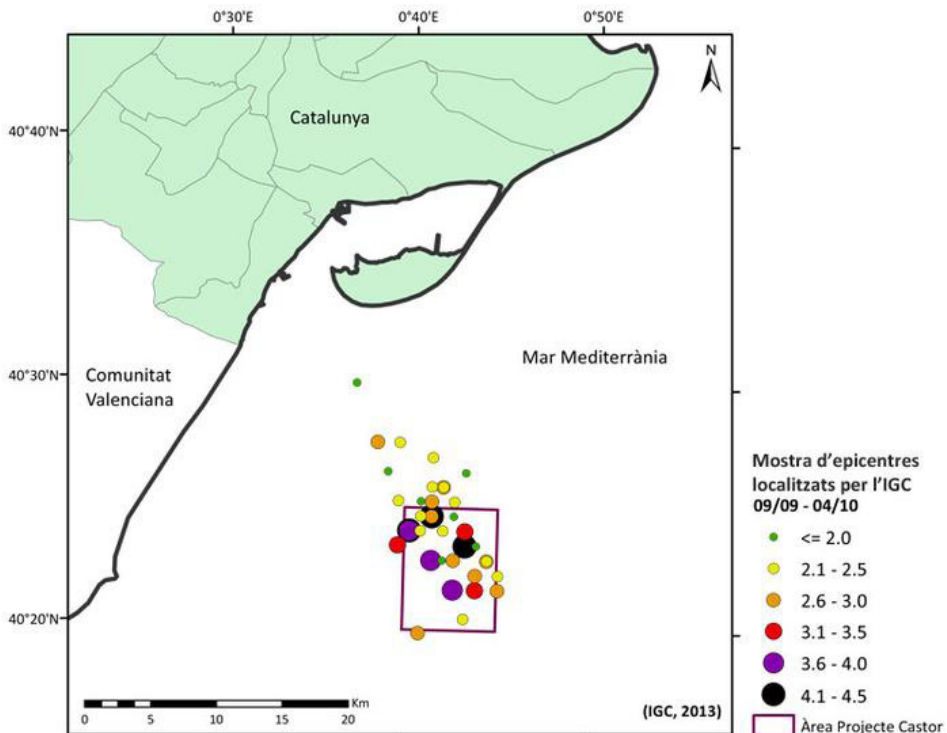
drets civils i polítics així com dels econòmics, socials i culturals. Aquest instrument també planteja que els estats han de desenvolupar els seus drets i deures de manera que promoguin un nou ordre econòmic internacional basat en la igualtat sobirana, la interdependència i la cooperació entre els diferents estats.

El concepte de la investigació

Sovint es comenta que cal deixar investigar a les empreses privades perquè així es podrà conèixer el nostre subsòl i quins recursos tenim. En part és cert, un país avançat ha de tenir un bon múscul que es dediqui a la investigació, però aquesta no es pot deixar en mans d'empreses privades, i molt menys si aquestes són de capital estranger i el que volen és acabar explotant els recursos que han descobert.

Cal promoure el coneixement i disposar de fons públics o privats per a la investigació. Però aquesta no pot dependre d'entitats transnacionals que busquen després un rendiment econòmic. Calen centres de recerca i entitats del territori, sensibles i que tinguin la curiositat de conèixer el que tenim, sense un rerefons de voluntat d'enriquiment a través de l'explotació de recursos.

Figura 29. Esquema de localització dels epicentres dels terratrèmols ocasionats pels Projecte Castor

Font: Institut Geològic de Catalunya

2. El projecte Castor d'emmagatzematge de gas

Sostenibilitat i afectació al territori

Al setembre de 2013 es van produir una sèrie de terratrèmols amb hipocentre al sud del Delta de l'Ebre i davant de la costa de Castelló - Tarragona. Les sacsejades van seguir durant tot el mes i les setmanes

següents. Aquesta activitat sísmica ha quedat registrada a les estacions de la Xarxa sísmica de Catalunya i a la de l'Institut Geogràfic Nacional (el mapa amb la posició geogràfica dels terratrèmols s'exposa a la figura box 29). Les profunditats calculades i publicades tenen un grau d'incertesa molt gran donada la distribució geomètrica dels sismòmetres

existents a la zona propera als punts d'activitat sísmica.

Context en què neix el Projecte Castor

L'energia és una de les claus econòmiques, ambientals i socials de tot estat, regió o poble. En el marc de l'inici de l'esgotament de les reserves de petroli i el seu encariment, l'estratègia ha de passar per una transició energètica cap a les energies renovables i netes. Espanya ha apostat per una estratègia basada en grans empreses energètiques i pel gas com a matèria primera bàsica per aquesta transició. És per això que l'estat ha de comptar amb les reserves energètiques suficients per quan la demanda de gas augmenta (per exemple davant l'arribada d'onades de fred).

En aquest context es planteja el Projecte Castor i la creació d'uns magatzems de gas ja presents en d'altres països veïns d'Europa. Hi ha dos tipus bàsics de magatzems de gas:

- **Magatzem enterrat en sals.** Les sals es dissolen per fer un reservori.
- **Magatzem en un reservori amb líquid.** S'injecta el gas en un reservori on ja hi ha un líquid, aigua o també petroli (aquest és

el cas del Projecte Castor). Aquest segon tipus provoca un increment de pressions al subsòl però també és cert que, en cas de demanda creixent, es pot extreure gas de forma més ràpida que en els magatzems del tipus anterior.

Sismicitat induïda

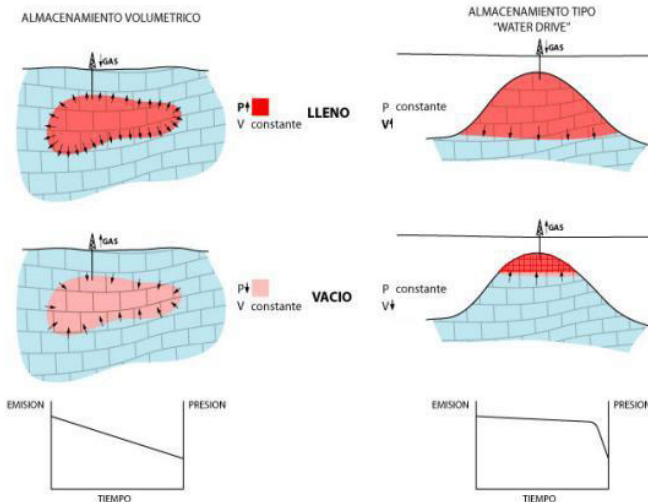
L'injecció al subsòl de deixalles en solució o suspensió per a la seva eliminació i l'injecció de diòxid de carboni o gasos i l'extracció d'hidrocarburs poden generar un augment bruscat de la pressió intersticial i una intensificació de l'activitat sísmica a les regions que ja estan sotmeses a una forta pressió i tensió.

Aquesta sismicitat es pot preveure en alguns casos, però no en tots. La ciència també ha de treballar amb incerteses i en alguns casos els errors o les difícils previsions poden tenir conseqüències costoses o fins i tot letals.

En el cas del Projecte Castor, s'ha determinat una relació directa entre la crisi sísmica i la injecció i és possible que si continuessin les injeccions els sismes es repetissin. La màxima magnitud calculada per a la falla d'Amposta segons Eulàlia Massana (Universitat de Barcelona) és de 6,5. Un altre problema és que aquests

Figura 30. Esquema dels tipus d'emmagatzematge subterrani de gas de l'empresa Escal UGS

Tecnología de los AASS: Almacén (2)

Conceptos básicos:

Almacén volumétrico

- Prácticamente aislado del entorno
- Al vaciarse la presión disminuye considerablemente
- El caudal de extracción decrece casi desde el inicio

Almacén "water drive"

- Soportado por el acuífero inferior
- Al vaciarse la presión disminuye poco
- Funciona como un "pistón"
- El caudal inicial de extracción se mantiene

Font: Escal UGS

sismes són molt superficials (entre 1 i 4 quilòmetres de profunditat) i, com ja va passar a Lorca, els danys poden ser més grans.

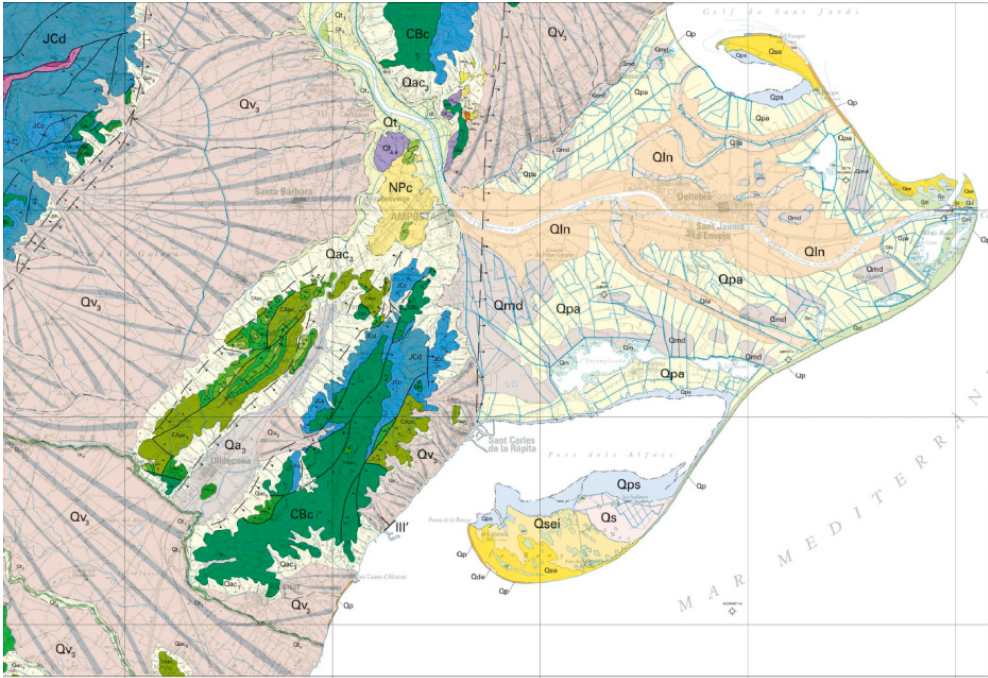
Les falles

El Projecte Castor està prop de la falla d'Amposta tot i que la direcció dels sismes no correspon a la direcció de la falla ni a la seva localització. Al

mapa geològic de l'Institut Geològic de Catalunya es pot observar aquesta falla (figura 31).

Tot i les dades incertes (no hi ha cap xarxa de sismògrafs prop de la zona d'injecció) es pot deduir que els sismes tenen una relació directa amb les falles NW - SE presents també a la zona. En l'esquema següent podem

Figura 31. Mapa geològic 1:25.000 de les Terres de l'Ebre de l'Institut Geològic de Catalunya

Font: Institut Geològic de Catalunya

observar com tot el que s'anomenaria golf de València està format per falles corresponents a l'eixam de fractures que forma el Rift Europeu (box 32).

Afectació al territori

L'afectació pot ser de dos tipus:

- **Sismicitat:** pot provocar danys en edificis i patrimoni històric. També pot ocasionar danys

psicològics.

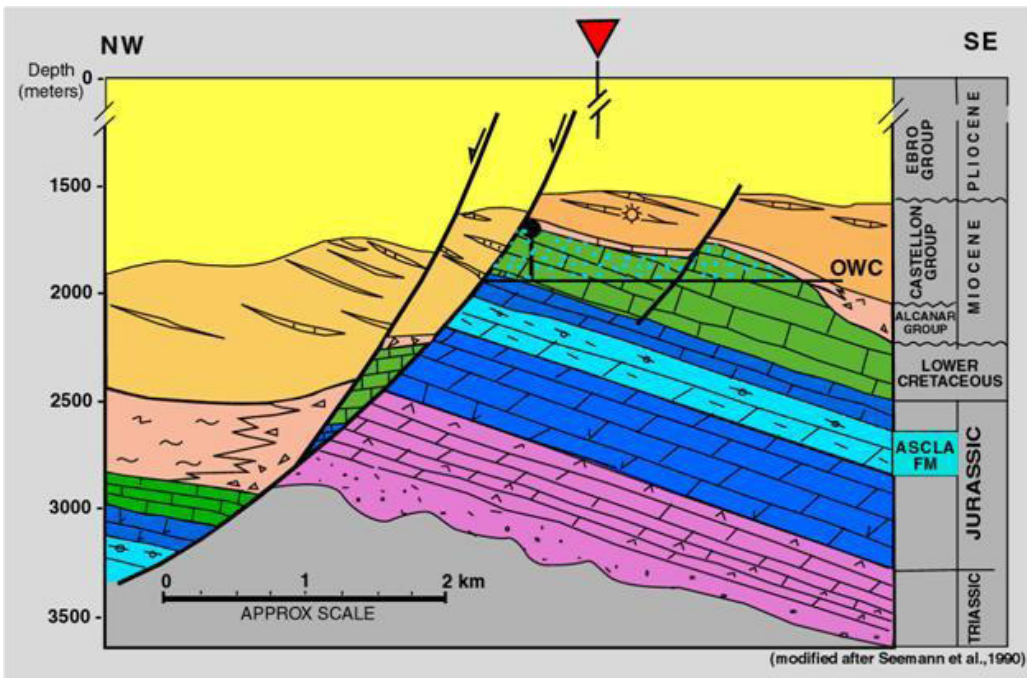
- **Incendi del reservori:** afectació dels ecosistemes marins.

Tensions i contradiccions

Subministrament energètic i impactes socioambientals

En aquesta època de canvi energètic

Figura 32. Esquema del tall geològic de la zona (la fletxa vermella indica la plataforma del Castor)

Font: Seemann et al., 1990

i mentre no es solucioni el problema de l'escassetat de petroli que viurem pròximament es donen i es donaran tensions per al proveïment energètic de la societat.

La solució és la substitució de les fonts energètiques actuals per les energies renovables i per l'eficàcia energètica. El Projecte Castor i

el fracking són part d'aquestes tensions pel proveïment de la societat.

Impactes sobre el medi ambient i la salut

En aquest cas el dilema està entre la seguretat energètica i la possibilitat de generar afectacions per sismes al territori.

3. Informe sobre el permís d'investigació per l'extracció d'urani a la Segarra

Aquest darrer mes d'abril l'empresa Mineral de Aragon S.L., sucursal de la companyia de capital australià Berkeley Resources Ltd, ha presentat un projecte per a investigar les possibilitats d'extreure urani a la Segarra. El que pretén aquest article del Centre per a la Sostenibilitat Territorial (CST) és analitzar la sol·licitud de l'empresa i la possible extracció de recursos, tenint en compte criteris de sostenibilitat.

Context

En aquest final de cicle mundial en què cada vegada és més evident la manca de recursos naturals geològics, les empreses es dediquen a localitzar nous jaciments. Però alguns dels que troben no són nous, sinó antics jaciments descartats al passat a causa de la poca viabilitat econòmica de la seva explotació. En incrementar-se el preu de mercat s'obren noves possibilitats que cal estudiar.

L'urani és un mineral poc abundant a la Terra, com ho és el ferro. És per això que, si la seva demanda augmenta, n'augmenta també el preu perquè és escàs (seguint la lògica de

mercant). Això sense tenir en compte l'especulació i la compra de futurs. Si la gràfica (figura 33) és certa -hi ha dubtes que pugui incloure afegits purament especulatius- l'extracció d'urani pot assolir el seu pic, és a dir, el seu moment de màxima extracció (80.000 tonelades) properament.

Urani a la Segarra

Tenint en consideració les condicions geològiques de la zona (les roques tenen uns 30 milions d'anys d'antiguitat), diversos estudis apunten que a la Segarra hi pot haver traces d'urani entre els lignits oligocens que es troben entre roques sedimentàries de la mateixa època. Els lignits deuen la seva radioactivitat a l'urani fixat per la matèria orgànica en el seu estadi inicial de carbonificació. L'urani es forma de manera simultània a la formació del dipòsit (també es forma posteriorment). Per tant es tractaria de mineralitzacions estratificades en sediments orgànics.

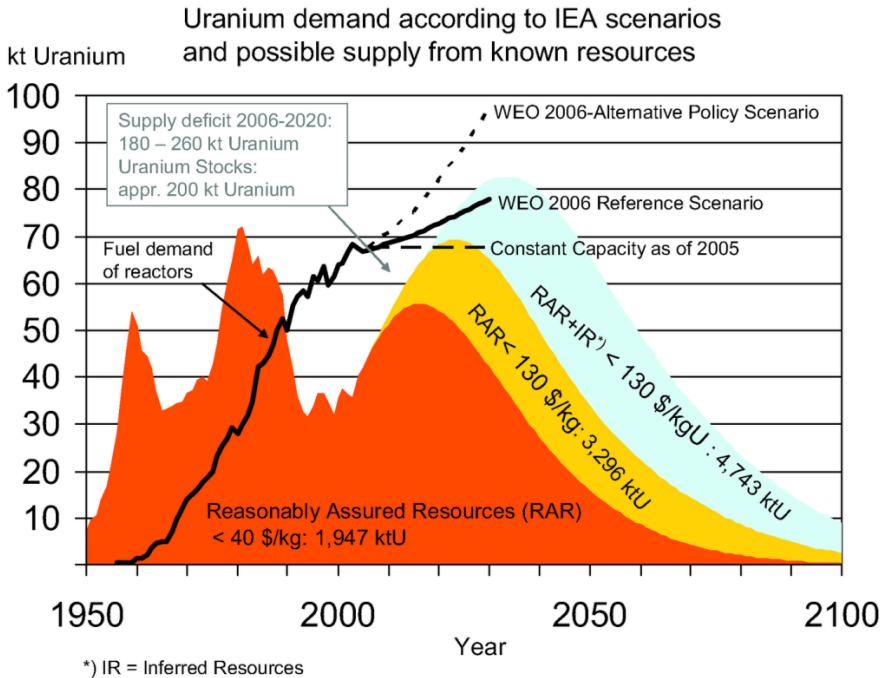
Ús de l'urani

L'urani s'utilitza sobretot pel funcionament de les centrals nuclears i és per aquest motiu que cal entendre la seva extracció.

Justificació de la investigació per part de l'empresa

L'empresa justifica les seves intencions a través d'un text que

Figura 33. Demanda mundial d'urani

ha enviat a les administracions i del que hem volgut destacar el següent paràgraf: “La firma del tratado de Kyoto que limita las emisiones de CO₂ a los niveles de 1.990 ha hecho que países como EEUU, Italia, Reino Unido, Francia, China, India y Finlandia hayan anunciado su intención de aumentar su capacidad de producción de energía eléctrica

mediante nuevas centrales nucleares, lo cual ha originado un incremento en los precios del uranio en los últimos tres años”.

Davant d'aquestes intencions cal deixar clar que a Catalunya no volem aquest tipus d'explotacions per a l'ús d'una energia que si bé és cert que no provoca tantes emissions

de diòxid de carboni com la dels hidrocarburs, sí que genera un risc i uns residus altament tòxics que tardaran centenars de milers d'anys a desaparèixer.

Tal i com s'ha comentat en el cas de la lluita contra el fracking, cal augmentar la investigació, millorar el paper de l'administració (transparència, gestió de la demanda social, avaluació tècnica de projectes i gestió política) i apostar clarament per un nou model energètic.

Salvem la tranquil·litat de la Segarra

A altres països, sobretot a Anglaterra, hi ha zones que tenen clar que el seu actiu principal és la tranquil·litat i el paisatge i per això limiten certs tipus d'activitats econòmiques i d'ampliació de carreteres. La Segarra respon perfectament a aquest tipus de vida on la tranquil·litat no té preu i on hi és incompatible qualsevol explotació minera d'aquestes característiques amb el trànsit de vehicles de gran tonatge que comportaria.

La Carta Europea de Turisme Sostenible: una eina per articular la participació entorn els espais naturals protegits

Esther Canal i Danés
Repte Territorial SC
Isabel Junquera i Muriana
Repte Territorial SC

► El resum

La Carta Europea de Turisme Sostenible és una certificació, gestionada per la Fedearció Europarc, que acredita que un espai protegit i àrea d'influència ha treballat en la definició d'una Estratègia i un Programa d'Actuacions que articula l'ús turístic de l'espai protegit amb el desenvolupament de l'activitat turística garantint-ne la seva conservació.

L'article descriu la metodologia en sí que, a partir del seu desenvolupament en tres fases articula la participació activa del territori i els seus agents (Fase I), les empreses turístiques (Fase II) i les empreses comercialitzadores de viatges i productes turístics (Fase III).

Turisme i conservació d'espais protegits

El nombre de visitants d'espais protegits presenta, any rere any, unes dades creixents, incrementant el nombre de persones que, responent a diferents motivacions, s'interessen per conèixer aquests espais del territori que gaudeixen

d'una protecció especial.

A Catalunya, per exemple, el nombre de visitants que van rebre els espais protegits l'any 2012 es va situar entorn els 5,1 milions de persones i en 5,5 l'any 2013.

Per altra banda, administracions i

ens de desenvolupament econòmic centren el focus i impulsen el turisme com a activitat econòmica d'efecte multiplicador i amb capacitat de generar un impacte econòmic directe i indirecte, especialment en aquells territoris que han quedat al marge de les dinàmiques del turisme –en termes d'impacte econòmic visible i palpable-. La coincidència d'aquests territoris que poden haver presentat una activitat turística més discreta amb zones que allotgen espais protegits fan que aquests territoris esdevinguin els protagonistes d'iniciatives que motiven a visitar-los, descobrir-los i "experimentar-los" seguint les tendències del turisme.

Davant aquestes dues realitats, als espais protegits els apareix la necessitat de gestionar, incidir i modelar l'afluència de visites i de fer-ho tot vetllant pel compliment de la seves missions tradicionals: conservació i desenvolupament del territori.

És davant aquesta necessitat compartida pels espais protegits d'arreu d'Europa que la Federació Europarc va elaborar la metodologia de la Carta Europea de Turisme Sostenible, coneguda pel seu acrònim com la CETS.

En essència, una metodologia de

treball que té com objectiu estructurar i promoure el desenvolupament d'un model de turisme sostenible en els espais naturals protegits d'Europa i que finalitza amb un reconeixement, per part de la Federació Europarc, com a territori adherit a la CETS.

La Carta Europea de Turisme Sostenible: necessitat i origen

La Carta Europea de Turisme Sostenible és un reconeixement creat i gestionat per la Federació Europarc, organització europea que agrupa administracions i entitats gestores d'espais naturals protegits en sentit ampli: parcs nacionals, parcs naturals, parcs regionals, reserves de la biosfera, etc..

L'organització va ser fundada l'any 1973, actualment agrupa entorn 400 organitzacions de 36 països diferents i la seva missió és donar suport a les seves entitats membres en la conservació dels espais protegits des d'una vessant pràctica així com el foment del desenvolupament sostenible a Europa partint d'una visió àmplia i holística de la gestió de la biodiversitat i del paisatge.

La Federació Europarc s'organitza en seccions territorials. Actualment compta amb 8 seccions: Illes Atlàntiques, Centre i Est d'Europa, Alemanya, França, Itàlia – Federparchi, Països Baixos, Nòrdica i Bàltica i Secció Espanyola.

El repte compartit pels espais protegits d'articular-hi l'afluència turística i organitzar-la de manera que permetés preservar els valors a protegir així com incidir en un desenvolupament del territori va portar a la Federació Europarc a crear, a inicis dels 90, un grup de treball que elaborés una proposta de com treballar vers un equilibri entre protecció i ús turístic.

Fruit d'aquest grup de treball en va resultar l'informe "Loving them to death. Sustainable Tourism in Europe's Nature and National Parks", document que assumeix el possible efecte pervers, en termes de conservació, de l'afluència turística en els espais protegits. A mode de proposta per gestionar l'arma de doble full que el turisme pot suposar en aquests espais, definia les grans línies de treball per estructurar l'ús turístic "en" i "entorn" els espais protegits a partir de la consideració de temes clau de sostenibilitat que calia abordar així com incorporant referències a la necessària participació

d'aquells agents que es relacionaven amb l'activitat turística.

És a finals dels 90 quan els resultats de l'informe i els resultats del grup de treball es materialitzen pròpiament en la metodologia de la Carta Europea de Turisme en Espais Naturals Protegits (nom traduït de l'anglès, llengua de treball emprada en el grup de treball: European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas).

La metodologia, un cop assajada en 7 espais naturals a mode de prova pilot, és finalment aprovada l'any 2000, i té per objectius, segons la pròpia Federació Europarc:

- Fomentar el coneixement i el suport als espais naturals protegits, que representen una part fonamental del nostre patrimoni natural i cultural, i que per això han de ser conservats per al gaudi de les generacions actuals i futures.
- Orientar cap a la sostenibilitat la gestió i el desenvolupament turístic dels espais protegits, és a dir, fer compatible la conservació dels valors del territori amb la satisfacció de les aspiracions de les empreses, les expectatives dels visitants i les necessitats de la població local.

És a dir, la Federació Europarc crea una metodologia de treball que, a partir de la seva aplicació, sempre de caràcter voluntari, ha de permetre estructurar un model de desenvolupament turístic sostenible entorn els espais protegits d'arreu d'Europa.

La Carta Europea de Turisme Sostenible: una certificació atorgada per la Federació Europarc que acredita que un territori disposa d'una estratègia en turisme que compleix unes pautes de sostenibilitat, que ha estat elaborada en consens amb els agents del territori i que compta amb la implicació del sector turístic.

Alhora, i com a resultat final de l'aplicació d'aquesta metodologia, la pròpia Federació fa un reconeixement públic d'aquest treball a partir de la certificació o distinció d'aquests territoris, distinció que, en termes turístics, permet distingir el territori certificat com a "destinació de turisme sostenible".

El treball en cascada que busca la CETS

Amb la voluntat d'assegurar que els diferents agents del territori implicats en la cadena de l'activitat turística participen en el treball vers

la sostenibilitat, la CETS preveu diferents estadis d'aplicació. Aquests estadis són denominats "Fases de la CETS" i es defineixen pel subjecte que s'acredita:

- **Fase I:** acreditació del territori. Després d'un procés de treball participatiu amb tots els agents del territori implicats en turisme, un territori entorn un espai protegit pot obtenir la certificació. La certificació té una vigència de 5 anys. La metodologia és comuna a tot Europa i es troba en funcionament des de l'any 2000.
- **Fase II:** adhesió d'empreses a la CETS de l'espai acreditat. En aquest cas, és l'ens que ha estat reconegut amb la CETS el que pot iniciar un procés d'adhesió d'empreses turístiques; aquestes aconseguen l'adhesió després d'un treball de diagnosi, d'implantació d'unes actuacions de mínims en termes de sostenibilitat i finalment a partir de la definició d'un Programa d'Actuacions de millora. La certificació té una vigència de 3 anys. Cada secció territorial d'Europarc elabora la seva pròpia metodologia en base al marc comú elaborat per la Federació; aquesta ha d'aprovar les metodologies de cada secció. En el cas de l'Estat Espanyol, es

va aprovar la metodologia l'any 2009, i l'any següent es van realitzar les primeres adhesions d'empreses.

- **Fase III:** acreditació de tour operadors o agències de viatge. Aquesta tercera fase de treball també ha de ser proposada per part de cada secció territorial de la Federació i aprovada per aquesta. En el cas de l'Estat Espanyol, la metodologia va ser finalment aprovada a finals de desembre 2015 tot i que encara no se n'ha divulgat el seu funcionament.

Fases de la CETS

- *Fase I: s'acredita un territori que compti amb espai protegit. S'acredita la sostenibilitat de l'estratègia turística entorn un espai protegit.*
- *Fase II: s'adhereix una empresa turística reconeixent la seva implicació real i vinculació amb l'espai protegit.*
- *Fase III: s'adhereix una agència comercialitzadora de viatges, estructurant així una proposta de paquet turístic on hi intervenen empreses adherides a la CETS i altres serveis que integren els valors de l'espai protegit.*

Aquest efecte en cascada ha de permetre que tota la tipologia d'agents amb qui entra en contacte una persona que visita un espai protegit (agència comercialitzadora d'un paquet turístic, servei d'allotjament, de guiatge, oficina d'informació al visitant, etc.) es puguin sumar a la CETS d'una manera activa, esdevenint còmplices de l'estratègia del territori basada en un model que compagini conservació, desenvolupament local i expectatives del sector turístic.

La Fase I de la CETS acredita un 'què' i un 'com': temes clau en sostenibilitat en espais protegits i consens del territori

La Fase I de la CETS és doncs una acreditació o reconeixement atorgat per la Federació Europarc a aquells espais protegits (i a les seves àrees d'influència, en cas que així es proposi) que a partir d'un procés de treball donin compliment als següents dos requisits:

- **Què:** requisits temàtics i documentals. Caldrà que el territori candidat prepari una diagnosi del territori, una estratègia i un programa d'actuacions que donin resposta als 10 ítems que Europarc

defineix com a temàtiques clau que cal abordar a l'hora de promoure el turisme sostenible en un territori i que reben el nom de "Principis de la CETS". En els processos de renovació de la CETS, cada 5 anys, la diagnosi és substituïda per un document de memòria on s'analitzen els progressos realitzats durant els 5 anys de vigència del programa d'actuacions que venç.

Els "Principis de la CETS", són:

- 1. Implicar totes les parts relacionades amb el turisme en l'espai protegit i les zones circumdants en el desenvolupament i la gestió de l'espai protegit.
- 2. Elaborar i aplicar una estratègia i un programa d'actuacions de turisme sostenible per a l'espai protegit.
- 3. Protegir i millorar el patrimoni natural i cultural de la zona, tant per al turisme com mitjançant el turisme, i alhora protegir-la d'un excessiu desenvolupament turístic.
- 4. Oferir una experiència d'alta qualitat als visitants en tots els aspectes.
- 5. Proporcionar informació adequada als visitants sobre les qualitats especials de la zona.
- 6. Promocionar productes turístics específics que permetin descobrir i comprendre la zona.
- 7. Ampliar els coneixements sobre l'espai protegit i els temes relacionats amb la sostenibilitat dels agents relacionats amb el turisme.
- 8. Garantir que el turisme millori, i no redueixi, la qualitat de vida de la població local.
- 9. Augmentar els beneficis derivats del turisme per l'economia local.
- 10. Controlar i fer un seguiment dels fluxos de visitants per reduir els seus potencials impactes negatius.

El desembre de 2015 la Federació Europarc ha revisat els Principis de la CETS, vigents des de 2001 i resultants del treball iniciat durant els anys 90, i els ha reformulat en 5:

- *Donar prioritat a la protecció*
- *Contribuir a un desenvolupament sostenible*
- *Implicar tots els agents*

- *Planificar el desenvolupament del turisme sostenible de manera efectiva*
- *Millora contínua*

D'aquests 5 en deriven un total de 10 temes clau que essencialment recullen els 10 Principis però fan major incidència en temes com la reducció de l'empremta de carboni o la comunicació de la CETS –clarament una assignatura pendent d'aquesta metodologia i certificació–.

- Com: requisits de procés. El Principi 1 així com els 15 anys d'espais acreditats amb la CETS confereixen especial importància a la implicació dels diferents agents del territori que poden tenir un interès en l'activitat turística. Entre aquests, podem identificar: administració gestora de l'espai protegit; ens locals amb competències en matèria ambiental, promoció econòmica i turisme (municipi, comarca i diputacions); entitats de propietat forestal, agrària, etc.; associacions de veïns/es properes a espais de major afluència turística; entitats recreatives que gaudeixen de l'entorn natural o dels seus recursos: excursionistes, culturals, pesca, caça, etc.; gremis professionals del turisme, d'activitats agroalimentàries,

pesca, etc.; institucions de formació –reglada i no reglada–; etc. El conjunt d'aquests agents clau, que serà diferent en cada territori i que la Federació Europarc anomena "Fòrum Permanent", haurà de treballar de forma participativa per elaborar una diagnosi que reflecteixi l'estat de l'àmbit de candidatura a la CETS en relació amb els 10 Principis del Turisme Sostenible. Serà també el treball conjunt d'aquests agents que portarà a la definició d'una Estratègia i un Programa d'Actuacions que articuli una millora del territori en aquests termes. A més, la Federació Europarc insisteix en la importància que l'espai de treball del "Fòrum Permanent" sigui també un espai de pilotatge real del desenvolupament del Programa d'Actuacions.

L'acompliment d'aquests dos grans blocs de requisits són comprovats a partir d'una visita de verificació o auditoria in situ que la Federació Europarc programa un cop rebuda tota la documentació, tant de la candidatura com de la renovació de l'acreditació: Diagnosi (o Memòria, en el cas de renovació), Estratègia i Programa d'Actuacions.

De la visita de verificació en resulta

un informe realitzat per un auditor/a que serà tramès al Comitè d'Avaluació que resoldrà concedir, concedir amb condicionants o denegar l'atorgament de la CETS.

L'abast de la CETS a Europa

Europa compta amb 143 espais acreditats amb la CETS distribuïts en 17 països: Bòsnia i Hercegovina (1), Croàcia (3), Dinamarca (1), Estònia (1), Finlàndia (3), França (30), Alemanya (4), Itàlia (29), Letònia (1), Lituània (2), Holanda (3), Noruega (1), Portugal (6), Sèrbia (2), Eslovàquia (1), Estat Espanyol (42) i Regne Unit (13).

D'aquests, 42 espais acreditats amb la CETS es troben dins l'Estat Espanyol, i 4 d'aquests a Catalunya:

- *Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa (obtenció l'any 2001 i renovacions el 2006, 2011 i 2015)*
- *Parc Natural del Delta de l'Ebre (obtenció el 2007 i renovació el 2011)*
- *Parc Natural del Montseny (obtenció el 2011 i renovació el 2015)*
- *Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac (obtenció el 2011 i renovació el 2015)*

La Fase II de la CETS: empreses que posen en valor el seu territori

Les empreses turístiques poden anar més enllà en la seva vinculació amb l'estratègia turística del territori i, a part de participar en el Fòrum Permanent, treballar per ser reconegudes amb la CETS.

Aquest procés és obert a quatre tipologies d'empreses turístiques: allotjaments, restaurants, empreses d'activitats (guiatge de natura, cultural, senderisme, etc.) i empreses agroalimentàries que comptin amb un servei d'atenció a visitants.

L'adhesió d'empreses a la CETS respon a un doble objectiu:

- Fomentar una col·laboració estreta entre l'espai protegit acreditat amb la CETS i les empreses turístiques, basada en compromisos mutus para avançar cap un turisme més sostenible.
- Diferenciar les empreses de turisme pel seu compromís voluntari amb el desenvolupament turístic sostenible de l'àmbit CETS on presten els seus serveis, ajudant-les a millorar contínuament la sostenibilitat dels seus negocis.

És doncs un sistema de reconeixement

ment o distinció d'aquelles empreses que realment tenen una vocació de millorar la seva connexió amb l'espai protegit i de participar en l'assoliment de resultats en termes de sostenibilitat tant a nivell de territori com a nivell d'empresa.

En la Fase II, la Federació Europarc no intervé directament en el procés d'adhesió d'empreses –més enllà de definir-ne el marc bàsic i aprovar el de les seccions territorials-. Així, la interlocució es produeix sempre entre les empreses candidates i els espais protegits.

Les empreses turístiques que es poden acollir a aquesta distinció cal que estiguin ubicades o desenvolupin les seves activitats en l'àmbit d'aplicació de la CETS; han de complir la legislació vigent que els resulti d'aplicació; les seves activitats han de ser compatibles amb l'estratègia de turisme sostenible, la normativa de l'espai protegit i amb l'estratègia de turisme sostenible de la CETS; i l'empresa ha de formar part del Fòrum Permanent i participar-hi activament.

39 dels 143 espais acreditats compten també amb l'adhesió de 636 empreses turístiques. En el cas de Catalunya: 17 empreses al Parc Natural Zona Volcànica de la

Garrotxa, 27 al Parc Natural del Delta de l'Ebre, 14 al Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac i 10 al Parc Natural del Montseny.

El seu procés d'adhesió s'estructura en relació a tres grans blocs de temes clau, anàlegs als 10 Principis de la CETS, que són:

- Millorar la seva oferta i la seva connexió amb l'espai natural protegit
- Millorar el seu comportament ambiental
- Donar suport al desenvolupament local i la conservació del patrimoni

Les principals fases del seu procés d'adhesió, estructurades sempre en relació als tres blocs temàtics llistats, són:

- Diagnosi inicial per tal d'identificar actuacions de mínims en cadascun dels blocs. Són les anomenades "Actuacions bàsiques". Es dona un termini a l'empresa per tal que implanti la totalitat d'aquestes actuacions. En són exemple: realitzar un registre del nombre i característiques bàsiques dels clients i enviar-lo a l'espai protegit; assistir a cursos de formació relacionats amb la gestió turística, el turisme sostenible o l'espai natural protegit; elaborar materials informatius per al

seu personal (aigua, energia, residus, contaminació, consum responsable, etc.); proporcionar informació als visitants sobre botigues locals, mercats i productes locals que s'hi poden adquirir; etc. Cada espai protegit pot definir noves actuacions que es considerin bàsiques i que per tant les empreses candidates hagin també de complir juntament amb els requeriments de la secció d'Europarc a la qual pertanyin.

- Visita de verificació: visita durant la qual es comprova la implantació de les actuacions bàsiques i s'esbossa el contingut del Programa d'Actuacions.
- Definició del Programa d'Actuacions, que haurà d'incloure, com a mínim, tres actuacions en cadascun dels blocs temàtics.
- Signatura d'un acord bilateral amb l'espai protegit: és objecte d'aquest acord el llistat d'actuacions que l'empresa es compromet a implantar a tres anys vista així com els compromisos que l'espai protegit assumeix també en relació a l'empresa turística. Els compromisos de l'espai protegit amb les empreses

que s'adhereixen es donen a conèixer, de manera genèrica, a l'inici del procés d'adhesió d'aquestes. Ara bé, els espais protegits poden comprometre's individualment en accions concretes en relació a cada empresa.

En relació als resultats del procés d'adhesió d'empreses, són diverses la tipologia d'actuacions que aquestes proposen així com també és divers el tipus de compromisos assumits pels espais protegits i el seu grau de seguiment i compliment.

Exemples de compromisos per part d'espais protegits:

- *Facilitació de publicacions de l'espai protegit.*
- *Creació de nous materials informatius específics sobre les empreses i inclusió als webs dels espais protegits.*
- *Finançament del procés d'adhesió –els costos del procés estan estimats en 700€ aprox. per empresa per part de la Secció Espanyola d'Europarc-. Priorització de contractació de les empreses adherides en les activitats organitzades per l'espai protegit.*

En relació a l'impacte del procés d'adhesió, les empreses destaquen, com a principals impactes positius: la millora de les relacions i comunicació amb l'equip gestor de l'espai protegit (1,56 en una escala del 0 al 3), la col·laboració amb altres empreses adherides a la CETS (1,44 en una escala del 0 al 3), la millora del comportament de la clientela en l'ús de mesures d'estalvi i eficiència en l'ús dels recursos a partir de la informació que l'empresa els ha facilitat arran del procés d'adhesió (1,95 en una escala del 0 al 3) i l'afavoriment del suport i promoció de productes i serveis locals associats al turisme -agroalimentaris, artesanía, etc.- (1,12 en una escala del 0 al 3).

Exemples de compromisos per part d'empreses turístiques:

- *Creació d'una biblioteca temàtica*
- *Facilitació d'informació a l'espai protegit de les incidències que hi detecti (senyalització, manteniment de camins, presència de brossa, etc.)*
- *Eliminació d'envasos d'un sol ús en els pic-nics. Identificació de les empreses proveïdores d'aliments locals en el menú.*

Principals aportacions de la CETS a la 'Nova Cultura del Territori'

L'impacte positiu que coincideixen a remarcar els territoris que han implantat la CETS (Fase I) és la creació d'un espai de treball estable que realment presta a un coneixement mutu entre agents que operen, viuen, treballen, promocionen, etc. un mateix territori. Així, si bé poden ser nombrosos els intents i iniciatives de dur a la pràctica iniciatives de coordinació, la CETS ofereix una eina de treball que en ser clara en termes de requisits, permet articular un treball coordinat entre diferents agents.

Queda ja a mans de cada territori la capacitat de treballar des de l'òptica CETS –superant les barreres de cada àrea de treball o frontera administrativa- i donar continuïtat real al treball coordinat.

Cal destacar també que la CETS confereix importància a la participació de la població local en la definició de l'estratègia turística, col·lectiu que sovint s'omet a l'hora de planificar el desenvolupament d'un territori. Un cop més, és cada territori el que acabarà definint si la població local queda representada via càrrecs electes municipals o si es vol anar

més enllà i treballar per la participació individualitzada de veïns i veïnes de l'espai protegit.

En relació als continguts, tant l'estratègia i programa d'actuacions (Fase I) com els compromisos de les empreses (Fase II), aborden temes clau en termes de sostenibilitat. Per tant, la CETS confereix també una garantia al full de ruta que territori i empreses turístiques tracen en relació al foment d'una activitat turística que reverteixi positivament en la conservació dels recursos del territori, la millora de l'activitat econòmica de les empreses turístiques locals i la qualitat de vida de la població de l'àrea d'influència de l'espai protegit.

El manteniment de les estructures de treball en coordinació i els propis requisits de reavaluació de la CETS que fixa la Federació Europarc condueixen a dur a terme una avaluació anual. Aquest exercici propicia una avaluació recíproca entre els agents participants en la CETS, no tant a partir de la lectura de documents de memòria –camp on ens cal realment millorar- sinó a partir del seguiment del projecte a partir de reunions de treball, desenvolupament d'actuacions, etc.

Finalment, l'adhesió d'empreses –darrera fase implementada- suposa

la signatura d'acords bilaterals entre empreses turístiques i administracions gestores d'espais protegits, trencant així amb un model més tradicional on és l'administració la que acredita, felicita o premia al sector privat sense aquesta adoptar-hi cap compromís.

Fins el moment, el desenvolupament de les Fases I i II de la CETS han pogut ser una realitat compartida en molts espais protegits que n'han destacat molt positivament la seva obtenció especialment en termes d'acostar estratègies i implicació d'una gran diversitat d'agents. La implantació de la Fase III de la CETS i per tant, amb la intervenció de les agències comercialitzadores, ha de permetre fer un pas endavant en la comercialització de propostes turístiques que permetin tancar tota la cadena de valor de l'activitat turística sostenible.

Bibliografia / Referències

- <http://www.redeuroparc.org/cartaeuropeaturismo-sostenible.jsp>
- <http://european-charter.org/home/>
- Subdirecció General d'Informació i Educació Ambiental. Servei d'Informació Ambiental. Departament de Territori i Sostenibilitat de la Generalitat de Catalunya (2012): Dades del medi ambient a Catalunya 2012. [en línia]. <http://territori.gencat.cat/web/.content/home/01_departament/estadistica/estadistiques_i_indicadors_de_medi_ambient/publicacions_estadistiques/documents/opusclecatala2012.pdf> [Consulta: 20 de febrer 2015].
- Subdirecció General d'Informació i Educació Ambiental. Servei d'Informació Ambiental. Departament de Territori i Sostenibilitat de la Generalitat de Catalunya: "Dades del medi ambient a Catalunya 2013". [en línia]. http://territori.gencat.cat/web/.content/home/01_departament/estadistica/estadistiques_i_indicadors_de_medi_ambient/publicacions_estadistiques/documents/opusclecata-la2013ind.pdf [Consulta: 20 de febrer 2015].
- Mª Belén Domínguez Iglesias, alumna del "Master en Espacios Naturales Protegidos", 2014, de la Universidad Complutense y Autónoma de Madrid i de la Universidad de Alcalá de Henares. "Impacto de la Carta Europea de Turismo Sostenible en el Estado Español (fase II: la adhesión de las empresas)." [en línia]. <http://www.redeuroparc.org/img/publicaciones/Impacto-FaseII-CETS-EUROPARC.pdf> [Consulta: 20 de febrer 2015].

Efectes de l'excés urbanístic i en infraestructures

Raül Valls i Lucea

Centre per a la Sostenibilitat Territorial (CST)

Article publicat a www.albasud.org

► El resum

El tsunami urbanitzador que va viure el nostre país anys enrere i que va estar al servei dels interessos especulatius d'empreses constructores ens ha deixat a dia d'avui paisatges totalment transformats i edificacions a mig fer, pisos i cases buits, aeroports sense avions, autopistes sense trànsit... Un descontrol d'interessos inconfessables que ha suposat la pèrdua de sòls agrícoles i la conversió dels paisatges rurals tradicionals. Ara cal tornar enrere i refer el camí...

Fer front a la degradació dels territoris periurbans

El municipi de Vidreres, a Girona, mostra la situació de degradació que viuen molts espais que es van veure arrasats per la lògica del progressisme destructiu, i que ara amb crisi han quedat en terra de ningú.

Els processos de transformació que varen acompanyar al tsunami urbanitzador que va afectar al nostre país els darrers anys ens han deixat mostres de la irracionalitat del "campi qui pugui" al servei dels interessos especulatius de les empreses constructores. Aquesta

irracionalitat resta molt més evident quant un territori pateix canvis d'usos que el deixen en una mena de "terra de ningú". Deformats i degradats aquest espais semblen quedar a "l'espera" d'alguna cosa que acabi de definir quina funció han de realitzar. Mentrestant esdevenen símbols de "l'acumulació de runes" que Walter Benjamín atribuïa en les seves lúcides Tesis sobre la Història a aquell huracà que sorgint del paradís ens arrossega cap al futur. Aquell huracà que Benjamín va identificar amb un model de progrés destructiu.

Aquesta idea "progressista" va

captivar, per bona fe, megalomania o interessos inconfessables a molts municipis que es varen llançar a modificar plans urbanístics generant més sòl urbanitzable per alimentar la pròpia golafreria i la d'un sector de la construcció insaciable. Aquests espais a mig fer esdevenen ara el símbol d'aquesta desfeta de la que en són part també els millers de pisos i cases buides, aeroports sense avions, autopistes sense trànsit i una colla d'infraestructures inútils però que se'ns varen imposar com a imprescindibles pel benestar futur del nostre país.

Vidreres, exemple de transformació

Aquestes situacions de degradació acaben suposant una pèrdua de sols agrícoles i una transformació dels paisatges rurals tradicionals. Una mostra són les imatges recents d'una zona periurbana del municipi de Vidreres, a la comarca de La Selva, Girona.

Lamentablement les terres urbanitzables resten ara abandonades. Antigament això era una pista de sorra, prou ample per a la circulació envoltada de terres de conreu, marges i rieres amb vegetació de ribera, etc. Unia el poble a la zona esportiva (inicialment un camp de futbol i una piscina

municipal) que es va construir durant els anys setanta del segle passat. A principis de l'actual segle si va afegir el reclamat Institut de Secundaria. Ara el que queda són els restes de la batalla que va lliurar contra el territori el sector de l'especulació immobiliària. El símbol principal de tot plegat és l'esquelet d'un edifici abandonat acompanyat per dos fantasmagòriques grues. L'avinguda en doble sentit encapçalada per una espectacular rotonda ens indica que a aquest edifici fantasma no havia d'estar sol i que el destí era omplir d'habitatges tot aquell espai agrícola. De fet podem veure clarament la planxa de cimentació (solera) dels que l'havien de seguir.

Els carrers però no duen en lloc. Fanals i passos de vianants pels que no travessa ningú, conduccions d'aigua i llum, donen al paisatge un aspecte desolador i inhòspit. Encara no és una zona pròpiament urbana i li manca una mínima vida social, però el seu secular caràcter rural ha estat destruït. I el que resten son "solars" en el pitjor sentit de la paraula.

Una degradació creixent

Aquestes situacions "d'espera" s'estan perllongant en molts casos durant anys. A l'hora que es perd el record dels antics usos i paisatges i es desvaloritza el passat rural,

els nous habitants, que a Vidreres no son pocs (el municipi ha passat dels 3.500 habitants del anys 80 als 8.000 a l'actualitat), només veuen un espai degradat on la urbanització, necessària o no, seria una solució de millora. La decadència d'aquests entorns tampoc afavoreix la necessària valorització dels espais agrícoles i naturals locals que donen sentit al sentiment de comunitat i de pertinença. Precisament quan es tracta d'espais molt transitats, i aquest ho és, la cura en la qualitat paisatgística i en l'aspecte saludable del territori, haurien de ser prioritaris.

Planejar fora la lògica del progressisme destructiu

Una Nova Cultura del Territori hauria de facilitar planejaments territorials rupturistes amb les lògiques de progressisme destructiu que hem viscut les darreres dècades. En espais com l'esmentat s'hauria de començar per recuperar la totalitat de l'espai per a ús agrícola. Tenint en compte el veïnatge amb un Institut de Secundària que una part fos dedicat a l'horticultura ecològica donaria sentit a l'element educatiu. El vial hauria de recuperar una dimensió raonable, eliminant la mitjana i suprimint la rotonda. Sense suprimir la possibilitat del transport motoritzat aquest hauria de redimensionar la seva

influència, ara pràcticament totalitari, permeten la convivència amb els que es mouen amb bicicleta o caminant. En aquest sentit el caràcter lúdic i esportiu (zona poliesportiva) de l'espai no justifiquen grans vials per a un trànsit motoritzat. Tot plegat suposaria una pacificació de l'espai per la via d'un retorn actualitzat al seu estat original.

Repensar el camí

L'àngel de la Historia de Walter Benjamín, que arrossegat pel vent huracanat del progrés mirava esglaiat les runes que s'amuntegaven davant dels seus ulls, sentia el desig de tornar enrere, refer el camí i ressuscitar els morts. Però el vent del progrés no el deixava recular. Avui tenim els coneixements per aturar aquest model de progrés destructiu i promoure'n un d'alternatiu que ens permeti reconstruir les nostres societats en clau pacífica i humana. El que ens cal és un subjecte polític-social hegemònic que ho faci realitat. Recuperant aquells elements del passat que segueixen carregats de futur i que ens son a més necessaris per la supervivència futura (i els espais agrícoles òbviament) i promovent estils de vida basats en uns valors ètics que ens permetin trepitjar el territori amb la lleugeresa que aquest requereix per restar saludable i viable pel futur de la Humanitat.

AMB EL SUPORT DE:

